

111111

Т. XII

1934

Кн. 4

БОГОСЛОВІЯ
BOHOSLOVIA

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ — LEOPOLI

Зміст (Index)

Стор.
(Pag.)

Михайло Возняк — Перший історик Церкви з вихованців львівської духовної семінарії	Michaël Wozniak — Primus Ecclesiae rerum gestarum scriptor ex alumnis Seminarii clericorum Leopoliensis	237—245
о. Др. Микола Конрад — Нарис історії старинної філософії (Продовження)	Dr. N Konrad — Historiae Philosophiae antiquae brevis conspectus (Continuabitur)	246—261
Др. Іван Шпитковський — Рід і герб Шептицьких (Продовження)	Dr. I. Špytkovskij — Famille et armoiries des Szepczycki (a suivre)	262—273
Др. Микола Руснак — Богослужбні книги Східньої Церкви про примат Папи (Продовження)	Dr. Nikolaus Rusnak — Libri liturgici Ecclesiae Orientalis de primatu Papae (Continuabitur)	274—286

2. Вибрані питання (Analecta)

Археологічні розкопи літом 1933 р. на терені Катедри св. Юна у Львові (Др. Ярослав Пастернак); Допитання про бібліографію стародруків, — докінчення (Е. Ю. Пеленський); Коли Хозари перейшли на жидівство, — продовження слідує (В. Мошин)		287—299
--	--	---------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensiones)

S. Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale (Dr. Leo Hlynka); S. Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale (о. Др. Лев Глинка); Ks. Dr. Kazimierz Kowalski, Podstawy filozofji (о. Др. Володимир Максимець); Mikołaj Andrusiak, Józef Szumlański (о. Др. Андрій Ішак); 1. Dr. M. Joseph Szeeben, Die Mysterien des Christentums, 2. Dr. Theodor Grentrup, Religion und Muttersprache (о. Др. Богдан Липський)		300—310
--	--	---------

4. Всячина — хроніка (Varia — chronica)

Апостольський Візитатор в Богословській Академії; Канонізаційний процес блаж. Дун-Скота; Смерть Кардинала Петра Гаспарі; Четвертий міжнародний Конгрес Византології; II. Міжнародний Конгрес томістичної філософії; Смерть Теодора Цана		311—314
---	--	---------

5. Богословське Наук. Т-во (Societas Theologica)

Інавгурація Академічних Вечорів в 1934 р.; Засідання Ради Богословського Наукового Товариства у Львові		315
--	--	-----

5. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)		316—331
---	--	---------

Михайло Возняк

Перший історик Церкви з вихованців львівської духовної семінарії.

(*Michaël Wozniak. — Primus Ecclesiae rerum gestarum scriptor ex alumnis Seminarii clericorum Leopoliensis*).

Primus rerum gestarum Ecclesiae ucrainae scriptor ex alumnis gr.-cath. Seminarii Leopoliensis erat Dr. Michael Harasewycz, sub eius nomine „Annales Ecclesiae Ruthenae“ editi sunt. Tamquam professor theologiae pastoralis et exegesis deinde ab 1800 a. vicarius generalis Leopoliensis episcopi magna pars fuit in litteris memorialibus pro restitutione Metropoliae Haliciensis ad regimen Vindobonense redigendis, quas personaliter legatione trium episcoporum ruthenorum fungens detulit. Metropolia Halicensi restituta (1813 a.) studiis historiae Unionis operam novat atque optatu Nuntiaturae Vindobonensis „Historicam Notitiam“ de rebus gestis Ecclesiae ucrainae componit (a. 1826-7). Quam „Notitiam historicam“ deinde multis documentis archivariis atque exceptis historicis dilatata, quae longe post eius mortem (1836 a.) Michael Malinowskyj sub nomine „Annales Ecclesiae Ruthenae“ a. 1862 edidit.

I.

Рівночасно з новопоставленим, другим із черги, ректором Генеральної Духовної Семінарії у Львові о. др. Михайлом Щавницьким перенесено в 1784 р. до Львова з віденської духовної семінарії при церкві св. Варвари 11 вихованців, між ними й Михайла Гарасевича¹⁾. Відтоді не покидав він Львова аж до своєї смерті дня 29 квітня 1836 р.

¹⁾ А. Петрушевичъ, Дополненія къ Сводной галицко-русской лѣтписи съ 1700 по 1772 годъ. Ч. II. Львів 1897, стр. 136.

Звістку про його смерть подав „Nekrolog“, надрукований у друкарні Ставропигійського Інституту й долучений як „Dodatek nadzwyczajny do N-ru 81. Gazety Lwowskiej. Dnia 12. lipca 1836. roku.“.

Тому, що цей „Nekrolog“ доволі рідка річ, невеликий об'ємом, зате багатий змістом, подаємо його в українському перекладі, тим більше, що він став головним джерелом дотеперішніх звісток про Гарасевича:

„Дня 29 квітня 1836 перенісся до вічності всч. о. Михайло Гарасевич, барон de Neustern, командор ц. к. австрійського ордеру Леопольда, доктор св. Богословія, архипресвітер львівської митрополичої церкви гр. кат. обряду й парох капітули, муж високих талантів, широких наук, особливих заслуг у краю, зразковий священник, ревний учитель і слава русько-галицького народу, в 73 році свого життя.

„Щоби скласти пошану тіням правого мужа й вказати нашим землякам зразок, як під справедливим берлом великих монархів австрійського цесарства можна власними силами при чеснотах, науці й заслугі піднятися до величних гідностей, змалюємо коротко картину його життя і слави.

„О. Михайло Гарасевич народився в Якторові, золочівської округи, дня 23 травня 1763 року. Його батько Григорій був там парохом гр. кат. обряду. Долі руських парохів не можна було завидувати перед ревідикацією Галичини. Обмежені до плодів шматка рілі, яку в поті чола мусіли оброблювати, й маленької допомоги від убогих парохіян, борячися із недостатками, вони не мали змоги дати своїм дітям ні годящого виховання ані підпомоги на дальшому шляху їх життя, але натомість при патріархальному житті, побожності й домових чеснотах уміли впоювати в них богобоязливість, працьовитість і покірливість правій владі, яку Бог установив. Гаслом у них було „ora et labora“.

„Коли молодий Михайло навчився руської мови й обрядів у дитинстві в домі батьків, віддали його до шкіл ОО. Піярів у Золочеві. Пересвідчений, що зможе піднятися тільки працею і власною посвятою, він розвинув там незабаром небуденні таланти, так далеко, що вже в 18 році його життя признали його за гідного знайти місце в Семинарії при св. Варварі у Відні, де дбайлива влада про добрих пастирів народу веліла своїм коштом давати освіту молоді, що приготовлялася до цього стану. Як у Відні, так пізніше у Львові, де заложено Генеральну Семинарію, посвячувався наукам філософії й Богословії з таким запалом і поступом, що по п'ятих роках відповідна влада видала йому свідоцтво глибокого знання, поваги, поміркованости й особливої второпности. Уряд, що вміє цінити таланти, поручив 1 вересня 1787 юнакові, що ледви скінчив 24 років і ще не осягнув священни-

чого висвячення, катедру пасторальної Богословії і катихитики на львівському університеті. Не лише світська влада, але й духовна пізнала його небуденну здатність, бо в тому самому році львівський генеральний консистор декретом із дня 30 жовтня 1787 назначив його дієцезіяльним іспитувачем із вище згаданих предметів. Уряд професора виконував він через 13 років аж до 1800 року, а крім того наслідком надвірного декрету з дня 14 вересня 1792 р. поручену собі катедру екзегетики в руській мові з задоволенням влади, вищого духовенства, богословського віділу й численних слухачів. У 1789 р. проголосили його дня 5 серпня, по складенні строгих іспитів, доктором Богословії, у 1795 і 1796 роках деканом і репрезентантом богословського віділу, потому начальником збору професорів, асесором, референтом і директором при галицькому консесі наук, яку гідність виконував і пізніше, коли вже іменували його генеральним офіціалом архидієцезії, аж до розв'язання цієї ж інституції, далше в 1805¹⁾ році вів як проректор президію в академічному сенаті львівського університету, а на рещті в 1813 році став ч. к. комісаром для публичних іспитів на університеті й цю гідність затримав до смерті. Ось короткий перегляд життя вмерлого в публичному, академічному стані. Погляньмо на його заслуги й у священничому, громадянському та літературному стані. У 1793 р. одружився із шляхтянкою Тересою Яблонською, а почувши по глибокій надумі схильність прийняти духовний стан, одержав священничі свячення дня 30 червня 1795 р. з рук всч. о. Петра Білянського, руського львівсько-галицького єпископа й тайного ч.к. радника стану. Не минуло сповна два роки по осягненні священства, а вже іменували його перемиським почесним крилошанином, а в три роки пізніше на представлення всч. о. Миколи Скородинського, львівсько-галицького єпископа, декретом його ціс. кор. величності з дня 14 серпня 1800 року офіціалом і генеральним вікарієм, а цим самим першим радником львівської консисторії, яку то гідність виконував як за влади цього ж пастиря, так і за його наслідника, всч. митрополита Ангеловича аж до 1814 року. В 1803 р. відбуло духовенство львівської дієцезії синод у Львові під проводом всч. єпископа Скородинського. Між іншими предметами радили над поправою долі духовенства й над відновною завмерлої перед декількома століттями галицької митрополії. Випадало занести в цій справі прохання до престола найкращого з монархів, випадало поручити комусь старання й заходи в такому важному предметі. Отже зібране духовенство не знайшло нікого ні гіднішого ні спосібнішого від о. Михайла Гарасевича, вибрало його однодушно й дало йому повновласть із датою 2 травня 1803; а приявні у Львові єпископи, холмський Важинський, перемиський Ангелович і львівський Скородинський, приступили до цього синодального вибо-

¹⁾ Дата помилкова, має бути 1797 р.

ру, уповажнили його своїм письмом із 12 травня 1803 — на загального депутата русько-галицького духовенства й виправили до Відня для предлошення покірнього прохання.

„Пороблені заходи увінчалися добрим вислідом. Ласкавий монарх прихилився до прохань руського народу. Три роки пізніше відновлено й обсаджено галицьку митрополію, а скільки приклався бл. п. о. Михайло Гарасевич працею і радою до осягнення цієї цілі, загально відомо руському духовенству й народові.

„Коли нарешті дипломом із дня 25 лютого 1813 найясніший пан звелів відновити від століть зліквідовану митрополічу [капітулу при катедрі св. Юра, надвірним декретом із дня 3 червня 1813 назначено цього заслуженого мужа двічі, як по смерті всч. єпископа Скородинського, так і пізніше по смерті всч. митрополита Ангеловича, адміністратором дієцезії in spiritualibus et temporalibus, — архипресвітером, або парохом, себто першим пралатом капітули, і він віддався своєму покликанню щодо цього з непохитною ревністю.

„Не обмежувався о. Михайло Гарасевич лиш досконаленням себе в науках, звязаних із його покликанням. Усе життя провів у науках і для наук. Уже будучи публичним професором пасторальної Богословії, слухав на львівському університеті викладів права та склав строгі іспити, щоби осягнути гідність доктора на цьому виділі. В 1794, 1795, 1796 і 1797 роках був редактором першого періодичного письма у Львові під заг: „Dziennik patriotycznych polityków“ і цілий підтоптаний вік, окрім обовязків свого стану, провів на студіях і дослідах народньої історії, списавши велику кількість нотаток і подій, потрібних до історії Галичини. На заклик Нунціятури Апостольської Столиці змалював він картину руської єрархії гр.-кат. обряду. Містив теж змістові розвідки в німецьких часописах, а в усіх його письменних працях відбивається ознака глибокої ерудиції, ядерних думок і зрілої мудрости.

„Стільки заслуг як в учительському стані, так у священничому, а при цім дані в 1809 році докази непорочної вірности, постійности й привязання до правого трону й пануючого не могли остати без уваги справедливої влади, яка вміє в кожному стані цінити й надгороджувати заслуги. Найясніший цісар Франц I прикрасив його дня 15 грудня 1810 р. командорським хрестом цісарського ордеру Леопольда з річною пенсією 800 зол. рин., привязаною до особи; а дня 11 квітня 1811 виніс його враз із його правим потомством на гідність барона з шляхетським прізвисьцем de Neustern. Наслідком цієї найвищої ласки вписано його 1817 р. в метрику станів королівства Галичини й Володимирії, і він як депутат митрополічої капітули засідав кілька разів на соймах королівства.

„Ось короткий перегляд життя людини, повної чеснот і науки. Не змалювало його насмне перо, але звеличення, подиктоване справжніми заслугами й особливими прикметами. Погідна душа,

приявність ума, глибокою наукою і досвідами дослідника вправлений розум, релігія, злучена з філософією — це квіти, з яких він уплів собі вінець безсмертності серед земляків. Його слава й пам'ять довго триватимуть. Честь, якою тішився, виявило численне зібрання різних станів і знаменитих мужів, яке віддавало йому останню прислугу, а любов духовенства доказує елегія, яку видрукували вихованці Семинарії (в Ставропігійській друкарні) й роздали на його могилі. Відгомін суму по його втраті відбився і над берегом Дунаю, а молодше священство, що побирає освіту у Відні, увіковічило його пам'ятку другою елегією (надрукованою у Мехетаристів)¹).

„Підхлібством кадять лиш за життя. Тільки той був правим мужем, кому по смерті віддають безсторонну пошану. — Таким був о. Михайло Гарасевич, барон де Neustern, що йому хай буде вічна пам'ять“²).

Далеко більш відомим і частіше трапляється по бібліотеках — німецький текст наведеного „Nekrolog-y“, надрукований у „Wienez-Zeitung“ з 1 серпня і виданий теж окремо п. з. „Nekrolog des Hochgeborenen und Hochwürdigsten Herrn Michael Harasiewicz, Freyherrn v. Neustern“ і т. д., з таким додатком на ст. 9—11: „Das ruthenische Klagelied: Steza, das ist: Eine Thräne am Grabe des Hochgeborenen und Hochwürdigsten Herrn Michael Baron von Neustern Harasiewicz. Von einem Verehrer des hohen Entschlafenen in Wien“.

Наведеного при німецькому тексті „Некрольогу“ перекладу діждалася „Слеза на гробъ Его Высокопреподобія и Всечестнѣйшаго Господина Міхаила Барона от Neustern Гарасевича, Архипресвитера Крилоса Митрополичаго Львѣгородскаго обр. гр. ка., Командора Ордина Леополда, Доктора и бывшаго Учителя С. Богословія, К. К. Комісаря публичних Пописовъ въ Університетѣ Львѣгородскомъ, Консисторя Митрополичаго обр. гр. ка. Совѣтника и проч. въ Память вѣчную великодушія Его Питомцами генералнаго Семінаріум Львѣгородскаго Изданна“.

Автор порівняв тут покійника з орлом:

Літав орел дубровою,
Бистре око в сонце гнав,

¹) Це мова про „Отзвъвъ жалю изъ Вѣдня по смерти наступившей дня 29-го Цвѣтня 1836 Его Высокопреподобія и Всечестнѣйшаго Господина Михаила Барона де Нейстерн Гарасевича.. произведенъ питомцами Ц. К. Конвѣкта такъ Архидієцезіи Львовскои, яко и Дієцезіи Перемышльскои об. гр. ка.“ Цей панегірик написав Іван Гриневецький. Пор. статтю Осипа Левицького „Доля галицко-русскаго языка“ (Денница—Варшава 1843, стр. 194), також збірку матеріалів І. Франка „Азбучна війна в Галичині 1859 р.“ (Українсько-руський Архів. Т. VIII. Львів 1912, с. XXVII).

²) Мати Гарасевича, Анна, походить з роду Волковичів (Др. К. Студинський, Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795—1857 рр. (Українсько-руський Архів, т. XIII—XIV. Львів 1920, с. VI).

Гнав за світлом, за правдою,
Глянув ще раз — та й устав..

На історичні студії покійного вказувало питання в панегірику:

Хто ж нас тепер за рученьки
В давні світи поведе?
Хто рускої дитиньки
Славу, ім'я — винайде?

А ствердивши, що за „мужем красним, соколоньком“ тужили батьки, молодь голови схиляла та плакали діти, автор наводив як першу його заслугу ось що:

Ти то з могил, з городища
Дивне письмо нам складав,
Лічив наші побоїща,
З прадідами розмовляв..

розуміється, в своїх історичних пошукуваннях та дослідах. Автор „Слези“ не підписаний. Це Микола Устиянович¹⁾. Хоч не підписаного автора „Некрольогу“ розкрив Яків Головацький уже в 1862 р., подаючи в чч. 9—12 „Слова“ некрольог Дениса Зубрицького, то ще в 1897 р. писав Антін Петрушевич, що некрольог Гарасевича написав сестрінець покійного — Григорій Яхимович²⁾. Стиль польського тексту „некрольогу“ це безумовно стиль Дениса Зубрицького, що високо шанував Гарасевича й присвятив йому свої „Historyczne badania o drukarniach ruskosłowiańskich w Galicji“³⁾.

У п'ятнадцятиліття смерті Гарасевича подав цей некрольог у скороченні Микола Устиянович у своєму органі⁴⁾, починаючи статтейку словами, що перед 15 роками: „жив межі нами муж, котрого памятка для кожного русина єсть дорога“. Цей некрольог у скороченні Устияновича став джерелом інформацій Івана Левицького про Гарасевича⁵⁾. Подавши важніші дані

¹⁾ Там само.

²⁾ А. Петрушевичъ, Дополненія, стр. 517.

³⁾ Ось ця присвята: Jaśnie wielmożnemu Imię księdzu Michałowi Harasiewiczowi baronowi de Neustern, cesarsko-austrjackiego orderu Leopolda komandorowi, kapituły metropolitalnej lwowskiej obrządku grecko-katolickiego proboszczowi, teologii doktorowi, w uniwersytecie lwowskim do egzaminów cesar. król. komisarzowi i t. d. i t. d. jako hołd wysokiego poważania poświęca autor.

⁴⁾ Галичо-русскій Вѣстникъ. Львів 1850, стр. 63—64.

⁵⁾ На виданому в 1836 р. „Некролозі“ Гарасевича опирається статтейка Петра Полянського — „Михаилъ Гарасевичъ“ у „Временнику“ Ставропигійського Інституту на 1893 р. (стр. 148 — 150) і біографія Гарасевича, подана під 1800 р. в „Дополненіяхъ ко сводной галицко-русской лѣтописи“ Петрушевича (стр. 514 — 517).

з життя Гарасевича, Левицький писав, що командорський хрест і баронство зробили з нього неприятеля „польського елемента“. З уваги на високу гідність Гарасевича — на думку Левицького, — „легко прийшло йому створити опозиційну партію проти польського поступу¹⁾. Українська інтелігенція, яка складалася головно з українських священників і потребувала нераз ласки о. офіціала, збільшила германізаційну партію на галицькій землі. До неї прилипи також нечисленні урядовці Українці, що сильно розвинули були свою діяльність на некористь краювого населення, сподіваючися одержати ордери й титули, — а не з пересвідчення. І Михайло Гарасевич при допомозі своїх спосібностей міг був піднятися над рівень звичайного життя і збудити своїх земляків до народньої діяльності. Одначе порожня пиха кинула його в обійми національної негачії (*zaprzaństwa*) та зробила його дивною кратурою в історії поступу українського народу й супроти безстороннього критика на ніщо не придалися убожання його з боку галицько-українських консерватистів“.²⁾

Що похвали для Гарасевича в його „Некрольозі“ походять від консерватиста, бо таким без сумніву був Денис Зубрицький, це правда. Але тут ще більше, здається, заважувало відношення Зубрицького до Гарасевича, як учня до вчителя, бо „при ньому, заохочений до такої літературної праці, почав займатися історичними дослідями в львівському Ставропігійському Інституті член того ж Інституту Денис Зубрицький, автор широкого Літопису львівської Ставропігії від часу її заснування аж до теперішнього століття“³⁾. Одначе консерватизм не мусів вести за собою заперечення своєї національності. Яким обережним треба бути у видаванні таких присудів, показують польські голоси про Гарасевича. Автор розвідки про „*Dziennik patriotycznych polityków*“, де слово „патріотичний“ означає більше австрійську лояльність ніж польський патріотизм, Маврикій Дзедушицький стверджував, що Гарасевич полишив рукописну історію уніятської Церкви, яка послужила „головно о. Малиновському до видання в 1862 р. занадто шумно затитулованих *Annales Ecclesiae ruthenicae*“ і робив ось який висновок: „Той самий видавець польського патріотичного часопису відзначався потому явною ненавистю до всього, що польське, та склав багато доказів цього

¹⁾ Jan Lewicki, *Ruch Rusinów w Galicji w pierwszej połowie wieku panowania Austrii (1772 — 1820)*. Львів 1879, стр. 22.

²⁾ Там само, стр. 23.

³⁾ А. Н. Петрушевичъ, *Дополнения*, стр. 516.

в тій історії, з якої також видко наскрізь йосифінського й від схизми недалекого духа¹⁾).

Слідом за Дзедушицьким пішов і проф. Вільгельм Брухнальський. Він підносив, що особистим спосібностям і незломній праці завдячував Гарасевич потрійну, швидку й надзвичайну кар'єру — наукову, єрархічно-церковну й політичну, бо став членом гуртка „patryotycznych (stanowczo nie ruskich) polityków“ і відігравав першорядну ролю у видаванні їх органу, „Dziennika“. Що більше, хоч мав усяке право викладати екзегезу по-українському, викладав її по-польському, „przenosząc widocznie nad swą rodzinną mowę — język polski“, так що не можна було його наклонити до українських викладів. „Історія о. Гарасевича — писав Брухнальський — по 1798 р., в якому вийшло останнє число „Dziennika“, нічим не цікавить польської культури, а тільки глядячи із становища дальших часів на давноминулу минувшину, тяжко не бачити викривленого обличчя страшної іронії, що пізніший „Baro de Neustern“ і „Commendator с. г. Ordinis Leopoldi“ прикладав колись руку до того, щоби будити надію кращого майбутнього в польській суспільності, що зріла людина в дуже небагатьох роках коло склону одного й на початку найближчого століття потрапила змінити народність і польські переконання, — що письменницьку діяльність запечатав“ історією уніятської Церкви, характеристику якої повторює за Дзедушицьким²⁾).

В оцінці Гарасевича не спинив проф. Брухнальського й відомий йому та цитований в його праці факт, що він належав до нечисленних приятелів Максиміліяна Оссолінського, фундатора „Національного Заведення ім. Оссолінських“ у Львові, приготавляв його скорілого на смерть, відпроваджував 19 березня 1826 р. його тлінні останки на місце вічного відпочинку у Відні, відправляв за нього заупокійне Богослуження в церкві св. Варвари та брав участь у властивому похороні покійника на віденському кладовищі. Узявши заступ і відмовляючи молитви, Гарасевич кинув трохи землі в яму й висипав попіл із таци та й розплакався³⁾).

1) Maurycy Dzieduszycki, Przesłowieczny dziennik lwowski. (Przewodnik naukowy i literacki. Львів 1875, стр. 41).

2) Bruchnalski Wilhelm, Czasopiśmiennictwo galicyjskie 1773 — 1811 (Stulecie Gazety Lwowskiej. P. I. Львів 1911, стр. 20).

3) Kętrzyński W., Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Львів 1894, стр. 6 — 7, 9 — 10.

Для лояльного австрійського патріота Гарасевича був міродайний приказ австрійської влади. На приказ надвірної комісії він почав виклади екзегези в українській мові¹⁾.

Куди здержливіше й об'єктивніше поставилися до Гарасевича історики львівського університету. Подаючи дані з життя й праці Гарасевича²⁾, зазначили вони, що Гарасевич збирав матеріял до історії Церкви, які видав Малиновський, і писали далі ось так: „Ці два люди вповнюють чималий уступ історії Галичини, є живою ілюстрацією усіх тих переворотів понять, які довершуються під впливом багатьох краєвих подій. Гарасевич і Ангелович, ровесники й приятелі, обидва учні віденського Барбареуму, Михайло Левицький, Григорій Яхимович і Михайло Малиновський, усі звязані з університетом і по академічних почестях прикрашені високими церковними гідностями, уявляють собою скалю українського (ruskiego) національного розвитку в його різних голосах і розладді“³⁾. (Продовження слідує).

---

¹⁾ Андрохович Амвросій, Львівське „Studium Ruthenum“ (Записки Н.Т.Ш. т. CXLVI, стр. 73 і 75). В цій праці старанно зібрані дати життя й кар'єри Гарасевича за час його професорування (стр. 68—75).

²⁾ Dr. Lud. Finkel i Dr. Stanisław Starzyński, *Historja uniwersytetu lwowskiego*. Львів 1894, стр. 91 — 93.

³⁾ Там само, стр. 93.

о. Др. Микола Конрад

Нарис історії старинної філософії.

(Dr N. Konrad — *Historiae Philosophiae antiquae brevis conspectus*).

(Продовження).

III. ГЕРАКЛІТ (*Ἡράκλειτος* — Heraclitus).

Філософія пітагорейців дійшла з полудневої Італії до далекого Ефезу на побережжя Малої Азії, де з нею зазнайомився Геракліт і підпав її впливові та звязав її з традицією йонських філософів. Йдучи за йонцями шукав первня світу, що був би одночасно його початком, а р х é, а йдучи за пітагорейцями, шукав форми, порядку світу, і з понять одних і других створив синтезу, що доповняла одну думку другою¹).

Йонські фізики поясняли постійність і різнородність явищ світу при помочі одної прарічовини, одного прапервня, що підлягає змінливості й розвитку.

Це довело до питання: Як погодити те, що в буттю є постійне, незмінне і тривале, з тим, що безнастанно змінюється й повстає.

Це питання від Геракліта висувається на перший плян і цьому питанню підпорядковують наступні філософи всі інші проблеми.

На це питання дали зовсім противні розвязки Геракліт і Елеати.

Геракліт ще приймає гільозоїзм, одначе його цікавить не так субстанція річей, як радше повставання і зміна. Він відкинув всяку незмінність буття, бо у світі панує вічна переміна матерії і ніщо не залишається незмінним. Через те став він творцем філософічної системи, т. зв. „варіабілізму“²).

а) *Особа Геракліта*. — Геракліт походив з Ефезу і був потомком визначного ефезького роду Кодридів. Жив між 535—

¹) Dr. I. Myślicki, Encykl. filoz., cz. I. Historji fil., Warszawa 1930, стр. 138-139.

²) Лат. слово *variabilitas* — різнородність.

465/75 до Хр. в Кольоніях Малої Азії, подібно як йонські фізики. Знеохочений до людей, а ще більше до демократичного громадського устрою, який запроваджено в його родинному місті, а який він поборював, відступив спадщину своєму братові, а сам відсунувся від активного суспільного життя та в самоті посвятився філософічним студіям. Ненавидів людей, навіть філософів, про яких висловлювався зі сарказмом, бо був огірчений моральним упадком мешканців Ефезу.

Коли земляки звернулися до нього, щоби уложив їм закони, він відмовив, а як причину подав велике зіпсуття громадян.

Свій твір про природу написав у поетичній формі в святині Артеміди, щоби усунути його з людських очей.

Став він цілковито мізантропом і проводив час в тій святині або забавлявся з дітьми. Коли йому із-за того робили закид, відповідав, що то краще заняття за ведення громадських справ. Врешті відійшов в гори, де жив самотно, кормився сирівцями, занедужав, вернув до міста і сам лічився, бо не мав довіря до лікарів. Помер як 80-літний старець¹⁾.

Свій твір Περὶ φύσεως поділив на три частини, в яких обговорює космологічні, гуманістично-політичні і теологічні питання. Геракліт поширив обсяг філософії на такі проблеми, якими не займалися його попередники. З того приводу, що цей його твір притемнений еліптичним (пропусковим) способом вислову думок, повний сарказму й афоризмів і дуже важкий до зрозуміння, назвали Геракліта темним (ὁ σκοτεινός). Він сам порівнює свої вислови до слів без усміху, без прикрас, до слів вітхненої сибілли. А Сократ жартував, що треба бути нурком з Дельос (себто вправним), щоби не потонути при читанні глибокого твору Геракліта.

З нього, головню завдяки стоїкам і скептикам, переховалося понад 130 фрагментів.

б) *Погляди.*—а) Змінливість річей. — Геракліт критикує своїх попередників, що у філософії ступали неправильним шляхом, бо думали, що на світі може щось бути постійним, непорушним, незмінним, а це помилка, злуда, що походить з невірною свідочтвом змислів.

Якщо знесемося понад змисли, котрі нас обманюють (вплив пітагорейців) і поглянемо на світ розумом, пізнаємо, що засадничим свійством кожної річі є змінність.

¹⁾ I. Myślicki, op. cit., 139 стр.

Образом дійсности є ріка: *πάντα ρεῖ*. Все пливе, все минає, — ніщо не затримується, не триває, не лишається незмінним. Ніхто не купається двічі в тій самій хвилі невпинно пливкого моря явищ. Ніхто не може ввійти два рази до тої самої хвилі в ріці.

Образом дійсности є також смерть. Все є в безупинному процесі й бігу від буття до його заперечення, від форм вже витворених до форм, що витворюються. Безупинно одна форма буття уступає місця другій. Жадна річ не є в наступному моменті тою самою, якою була передтим. Життя-буття є безконечним процесом, що відбувається між буттям теперішньої хвилі а буттям найближчої. Зміна-переміна всім володіє. Природа є безупинною смертю і безнастанним родженням; та сама природа є безпереривно інша. Не можемо сказати, що існуємо, бо „водночас існуємо і вже не існуємо“; є лише одна одинока дійсність, а саме, що кожньої хвилі змінюємося. Отже нема постійного буття, а тільки феноменальні явища, що безупинно чергуються одні по других.

Ця теорія загальної змінчивости називається „варіабілізмом“, а також „гераклітизмом“.

β) Релятивізм. — Погляд про невпинну змінливість світових явищ допровадив Геракліта до релятивізму.

Речі не посідають постійних і безоглядних свійств; вони завжди змінюють свої властивості і переходять з противенства в противенство та взагалі все є водночас собою і своїм противенством. Все є умовне, релятивне; — день і ніч, сон і ява в своїй основі, каже Геракліт, є одним і тим самим, подібно як молодість і старість, життя й смерть, добро й зло; з молодости переходимо до старости, з життя до смерти, тощо. Те, що має вигляд постійности, є злудою змислів. Треба йти не за змислами, а за розумом.

γ) Борня (*ὁ πόλεμος*). — Причиною руху й безупинного чергування змін-перемін у світі, творення й нищення є противенства в усіх річах, вони спричинюють борню, котра є „царем і батьком всього“ (*ὁ πόλεμος πατὴρ πάντων*).

Ці противенства є змішані в кожній речі: світло є змішане з темнотою, життя зі смертю, добро зі злом і т. д. Закон повстання зводиться до закону тожсамости противенств. Не має одного без другого; все є тим самим, а водночас не тим самим, так що можна на все видавати протилежні осуди, як нпр. входжу до тієї самої ріки і не до тієї самої.

Наслідком перемішання противенств противні собі елементи не можуть спокійно стояти побіч себе, але пруть до розлуки (Анаксимандер) і знаходяться в безупинній борні, що викликає необмежені зміни.

δ) Правогонь (τὸ πῦρ) як архе світу. — За прарічовину світу приняв Геракліт „вічно живий огонь“ (гільозоїзм); це не той звичайний огонь, а правогонь, найчистіший, етеричний, всюди розсіяний, живий і божеський.

Огонь є типовим образом змінливої дійсности задля своєї летючої та змінної природи і символом творення й нищення. З нього через згущення (кондензацію) повстає воздух, вода й земля і навідворот, через ропряжність зі землі повстає вода, воздух, огонь. Ті переміни правогню відбуваються по двох дорогах: дорогою вділ (ὄδος κάτω) і дорогою вгору (ὄδος ἄνω). З гори спадає огонь і перемінюється в повітря, а те, опадаючи, скроплюється в воду, вода спадає на землю і в неї всякає; опісля знов земля парує, її випари перемінюються у воду, вода в хмари, хмари в громи й вогонь.

Найбільше досконале живе буття є в країні чистого вогню, а на земській кулі — смерть.

На дорозі вділ лежить зло, упадок, матеріяльність і смерть, тому в земській сфері все є повне зла; на дорозі вгору лежить добро, одуховлення, життя.

ε) Розум, (ὁ λόγος) світу. — Гармонія противенств. Хоч у світі є противенства та безупинні зміни — переміни, над цілим процесом повстання й завмирання панує одна думка, що творить світ розумним і доцільним та гармонізує противенства.

Розум себто загальний закон, який зве Геракліт λόγος, править всіми перемінами у всесвіті, наслідком чого противенства взаємно доповняються, доходять до хвилевої рівноваги, одности, згоди, гармонії, як звук у музиці, що його видає струна, котра порушується в двох протилежних собі напрямках.

Вони лучаться на те, щоби творенням нищити, а нищенням творити.

Смерть переходить в життя, а життя в смерть; смерть огню є життям землі, смерть землі — життям огню.

Як борня є батьком всього, так навпаки гармонія злукою, сцілює все знову в огонь (пітагорейці). Це не є два окремі процеси, а тільки дві сторони одного процесу. Постійним є лише один розумний лад (формальний чинник), згідно з яким довершуються переміни.

Цей льогос — це не якась спеціальна людська здібність, це космічна сила, в якій і людина бере чинну участь, а все інше тій силі підпорядковується пасивно. Ось чому на світі, хоч є противенства, розбіжності й змінності, всюди панує лад і гармонія, а світ є космосом.

А що прарічовиною світу і фазою вічної переміни є правогонь, тому льогос є його невідлучною силою, що його проникає і всім управляє.

Цей льогос для вогню не є нічим чужим, не приходить ззовні, не є покиненим, але міститься в матерії вогню і є його удуховленням, так що є це огнистий дух або духовий огонь, немов божеський Зевес.

Таким ставленням справи Геракліт виступає проти дуалізму пітагорейців, а одночасно творить синтезу їх філософії з поглядами йонців, бо суттю й прачинником всесвіту робить одуховлений розумний огонь, отже водночас форму, як у пітагорейців, і матерію, як у йонців.

Геракліт є батьком динамічного розуміння природи.

Є) Душа людини. — Людська душа — на думку Геракліта, — це іскра божеського правогню і його частина; тому „суха душа є наймудріша й найліпша“.

Сполука її з тілом є злом для неї; народження людини є нещастям.

Душа теж підпадає безупинним змінам і тому не є безсмертна. Вправді вона якийсь час може ще жити після смерті людини, але згодом розпливається в правогні.

Душа є тому розумна, бо бере активну участь у загальному, найвищому космічному розумі правогню. Своє знання черпає з вогню за посередництвом повітря, що є менше завершеною формою вогню.

Це діється механічним способом через віддихання; повітря таким шляхом лучиться з душею і обдаровує її властивостями льогосу, а саме думанням і знанням.

Геракліт не має довіря до зміслового пізнання, бо воно нас обманує; лиш розумове пізнання представляє нам правду, бо походить від космічного розуму, що є найвищим критерієм правди й найвищим законом для світу й людей¹⁾). Тому законіві має підчинитися людина, бо від переконання, що все на світі

¹⁾ Деякі вислови Геракліта вказують на те, що він розумове пізнання в великій мірі ототожнює з сьгодні званою інтуїцією.

діється мудро й законно, залежить найбільше її щастя, спокій душі, вдоволення.

γ) Етичні погляди. — Геракліт ділить мораль на два типи: на мораль пересічну й вищу, мораль товпи й мудрця.

Товпа вище ставить здоровля над недугу, тепло над стужу, радість над смуток і непокоїться прикростями життя.

Мудрець розуміє, що противності є потрібні, бо зло робить приємним добро, а голод учить цінити достаток.

Те розуміння доцільности пануючих всюди противенств є спільним мотивом і для фізики і для етики Геракліта.

В його етиці проявляється культ закону і вищих осіб. „Одна людина є цінніша від десяти тисяч, якщо є найліпша“.

Мудрецем життя є той, для кого льогос є кормом, хто з нього черпає правду для своїх слів і чинів, або хто пізнає природу й живе згідно з природою.

Той зазнає найбільшого вдоволення, щастя й спокою духа, хто не гонить за змісловими приємностями, бо тоді найщасливіший був би „віл, що смачно заїдає горох“. Люди є нещасливі, бо для них льогос є чужий, і живуть, як у сні не знаючи, що вони є учасниками загального ходу природи і дітьми божества, не знають свого призначення; їх думання є подібне до забави дітей.

Найбільшою чеснотою є умірковання. Тому людина мусить бути здисциплінованою (пітагореці) і бачити в ній самій, а не в зовнішніх чинниках, свою долю. За наші вчинки жде нас після смерти нагорода або кара.

δ) Суспільні погляди. — До ділянки суспільного життя застосував Геракліт свою теорію варіабілізму в природі.

І в тім крузі відбувається безупинний процес перетворення форм нижчого буття у форми вищого, а саме форми одиночного життя в щораз досконаліші форми суспільного співжиття.

Цей процес відбувається згідно з розумним загальним законом світу а людина мусить йому підпорядкуватися і спокійно переживати всякі переміни, бо вони розумні і ведуть до добра.

За свої права громадяни повинні боротися як за свої мури. Несправедливість слід поборювати з більшою енергією, чим пожар.

ι) Теологічні погляди. — Концепція божества у Геракліта є пантеїстична, бо правогневі приписує божеські свійства й сили, а його розумові загальну управу світу. Людський розум в порівнанню до того розуму є тим, чим малпа супроти людини.

„Світ не сотворив жадний бог, ані жадна людина; світ завжди був, є і буде вічно жиючим вогнем, що сам запалюється

і гасне згідно з законом“ — каже Геракліт. Та взагалі для нього метафізика не є нічим відрубним від фізики.

На його думку всі антропоморфічні уявлення божества є ложні, а загалом практиковані культу — неморальні¹⁾. Тому Гомера годилося б вибити різками.

в) *Значіння Геракліта.* — Для історії філософії Геракліт є тим цінний, що 1) порушив питання змінності й умовності (релятивності) явищ світу; 2) підніс потребу прийняття розуму для вияснення доцільності світу; 3) перший порушив деякі гуманістичні проблеми і ввів до філософії інтроспекційний чинник.

г) *Наслідники.* — Геракліт мав свою численну школу, що продовжалася аж до часів Аристотеля. Найбільшим епігоном гераклітівської філософії був Кратиль, що довів варіабілізм до ще крайнішої форми. Він проповідував, що не лише два рази, але ані разу не можемо ввійти до тієї самої ріки, а теж наші думки є в тяглім бігу, так що ми не є спроможні правди навіть висказати.

Кратиль був учителем Плятона²⁾. Одначе Плятон ставився до гераклітизму критично. Він дає сатиричний образ тих гераклітівців, що пародіювали манєри (ентузіязм), загадковість і гордість свого вчителя (Теетет 179). Плятон прийняв варіабілізм лиш для реального, зміслового світу з виключенням ідеального, незмінного, постійного.

Релятивізм і гуманістичні питання розвинули софісти, головнo Протагор.

Теорію правогню й космічного розуму відновили стоїки.

д) *Заввага.* — Вже Аристотель відмітив, що все не може падати безупинній зміні, коли не має постійного буття, бо: „Якщо щось повстає, мусить конечно залишитися в ньому те, з чого те щось повстає“³⁾.

IV. ЕЛЄАТИ.

Майже водночас з філософією Геракліта витворилася в деякій мірі під впливом пітагорейців і йонців друга філософічна доктрина, тамтій зовсім протилежна.

¹⁾ Цей вислів є взятий із Ксенофана, котрого погляди Геракліт знав.

²⁾ Аристотель, Метаф. I, 6.

³⁾ Порівнай: Ks. Pawlicki, Hist. fil. greckiej I, стор. 115 і наст.; W. Tarkiewicz, Hist. fil. I, стор. 24—27 і A. Schwegler, Hist. fil. Warszawa 1863, стр. 21—24.

Вона відкидає всяку змінність у світі, а в незмінності добачує головну прикмету буття, яке є завжди тим самим. Пливкому образу Гераклітового світу протиставить вона постійне буття.

Ця філософія повстала в західних грецьких кольоніях, а її осередком було італійське місто Елея (Velia), звідки й назва тієї доктрини.

Представниками елєатизму є: Ксенофан, Парменід, Зенон і Меліссос.

Ксенофан підготував його, Парменід уформив, Зенон оборонив а Меліссос злагіднив.

1. Ксенофан (Ξενοφάνης — Xenophanes).

а) *Особа Ксенофана.* — Ксенофан походив з Копьофону, міста східних йонських кольоній в Малій Азії. Жив між 569/72—480/97 до Хр. і правдоподібно був учнем Анаксимандра. Внаслідок наїзду Персів на Йонію в 545 р., Ксенофан мандрував по Греції як убогий кобзар боян і співанням та виголошуванням своїх віршів заробляв на життя. Згодом під старість перенісся на захід до Великої Греції і поселився в місті Елеї, грецькій кольонії Полудневої Італії, яку залишили ті його країни, що втекли перед Персами.

Він був першусього поетом і творцем поезій етично-релігійного змісту, але теж займався філософічними питаннями та написав кілька творів, а саме іронічні вірші *σάλλαι*, *παρῳδίαί* і філософічно-дидактичну поему *περὶ φύσεως*, з якої переховалися лише деякі фрагменти.

Джерелом до пізнання його доктрини є письма Аристотеля. Діяльог про Ксенофана, Зенона й Горгія, приписуваний давніше Аристотелеві, написав якийсь Перипатетик пізнішої доби.

Ксенофан знав філософію йонців. Він навіть створив свою власну теорію про генезу світу, аналогічну до йонських теорій. За прарічовину природи прийняв землю.

Одначе головним предметом його дослідів не була природа, а божество.

Свій світогляд він зясував фразою: все є одним (*ἐν καὶ πᾶν*), а цим одним є Бог, що є джерелом і причиною повстання й існування явищ в природі (*ἐν μόνον τὸ ὄν εἶναι*).

Точкою виходу його філософії стала ідея одности Бога і полеміка з антропоморфізмами мітології. Релігійне питання висувається у нього на чоло всіх інших проблем.

Від Ксенофана починаються змагання філософів над очищенням мітологічних вірувань і над узгідненням релігійних правд з вимогами розуму.

б) *Погляди.* — Ксенофан шукав в явищах світу одного, незмінного, постійного чинника і поставив як головну свою тезу погляд, що Бог і світ є одним і тим самим буттям і що не можна їм приписувати різнородних і змінних свійств.

Він є представником теологічного монізму.

Його філософічну діяльність можна поділити на дві частини: критично-полемічну і позитивну.

α) Критично-полемічна діяльність. — Ксенофан остро критикує політеїзм і антропоморфізм мітологічних поглядів на богів та осуджує поетів Гомера й Гезіода за те, що в своїх творах викривили поняття про богів, зображуючи їх в людських видах з найгіршими, навіть людськими хибами. Вони, на їх думку, не лише родяться і вмирають, але й допускаються ганебних вчинків. Про ті погляди ось так висловлюється:¹⁾ „Думають смертні, що боги родяться і мають одяг, голос, вигляд, як вони“. „Етіопці твердять, що їх боги є чорні й плоскочолі, а Траки — що є рудоволосі зі синіми очима“. „Колиби воли, коні та льви мали руки і могли ними малювати й різьбити, як люди, то коні малювали би й різьбили постаті богів, подібні до коней і такі давали би їм тіла, а воли — подібні до волів і давали би їм такі види, які самі мають“.

Ксенофан відкидає також політеїзм як безглуздя.

β) Позитивна діяльність. — Ксенофан намагався позитивно пояснити суть Бога.

На його думку, Бог, як найвище й найдосконаліше єство, може бути лише один; він є вічний, бо не міг повстати, незмінний і наймудріший.

Бог в цілій повноті є „оком, ухом, розумом“ (фрагм. 24), значить всевідучим, всечуючим, всезнаючим. Він залишається завжди непорушно в тому самому місці та без труду кермує всім могутністю своєї думки.

Ксенофан мимо того не відмежовує Бога від світу. Всесвіт Бог це одно. Аристотель говорить, що „Ксенофан, споглядаючи на небо як на цілість, його єдність назвав Богом“ (εις τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναι φησὶ θεόν).

Отже Ксенофан уявляв собі божество як імманентний, внутрішній чинник світу, а не як трансцендентну,

¹⁾ Вислови взяті з фрагментів у Diels-a, Fragmente I., фрагм. 15 і 16.

позасвітову зовнішню силу. Згідно з духом йонського гільозоїзму, надавав світові божеську силу, що його порушує і ним кермує.

Видалось би, що Ксенофан, мішаючи всесвіт з Богом і приймаючи Єдність як нерухому (*ἀκίνητον*) й непідлеглу змінам (*ἀπαθής*), повинен заперечити можливість змін і повстання як у світі, так у Бозі. Одначе він не посувається так далеко, признає, що світ є незмінний в своїй субстанції, але не в своїй формі. Значить, з незмінністю божеського буття погоджував Ксенофан різнородність і змінність світових явищ пантеїстичним способом, надаючи Богові форми й прикмети матеріального світу, а саме простірність і кулисту форму, що її уважали за найдосконалішу форму буття.

Чергування світових явищ пояснював тим, „що не відразу боги показували все смертним, але помало, щоби шукаючі находили те, що є ліпше“ (еволюція).

Подрібні природничі погляди Ксенофана не мають значіння для філософії.

Його етичні погляди близькі пітагореїзмові. Він остерігав перед перецінюванням побід на ігрищах, бо культуру ума слід ставити вище від культури тіла. Накликував до поміркованого життя, до почитання Бога чистими, святими словами та зглиблювання проявів чеснот замість мітичних казок¹).

2. Парменід (*Παρμενίδης* — *Parmenides*).

До концепції Ксенофана про одність буття навязав Парменід свій ідеалістичний монізм.

а) *Особа Парменіда*. — Уродився він в Елеї около 540/10 до Хр.; був сучасником Геракліта й учнем Ксенофана. Тишився великою пошаною у Греків, а вислів „жити як Парменід“ перейшов в пословицю.

Свої філософічні погляди виловив у віршованому творі „Про природу“ (*Περὶ φύσεως*), з якого дійшло до нас 155 віршів. Він ділить цей твір на дві частини. В першій з наголовком „Те, що відповідає правді“ (*Τὰ πρὸς ἀληθείαν*) поясняє поняття буття, а в другій з наголовком „Те, що відповідає опінії“ (*Τὰ πρὸς δόξαν*) подає свій погляд на явища, котрі кваліфікує як злуду.

В тій його поемі глибінь думок вяжеться з красою стилю;

¹) Порівнай Hans Meyer, *Geschichte der alten Philosophie*. München 1925. Стр. 31—32.

її читав Плятон з захопленням. Між елсатами він був найвизначнішим філософом, справжнім метафізиком. Плятон називає його великим „ὁ μέγας“ (Соф. 237а).

б) *Погляди.* — Гераклітові противенства й змінність приписав Парменід не буттю, а явищам, бо противенства себе взаємно виключають і не можуть знаходитися в буттю. А що явища є повні противенств, то значить, що вони не уявляють собою справжнього образу буття. Щоби усунути непорозуміння у висловах, заналізував він поняття „буття“ й поняття „явищ“.

а) *теорія буття.* — Наші змисли показують нам речі різнородні й змінні, а розум пізнає, що буття не може бути тільки одно й незмінне.

Вихідною точкою філософічних міркувань Парменіда є онтологічна засада тотожності (ідентичності), а саме що щось не може бути й одночасно не бути. Отже існує лиш буття, а небуття не існує. З того він заключував, що нема повстання. Щось не може повстати з небуття, бо воно не існує; ані з буття, бо воно вже існує. Отже у світі ніщо не повстає, ніщо не змінється. З тієї простої засади Парменід вивів всі прикмети буття: Буття є вічне, бо не могло повстати, значить, не має початку, ні кінця, бо буття виключає небуття; є континуальне, бо кожна перерва в буттю була би небуттям, а небуття не існує; є неподільне, бо частинки буття не були би вже буттям, отже мусіли би бути небуттям, а небуття не існує; є конечне, бо неможливо, щоби буття не існувало, бо тоді мусіло би повстати, а ніщо не повстає; є одно, незріжничковане, бо те, що є ріжне від буття, є небуттям, а небуття не існує. Отже буття є постійне, незмінне, однорodne, — виключає всяке повставання, зміну й многоту.

З того бачимо, що Парменід під поняттям буття розуміє абстрактне (логічне) буття, якого прикмети переносить на конкретні речі (реальне буття).

β) Буття і явища. — Парменід був передвісником тих філософів, раціоналістичних ідеалістів, що відкинули досвід як джерело пізнання, а довірили виключно розумові й розумовій дедукції. Він шляхом чистого розумовання дійшов до висновків, суперечних з досвідом. Досвід вказує, що буття є різнородне й змінне; розум домагається одного й незмінного буття. На думку Парменіда, не вражіння або спостереження змислів, а розум схоплює справжній образ буття. Змисли

пізнають явища, котрі не відповідають прикметам буття і тому вони не мають реального буття. Сповідна ріжнородність і змінність річей є лише чистою злудою.

Теорія пізнання Геракліта щодо змінности явищ була згідна з досвідом, зі змісловим образом світу, а теорія Парменіда — згідна з розумом, але незгідна з досвідом.

γ) Буття і думка. — Буття не ріжниться від думки, бо звідкіля знаємо, що небуття не існує? З того, що про небуття взагалі нв можна подумати ані його пізнати ані його висказати. Те, про що думаємо, мусить існувати, бо якщо б його не було, то ми не могли би про нього подумати. Отже між думкою і буттям існує найтісніша звязь, так що буття і думка є одно, бо нема думки без буття, а буття без думки. Впрочім сама думка є буттям, а буття є тільки одно.

Хто хоче пізнати дійсність, мусить шукати її в розумі, схоплювати її думкою, а не зміслами, бо лише думка завжди й всюди є в безупинному контакті з буттям.

в) *Значіння Парменіда* — є в тому, що його погляди чимало вплинули на освітлення питань про природу буття, явищ і думки, на теорію пізнання та на вартість дедукційної діалектичної методи в філософії.¹⁾

г) *Заввага*. — Парменід очевидно утотожнював подумане буття з реальним буттям (у світі) і в тім джерело непорозуміння. Якщо б свобідніше пояснити науку Парменіда, то можна погодитися на те, що думка, коли не є в блуді, в своєму змісті не ріжниться від того, що справді існує; тільки спосіб існування того змісту в думці і у світі є відмінний.

Деякі інтерпретують, що Парменід під „буттям“ розумів загальне буття всесвіту, яке є завжди те саме.²⁾

3. Зенон з Елеї (Ζήνων — Zeno Eleus).

Парменід мав свою школу. Найвизначнішим його учнем і приятелем був Зенон.

а) *Особа Зенона*. — Про його життя мало що знаємо. Уроджений около 490/520 р. до Хр. в Елеї, відогравав помітну роль, в політичній житті, як і його вчитель Парменід. Ненавидів можновладців і згинув смертю мученика в повстанню проти тирана.

¹⁾ Порівнай: W. Tatarkiewicz, Hist. fil. I том, 29—32 стр. і H. Meyer Geschichte der alten Philosophie, стр. 33—34.

²⁾ Suarez, Disp. met. XIII, s. III, n. 4.

Як філософ являється він апольогетом і полемістом ідеалістичного монізму Парменіда.

Свій твір про природу (*περί φύσεως*) написав у формі діяльогу, в якому послугується діалектичною методою, щоби обоснувати і оборонити філософічні погляди свого вчителя. Аристотель називає його творцем діалектики (*τῆς διαλεκτικῆς ἐβρετῆς*).

Зенон підшукав аргументи на оборону елеатської єдності й незмінності буття всупереч свідоцтву наших змислів, котрі нас оманюють.

На його думку, неможлива є всяка многість, ріжнородність і змінність буття у світі, бо таке припущення веде до суперечностей. Зокрема відкидав він можливість руху, що є необхідною умовиною всякої зміни.

Для характеристики способу його аргументування хай послужать деякі його докази, сформовані з зіставлень понять між собою, з омиани змислів і суперечностей.

б) *Аргументи Зенона проти многости (чисельности) буття:*

α) Припущення, що існує многота буття, веде до суперечности, бо тоді буття ріжних річей мусіло би бути чисельно скінчене і разом нескінчене: скінчене, бо мусить бути стільки річей, скільки є фактично, не більше, не менше; а нескінчене, бо якщо існує багато річей, віддільних від себе, то між тими річами мусів би бути порожний простір, а порожний простір не може існувати, бо був би небуттям, тому мусів би бути заповнений; отже між тими відділеними річами мусіли би бути інші речі, а між тими ще інші і так далі в безконечність.

β) Кожна з тих чисельно ріжних річей мусіла би бути в собі одночасно безконечно велика й безконечно мала: була би безконечно велика, бо була би простірна, а простірність лише тоді є можлива, коли одна частина відстає від другої, а між тими частинками є переділи; отже кожна частина мусіла би бути відмежована від другої через переділ, а кожний переділ через інший переділ і так без кінця. Тому кожна річ складалася би з безконечно багато частин і переділів і була би безконечно велика.

З другої сторони ті частини кожної речі, тому що їх є безконечно багато, мусіли би бути безконечно маленькі, а з безконечно малих частинок може повстати лише безконечно мала річ. Отже кожна річ мусіла би бути одночасно безконечно мала й безконечно велика — а це абсурд.

γ) Анальогічний аргумент є взятий з подільности буття: Якщо б існували чисельно різні речі, то треба б прийняти, що буття має величину і є подільне на частини. А ті частини буття мусіли би бути також подільні без кінця, бо з неподільних частин не можна зложити подільної цілоти.

Отже всі речі й само буття склалися би з безконечного числа подільних частин і мусіли би мати безконечну величину. А це не справджується. Отже многота річей не може існувати, а буття є неподільне.

δ) У звязку з чисельністю буття Зенон подав аргумент проти правдивости змислового пізнання.

Зерно, що паде на землю, не видає звуку; отже не повинен його видавати і мішок зерен, бо якже може видати звук більша сума зерен, коли не видає його жадне зерно. Тимчасом нам видається, що мішок зерна, кинений на землю, видає звук. Отже наше змислове пізнання є злудне.

г) З осібна намагався Зенон виказати, що змінливість буття є неможлива, бо тоді мусів би існувати рух, а припущення існування руху веде до суперечностей.

Ось його аргументи:

α) Діхотомія (*δίχα* — на дві частини; *τέκνω* — краю, розрізую, розділюю). — Предмет, що є в руху і має відбутися якусь дорогу, мусить наперед перейти половину тієї дороги, опісля половину другої половини, що залишилася, потім половину третьої і так у безконечність. Хоч би була коротка дорога, то предмет мусів би перейти безконечну скількість відтинків, а довершення того впродовж обмеженого часу було би неможливе; отже рух є неможливий.

β) Ахілль, хоч швидконогий, ніколи не дожене найповільнішої черепахи, бо мусить перш усього добігти до того місця, з котрого вона вийшла. А якщо вона вийде з того місця, то вже його випередить і так мусить бути завжди. Отже Ахілль не дожене ніколи черепахи, бо вона завжди його випередить.

γ) Стріла в леті, випущена з луку, мусіла би одночасно бути в руху й спочивати, бо в кожній хвилині вона може бути лише на одному місці. Але як довго вона залишається в одному місці, то в ньому спочиває, а тому що спочиває в кожній хвилині, спочиває завжди. Отже стріла в леті не летить у повітрі а спочиває.

д) *Заввага.* — Аргументи Зенона аж до найновіших часів інтересували найчільніших філософів, як напр. Бойля, Декарта,

Ляйбніца, Канта, Гегля, Гербарта, Гамільтона, Міля, Ренувієра, Бергзона, Расселя й інших.

Зенон утотожнює реальний простір з можливим, не узглядує обмежень зміслового пізнання, простір і час уважає за зложені з неподільних частинок, не відріжнює різнородної релятивності руху, приймає безконечну подільність матерії, мильно думає, що простір мусить бути заповнений, тощо.

4. Меліссос (Μελίσσος — Melissus).

До визначніших учнів Парменіда належить Меліссос, уроджений около 500 р. до Хр. на острові Самос. Він не був філософом з фаху, а філософуючим вождом самійської фльоти в побідній війні проти атенців в 441—440 р. до Хр. Його дилетантську філософію, хоч не суперечну з парменідівською, строго скритикував Аристотель.

Меліссос написав твір „Про буття“ (περὶ τοῦ ὄντος), з якого залишились тільки фрагменти.

На його думку буття (τὸ ὄν) є вічне, безконечне, нематеріальне, нескінчене й незмінне, бо протилежні твердження ведуть до суперечностей. В тому різниться від Парменіда, що приймає необмеженість буття не тільки в часі, але й в просторі, що не може бути обмежене порожнечою, яка не є буттям.

Він борює атомістів, збиваючи можливість існування порожнечі, і Емпедокля, виказуючи неможливість конденсації. На пояснення явищ світу приймає два складники, а саме: огонь і воду всупереч Парменідові, що прийняв огонь і землю, хоч такі погляди суперечили многости й змінности буття.

5. Наслідники Елеатів.

Метафізичні елеатські погляди мали чималий вплив на грецьку філософію.

Парменід перевищив Геракліта.

Емпедокль, Анаксагорі атомісти витворили свої системи, щоби узгіднити парменідівську доктрину з фактами досвіду.

Під впливом Парменіда пізніші філософи природи приймали безвладність матерії, а під впливом Зенона її безконечну подільність.

Науку про незмінність буття впровадив Плятон до своєї теорії про ідеї.

В наступній генерації після Зенона визнавці елеатської філософії поділилися: одні перейшли до софістів, а другі до мегарейської школи. Зпоміж софістів особливо Горгій покористувався елеатськими поглядами.

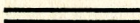
Почавши від Зенона з Елеї, діалектика опанувала грецьку філософію; опісля нею послуговувалися, крім софістів, теж учні Сократа, Плятон і філософи геленістичної доби.

Зенон з Елеї дав початок дослідом над простірними величинами і самим простором, над часом, рухом, над відношенням цілоти до частей і скінчених та нескінчених чисел.

Однак елеатизм сам собою не міг розбудувати своїх поглядів, бо заперечував всяку різнородність і многість річей та займався головню негативною полемікою, еристикою¹⁾ і софізмами. Він спрямував всю енергію своїх визнавців на опрокидування чужих поглядів.

Однак бистре діалектичне схоплення, яким елєати перевели свої спекулятивні аргументи, вплинули на те, що пізніші філософи підняли докладніші досліді проблем поняття, буття, явища, доцільности в природі та інтуїції²⁾.

(Продовження слідує).

¹⁾ Слово еристика походить від *ἔρβω*, — тягну, видобуваю, шарпаю; *ἔρως* — тягнений, натягнений.

²⁾ Порівнай: Ks. Pawlicki, Hist. fil. greckiej I том, Стр. 227 і сл.; A. Stöckel i J. Weingärtner, Hist. fil. w zarysie. Переклад Квятковського, 3 вид Краків 1930, на стор. 30—32.

Др. Іван Шпитковський

Рід і герб Шептицьких.

(Dr. I. Špytkovskyj — Famille et armoiries des Szeptycki).

(Продовження).

Тепер коли ми знаємо, що герб Шептиці це український, кирилично-азбучний, геральдичний знак, то зрозуміємо, чому мимодавноти роду Шептицьких, з старинних польських геральдиків не згадується ніщо про їх герб; а це тому, що він лежав поза топографічно-етнографічною границею польської геральдичної системи. Аж згодом, коли цей „grande infularum decus Illustrissimorum Szepticiorum¹⁾“ зачинає входити в полосу значніших польських гербованих родин, стає він (герб) чимраз більше знаний.

Тому більше зрозуміла стає нам та обставина, що два джерельно найстарші Шептицькі не послідовно описують свій герб та що не подають згідно його назви, бо цей спліт кирилических букв трудно було їм геральдичним робом описати. Він не носив ніякої назви (навпаки було в західній системі), а ні теж не належав до ніякої гербової фліції у польському геральдичному розумінні. Аж геть пізніше стає ця гербова печатна монограма прибирати назву „Шептиці“, а це тому, що ним печаталися (за виїмком ще двох родин) одні лише Шептицькі.

Не дивно теж, що Варлаам Шептицький, на виданій ним книжці¹⁾ — замість вже загально вживаного гербу Шептиць — кладе на ній лише монограму „Ш“ на основі ремінісценцій давніше вживаного азбучного гербового знаку, що заховалися, як звичайно, найдовше в людей духовного звання, тоді найбільш образованих мужів. А цим неначе пояснює, що цей родовий герб є нічим іншим, як змодернізованим, кирилическим печатним знаком.

Зрозуміла є трудність в польських авторів пояснити генезу гербу, чи подати легенду його повстання, тому що

¹⁾ Дуньчевський Станислав, *op. cit.* Стр. 46.

²⁾ На титуловій картці Часослова з 1695 р., гл. Сводная лѣтопись т. I, ст. 675.

печатний знак Шептиць повстав тоді, коли перший член роду йдучи слідом інших бояр-землян, забажав ним корроборувати свій підпис, згл. положити печать місто нього.

Коли лише, змінений дещо, кириличний герб Шептиці підійшов під геральдичне поняття, чи розуміння польських урядів, тоді перенісся він з печати на щит, на хоругов і ін. предмети власности членів роду.

І так український кириличний, печатний знак почав модернізуватися, не зазначуючи, що через це стає случайно схожим до гурту польських гербів Підковичів. І дійсно польські геральдики втягають його до цього ж гурту¹⁾.

При кінці хочемо застановитися, яка була причина, що досліджуваний нами герб стратив своє первісне, українське обличчя та прибрав чужу маску²⁾.

Є тут, крім інших, дві головні причини, а це: 1. мимовільна чи довільна чинність предків роду; 2. безкритичність чи деколи й тенденційність польських геральдиків.

Коли з прилучуванням українських земель до Польщі стали зі собою стикатися етнографічні елементи, тоді наступила певного роду діфузія, чи осмоза цих обох впливів і на геральдичній області. І тоді, коли гербові печатні знаки кириличних мотивів у такій або змодернізованій формі були для „азбучників“ (людей, що знали азбуку) само собою зрозумілі³⁾, то польські геральдики, тим більше пускали в рух свою фантазію, чим менше досяжні були для їх розуміння ці кириличні букви⁴⁾. І так, змо-

¹⁾ Зачислювання гербу Шептиць до гурту польських Підковичів є зовсім випадкове, можливо через описування його на швидку руку польськими давнішими гербарями, може через споріднення, згл. сусідство власників гербу Шептиць з польськими Підковичами. В польській геральдиці маємо саме й інші герби, яких гербова картина має ті самі або подібні складові частини-елементи гербового знаку, напр. герб Bielina описаний як: „sagitta cum cruce in babato“... (Шельонговський, Wici i topory, ст. 67 подає за Ульяновським, Materiały, ст. 229, рік 1528); Інший герб має знаки: „babatum et intus babati crux cum rogaczna“... (ibid. у Шельонговського, ст. 76, на основі Потканського, Zapiski, ст. 68, до року 1434) і ін.

²⁾ Пор. Замітки Яблоновського в *Źródłach Dziej. XVIII*, ст. 339; 341 — 342.

³⁾ Подібно зрозумілі вони були й для пізніших (в XIX — XX ст.) геральдиків згід російської займанщини та цих, що знали українську азбуку, як Даровський, Яблоновський і ін.

⁴⁾ Про геральдичні непорозуміння гл. напр. Лагуна Стослав, *Nowa hipoteza o pochodzeniu szlachty polskiej*. Kwart. hist. 1890. Ст. 86, нот. 2; Мершовський, в обох своїх творах і пр

дернізований з литовська, київський Тризуб стає „обозовою брамою“; в букві Ш (таб. VII, 11;) ц. є в болгарському „т“ з трьома рівними раменами бачать геральдики „церковну хоругву“¹⁾, у відверненому Ш, чи може гебрайському „сін“ чи „шін“ з кропкою (подібно як в гербі Обуховичів) бачать стіл, підпертий під одною ногою кулею(!); а знак Г з хрестом вважають шибеничним знаком²⁾ і т. д.

Подібно сталося зі Шептицями. Перша стріча зі змодернізованим кирилично-азбучним скоротом в цьому гербі навела на польських авторів почування непевности і лише „щиріші“ з них признаються до незнання³⁾; решта дає волю своїй фантазії. З легко вигнутих прямок букви П зроблено „ніби браму“, форму пів-серця, пів-перстня, пів-місяця, вінець, підкову, тощо. В так незвичайному в латинці гранчастому, трохи попсованому Ш бачили польські геральдики хрест, а в малому кириличному Т доглядили стрілу, яка переходила через гуфналеву дірку підкови.

І так легко лише змодернізовані кириличні Шептиці (бо ломані лінії Ш = хреста та Т = стріли й далше остали незаокруглені) перебули завдяки незнанню⁴⁾ польських геральдиків ще одну, крім інших, метаморфозу гербу Побуга.

І так прибуває Підковичам до тисячі родів ще один український рід, до соток гербових відмін ще один український герб Шептиці.

¹⁾ Пор. др. Полячківна, *Stemmata Polonica*, ст. 232, ритов. 74, герб Radwan; у Папроцького-Туровського, *Herb-ах* деяка відміна цей „хоругви“ з хрестом та надписом INRI (ритов. ст. 271), названа гербом Koźlarogł. Церковною хоругвою вважає цей герб і Лелевель (*Herby*, ст. 277, E) та вводить його з французького гербу „Gonfaron“, хоч деякі франц. гербівники напр. *Armorial M a g n u - g o*, його не знають. — Це не перешкоджує, що другі польські геральдики вважають цю „хоругву“ чи уподібнюють її до Литовської Колумни (Шельонговський, *op. cit.*, ст. 83), а ще інші беруть її за шибеницю(!): „suspensorium et supra crux“ (*ibid.* (Шельонг.) ст. 25). Яка широка скаля блязонування цього самого герб. знаку в польських геральдиків!..

²⁾ Лелевель, *Herby*, герб Сенюта, ст. 435, f, g; подібно у Даровського, *Znaki*, в гербі Дулича, ст. 8, табл. II, Ч, 23. Саркастично-іронічний вивід деяких геральдичних знаків, напр. галок в короні від числа шибениць, стрічаємо у французького простолюддя, гл. Свентоховський, *Historja chłopów* (т. I, ст. 27-8), який подає за французьким істориком Воппетіге-ом, *Histoire des payssans*, Paris 1856.

³⁾ Потоцький Вацлав з Потока, краківський підчаший, *Poczet herbów szlachty Korony polskiej*. Краків 1696. Ст. 684—5: „...przydajcie, ... bracie, jeśli więcej wiecie...“

⁴⁾ Не надто дивуємося напр. шлезьким чи великопольським геральдикам за їх неазбучність, коли загально відомим є, що ще в XVIII та з початком

III. Систематична частина.

Як в історії роду маємо три доби: українсько-галицького боярина, польського nobilis-а та добу переживання під австрійською окупацією, а опісля австрійського графа, так само при систематичному розгляді гербу Шептиці можемо відмітити три головні фази його розвою: 1. фазу гербу української геральдичної системи за часів укр. Держави; 2. польської системи за часів Польщі та 3. західно-європейської системи за побуту їх власників під Австрією.

1 §. Фаза української системи гербу Шептиць

Про герб Шептиці із боярських часів не можемо багато сказати через брак геральдичного матеріялу. Як взагалі до історії України XIX ст. велике число наших галицьких духовних, а навіть на жаль й дехто з владик не було в згоді зі словянською азбукою. В передньому слові до друку п. з. „*Лезиконз сирѣчь Словесникз славенскій*“, виданому в Супраслі 1722 р., читаємо: „*Съ неисчетною болестію сердца, и азкою оутробы неодоваз исцѣланю, и зврѣкл... Экзаминатороке, поставляемыхъ къ Іерейство Людей, яко сотный Іерей, едка славенскій разѣмѣтз азнкз, не вѣдай, чточтетз*“ (гл. Свєнцицький, Каталогъ книгъ, ст. 154 (№ бібл. 759) та його ж стаття про освіту духовних кандидатів в роках 50—80 XVIII ст., на основі свідоцтв найдених в актах консисторії (Укр.-руський Архив, Львів 1909. Матеріяли до історії галицько-руського шкільництва). Гл. рец. на це Бр. Лозиньського в Kwart. hist. 1911., ст. 323—5. Порівн. теж опінію перемиського старости про освіту тодішнього духовенства: „*por ruśniacki — каже староста — jest wcieleniem głupoty i ignorancy; jeden na trzydziestu z tych księży ma jakie takie studia, wiele z nich nie umiało nawet pisać*“... Гл. реферат Бр. Лозиньського п. з. „*Początki ery józefińskiej w Galicyi*“. Kwart. hist., 1910, ст. 204—5, на основі праці д-ра В. Токаржа: „*Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej w r. 1783*.“ Краків 1909. Про заходи Атанасія і Льва Шептицьких та їх боротьбу за освіту серед білого духовенства гл. Бордунівна М., 3 життя духовенства.

Що ще в початках XIX-ого ст. багато кандидатів духовного стану та навіть укінчених питомців не вміло добре по українськи чи словянськи читати, це признає сама Перемиська Консисторія. Гл. М. Зубрицький, *Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820—1853 рр.* (Записки НТШ. т. 88, ст. 119—20), надто III пастирський лист від Консисторії з 1827 р. (ibid., ст. 124 та № VIII (ib. ст. 128) і пр. Що дехто навіть з галицьких митрополитів, чи може з його найближчого „причоту“ ще в заранні XIX ст. не був гаразд певний в відчитуванні кириличної вязі, про це свідчать численні над- та міжстрічкові дописи латинкою, зроблені на одному з святоюрських архієратиконів (церковній книжці, вживаній при понтифікальнім Богослуженню). Згаданий щойно ієратикон або понтифікал має сліду-ючий заголовний лист: „*Слѣжебникз свѣтителскій... изд. трѣдомз и издержками іерей Алек. Бачинскаго, Львокз аѡтс*“.

XI, а головно XII і XIII ст. небагато маємо історичних джерел¹⁾, так теж небагато їх є й до помічних історичних наук, а тим самим і до геральдики. Геральдичного матеріалу до української геральдики небагато призбирано, а тим самим не маємо його й до гербу Шептиць, щоби́льше багато того ж матеріалу пропало з нашої таки вини. Багато джерельного матеріалу пропало підчас чисельних пожарів, у час нападу Татар, нападів, наїздів на себе, боротьби між єпископами. Наведемо лише кілька примірів на це, як нищено родинні документальні матеріали, поминаючи взагалі факти нищення в Польщі історичних, родинних документів²⁾, геральдичної літератури та видирання поодиноких карток з польських гербарів. Про кілька епізодів знищення родинних документів Шептицьких і ми знаємо, а з певністю було їх о много більше. Коли одна родина Шептицьких подалася перед Козаками на Угри (1648), то Козаки напали на їх домівку та знищили її зовсім³⁾. В 1809 р. знищили російські війська палату Кастанана Шептицького, люблинського каштеляна⁴⁾, в Якубовицях Мурованих під Люблином, при чому здевастовано всі родинні акти і пергаміни Шептицьких. А багато пропало через несвідомість наших вищих духовників; так через свою неувагу знищив Куземський⁵⁾ неодно, що відносилось до львівських духовних Шептицьких. Багато родинних документів позабирано⁶⁾ й попсовано підчас світової війни⁷⁾.

¹⁾ М. Грушевський, Історія т. II², ст. 473: „наші звістки для XI—XII вв. дуже бідні“. Іdem, т. III², ст. 108; після 1289, коли вривається Галицько-волинська літопис, наступає в нашій історії, як каже автор: „Кімерійська пільма“...

²⁾ Мєрошовський, *Kilka uwag*, ст. 408—410 і Дрогойовський *Kronika Drohojowskich*, ст. II—IV вступу про нищення історич. родинних документів взагалі.

³⁾ Сводная лѣтопись, т. I., ст. 98.

⁴⁾ Шептицький Іван, граф, Записник, чорновик родинної хроніки, збережений в Архіві в Прилбичах.

⁵⁾ Рудович Іван, о., Гр. I. Шептицький. „Діло“ 1912 з дн. 7. XII. ч. 8264.

⁶⁾ По словам о. Гродського, ЧСВВ, приватного секретаря Митрополита Андрея, рос. війська з початком великої війни забрали кільканадцять скринь з єпархіяльними та родинними документами. Ці скрині бачив оповідач опісля в бібліотеці Спб. Академії.

⁷⁾ В 1915 р. частинно понищено та порозкидувано по цілому парку цінні збірки родинного архіву в Прилбичах, а в 1919 р. знова зруйнував дещо з музеаліїв придніпр. от. Долуд (по устним оповіданням гр. Льва). Треба знати, що гр. I. Шептицький, власник Прилбич, держ. консерватор для „zabytków sztuki hist.“ в Галичині, був великим любителем старинностей та мав гарну збірку геральдичних рідкостей.

Не відомі нам ніякі урядові джерела, ані домові, приватні геральдичного характеру, так перед наданням Льва, як теж зараз по нім. Оригінальна княже-львівська грамота теж не збережена. Був би це чи не перший державний документ великої геральдичної ваги, а ця, що її маємо не є автентична. А якщо би вона й збереглася, то й так не було звичаєм описувати у надавчій грамоті ні гербу, ні печати обох контрагентів. Зрештою й польська геральдика, що під тим оглядом стоїть далеко ліпше, рідко може похвалитися геральдичним матеріалом з перед 1400 р.¹⁾ Як ви гляда в цей первісний гербовий знак, старалися ми гіпотетично доказати, що це по формі печатний знак, оскільки його вже гербом звати можна. Подібно, як в західній Європі уживано печатних гербів вже около 1000 р.²⁾, а в Польщі вже в XII столітті³⁾, подібно, як у північній Русі перші печатні знаки, яких уживали удільні князі, перейшли на герби⁴⁾, — так можна прийняти, що й в південно-західніх землях Західньої України около XII ст. уживані були українськими князями й боярами печатні знаки, які опісля переходили як герби з перстень на щит, хоругви і т. д. А що наші перемиські, самбірські знатні (бояри), як також шляхтичі других земель⁵⁾, радо вживали свої печатні знаки на різних пергамінових наданнях правно-приватної натури⁶⁾, як ктитори та свідки, так теж мусіли вживати сього печатного знаку, а потім і гербу, Шептицькі, що мешкали в закутині нашої землі. Декілька боярських перстенів-сигнетів (призначених

¹⁾ Мєрошовський, *Kilka słów*, ст. 12—3. Проф. Семкович посуває часову границю ще дальше до XII ст.

²⁾ Лукомскій В. И., *Гербовѣдѣніе*. Нов. Энциклопедич. Словарь. Т. XIII. Стр. 154—161.

³⁾ Пекосінський, *O dynastycznym pochodzeniu*, 1896, т. I, ст. 333. В. Семкович в своїй інтересній розвідці: „*Zagadkowy pierścień średniowieczny*“ (*Kwart. hist.*, 1904, ст. 18—23) є думки, що в Польщі в XII ст. уживано перстеньових печатей, т. зв. (за А. Малецьким) „передгербових знаків“, які шойно в другій половині XIII ст. та XIV ст. угерблюються.

⁴⁾ Брокгауз, *Энциклопедія*, т. XXXII, стр. 170—2, s. v. Сфрагистика

⁵⁾ Про те, що наші бояре, урядники й воеводи радо дочіпляли свої печаті, навіть поруч княжої, як напр. на княжих грамотах з 1334 і 35 р., гл. М. Грушевський, *Історія*, т. III², ст. 137; на акті конфедер. 1464 є теж більше печаток української шляхти, головно герби Сас, Корчак, Шалава, Кучаба. (Груш. VI, ст. 612); Семкович, *Скрипта*, на документі Унії Любл. було 137 печаток (ст. 137); Б. Бучинський, *Причинки до часів в. кн. Свитригайла*. *Записки НТШ*, т. 76, ст. 136—7, часть II.

⁶⁾ Як видно це з деяких грамот, захованих в перем. капіт. бібл. трохи пізнішого часу, теж пер. шем. з 1879 р.

до печатання), заховалося у монограмній формі або з написсю імени *per extensum* та ще з герби́ком¹⁾.

Цей печатний герб, по змістові, мусів бути знаком кириличного монограму дуже простої породи²⁾, який не потребував великого ритівничого талану — по правилам тодішньої моди. Видно це й з модернізованого гербу. А й владика Варлаам докладніше це потверджує³⁾. Та в країні, в якій за панування енергійного князя Льва з призирством може дивилися на західних сусідів впродовж століття, відносини змінилися зі зміною державної управи.

Приходять повільні зміни на площині правних практик, життєвих щоденних уживань та товариського пожиття, приходить також сильний чужодержавний вплив і на геральдичному полі.

Наступає боротьба двох впливів, чи систем, щораз то слабіючого та ніким і нічим не підтриманого українського впливу з польським, що був сильнішим, хочби й тому, що за ним стояла держава з численним апаратом, як: королівською владою, правом, судом, військом, вникаючими новими культурними звичками. Був це час т. зв. „*iuris ruthenicalis*“⁴⁾.

Шептицькі, як і проча шляхта, змушені конечністю, непокоєні правними практиками та може матеріальними втратами — стали числитися а дальше приноровлятися до існуючого стану між іншим і на геральдичному полі.

Зміни, перерібки й понехання своїх гербових знаків бачимо

¹⁾ Свенціцький, Опис Музея, ст. 236, №12: Перстені-печати з гербами і з уставними надписами: „СКОЧІСОКА + ПЕЧАТЬ“; іб. № 13: „ИКЛИОШОКЗ ПЕЧЕТ“; іб. ст. 236, № 14: „ИКАНОШОК + ПЕЧЕТ“.

²⁾ Порівнай кілька перстенів у Музеї Н. Т. ім. Шевченка.

³⁾ Ужиття Варлаамом Шептицьким місто гербу своєї монограми на книжці — вказувало би на існуючу, ще тоді в роді заховану, традицію. На титуловій картці Часослову з 1695 р. видніють на місці гербу по боках „четверокінцевого“ хреста букви В(арлаам) Ш(ептицький) А(рхимандрит) У(нівський) (Сводная літопись I, ст. 675), Варлаам деколи вживає й гербу роду Шептицьк, як напр. на Учительному Євангелію—друку унівський з 1696 р. (пор. Записник графа Івана та Свенціцький, Початки книгопечатання, ч. 83, прилоги, або на Часослові з 1674 герб з ініціалами (іб. Прилоги ч. 81).

⁴⁾ М. Грушевський, *Ius ruthenicale*. Гл. теж: А. Прохаска, *Stosunk wewn. pa Rusi w XV w.* Рецензія в *Kw. h. p.* 1895, ст. 24 і сл. на Линниченка Черти в сослов. в Югозап. Руси (XIV—XV). Москва 1894 (мова в рецензії про централізацію і існування давних руських інституцій побіч польських до 1435 р.) Про „*Ius Ruthenicale*“ спеціально найновіша праця Д-ра В. Гейноша в Бальцерових „*Studjach*“ XII (1928).

навіть у деяких великих українських магнатів¹⁾. І тоді то вперше захитується український кириличний знак зі своїми острими кантами; він починає поволі затрачати давню маркантну ціху свого давнього походження та прибирати більше заокруглені форми, доки не переймив форми подібної до часто стрічних гербів польської системи. Є це час метаморфози кириличного гербу української системи в герб польського характеру. Його пізнати по непевному означуванні самими власниками гербу, а пізніше несталому блязонуванні польськими геральдиками та майже невмінням символізування. Перехід з кантуватости до заокруглення можемо вважати за зіпсуття кириличної геральдики західними впливами. Як історик мови вважає новотвори мови знаком її упадку; як зміни прийнятого і довго вживаного письма в давніх добрих його формах — за упадок письма²⁾ — так теж зміни в кириличному геральдичному знаку „Шептиці“ під впливом заходу можна би з точки геральдичної чистоти вважати упадком української кириличної геральдичної системи.

Аж після потвердження присягою свого шляхецтва герб Шептицьких набуває права в державному значінні, але заки прибув до польських гербарів, перейшов ще деякі вагання.

Ці вагання находимо в часі між кириличним гербом а більш усталеною формою, знаною вже в польських гербарях.

Між кириличним а вже майже усталеним в польських гербарях гербом виступають два роди гербу Шептицьких, що є ствержені документами і є ріжні від першого й другого роду гербу, а саме:

В вище згаданому акті експургації з р. 1469 описано герб Федора de Szeptice: „ex clenodio patris luna cum duo-

¹⁾ М. Грушевський, Острожський. Зміняли герби напр.: кн. Четвертинські (гл. Яблоновський, рец. в Кв. h. 1899), кн. Омелько Володимирович уживав двох відмінних гербових знаків (Кв. h. 1908, ст. 248). Рід кн. Збаразських герб зразу Колюмна-Литовська Погонь, опісля Корибут змінюють теж більше разів свій герб, заки прийшов він до своєї останньої форми. Др. Ванда Добровольська, *Młodość Jerzego Krzysztofa Zbaraskich*, Roczn. Przem. 1927, т. VII, ст. 13—15. Проф. Вол. Семкович в рецензії на видані Ф. Пекошінським джерела, а головно ж на нотатки Яна Замоїського (*Studia... z dziedziny hist. pol. i prawa pol. т. VII, Крк. 1907*) запримічує, що ще в першій половині XV ст. менша шляхта українська (галицька) доволіно зміняла, зглядно вживала рівночасно двох гербових знаків — випадок у шл. Івана з Чайкович (Чайковського р. 1427) (гл. Кв. hist. р. 1908, ст. 107).

²⁾ Гардтгавзен В., *Griechische Palaeographie*. I. Auflage, т. II, ст. 83.

b u s(!)stellis et ex clenodio matris babatum cum cruce¹⁾. В кількадесять літ пізніше (р. 1552) Кузьма Шептицький, виступаючи як свідок в справі Івана й Петра Хлопицьких, обвинувачених о фальшування монети, подає, що є „verus nobilis, post patrem de clenodio et armis Vilcekossy et duabus crucibus et luna(,) proclamationis Na pole“²⁾.

Як для історії роду, так і для історії гербу цей акт експургації є першим знаним урядовим актом, яким признаний гербовий знак звязано з родиною Шептицьких. Одначе мається справа інакше з самою відміною гербу. Тут виринає квестія, що це за герб — цей „luna cum duabus stellis ex clenodio patris“, з підчеркненням ріжниць гербу по матері „babatum cum cruce“ та в якому відношенні стояв до гербу, що його в кількадесять літ пізніше назвав вже Кузьма „luna cum duabus crucibus“ та до ще пізнішого, вже усталеного гербу „babatum cum cruce et cum sagitta“.

„Luna cum duabus stellis“ це був би герб Drzewica³⁾, або зі стрілою — герб Сас⁴⁾, чи може який інший подібний? „babatum cum cruce - Pobóg, „luna cum duabus crucibus“ — це Wilczekossy, як сам власник гербу твердить, або інакше, є це синонім гербу Prus II⁵⁾, — але такими гербами Шептицькі навіть інших галузей себе не печатають⁶⁾. Рівнож по родинній традиції герб Шептиці не підлягав засадничим змінам, хиба другорядним, формальним⁷⁾. Цю прогалину спільну в обох випадках можемо пояснити в цей спосіб, що це ніщо інше, як заокруглений ки-

¹⁾ Годиться звернути увагу на це, що нинішній герб Шептицьких відповідає „clenodio matris babatum cum cruce“.

²⁾ А. З. Гр. т. 18, ст. 165; в Місцялянех Кв. h. 1900 р., ст. 447—453, в статті В. Семковича п. з. „Zapiska herbowa przemyska“ виступає в експургації „Chłopcziczskych“ (!) Cusma de Calnochwosty (с. є. Кузьма Шептицький) як nobilis post patrem de clenodio et armis Vilcekossy et duabus crucibus et luna proclamationis Na pole, videlicet Cusma de Calnochwosty“ (ст. 453). Ibid. маємо: „Fyedko Schamyczky portantem Vilcekossy et cruce, proclamationis Na pole“ (його треба би здається краще читати: „Fyedko Scheptyczky“). На ст. 452 дещо про клич „Na pole“. На жаль автор замітки не подає джерела цієї геральдичної записки.

³⁾ Про герб Drzewica гл. Папроцький - Туровський, Herby, ст. 737.

⁴⁾ Гл. Лелевель, Herby, геральд. табл. X. 2 і IX. 6 та ст. 452 тексту, Бойніч, Warpenbuch, т. II, Taf. 164; ibid. Taf. 162. Pobóg з хрестами, Радиминський іб. № 236 (або Божа воля).

⁵⁾ Мерошовський, Kilka słów, ст. 38.

⁶⁾ Герб Prus находимо лише два-три рази як додатковий герб до головного Шептиць в печатках-гербах єпископів Варлаама і Атанасія.

⁷⁾ Герб Шептиць „od wieków niezmienny“. — Записник графа Івана, за ним подає Жихлінський.

риличний знак П, в формі півмісяця, луком до гори, а горішне „ш“ та букву мале „т“ при лівій підставці П можна від біди вважати за звізди, а ще краще — за Кузьмою — за хрестики. Щойно опісля через аналогію до „Підковичів“ і більше розроджене в форми П — *via luna*e уподібнолося це П до Підкови. Зміни гербу Шептицьких можна ще пояснити й тим об'явом, який виступає в XV ст. і пізніше у дрібної і розродженої шляхти, що часто не пам'ятала вигляду свого гербового знаку, й тому відмінно блязонувала. Була це також друга загально поширена звичка у тої ж шляхти, особливо в XV ст., змінити недоцільно, довільно, лише несвідомо, мимовільно свої гербові знаки¹⁾.

В цей спосіб можна пояснити прогалину між „*luna cum duabus stellis (vel cum duabus crucibus)*“ а між підковою з хрестом і стрілою. А додаткове пояснення, що Кузьмин герб — це „*Wilczekosy*“, втручене вже хиба при допиті канцеляристом. Кузьма або свідомо промовчав, закриваючи в цей спосіб своє українське походження гербу та східне ісповідання — ізза чого ще кількадесять літ тому мав Федор стільки клопоту, або несвідомо годиться мовчки на підсунену йому номенклятуру, притакуючи досвідному в цих речах канцелярійному геральдистові.

Тим кінчимо огляд над першою фазою кириличного знаку Шептиць, як гербу української системи. Бачимо теж, з яким, хоч успішним, зусиллям вдалось нагнути „рогатий“, кантуватий, кириличний знак під форму більше гладкувато-округлавих гербів польської системи. Ці два случаї вагань — це журливість новиків укрити своє походження, що їм не все рівно вдається з несталим блязонуванням, доки не прийшла друга фаза розвою, фаза занепаду українського гербу, цілковитого потонення в польській геральдичній системі.

2 §. Фаза гербу Шептиць, як гербу польської системи.

Коли раз прийнятий урядово герб Шептиць уподібнився до гербів польської геральдики та зжився в життєвій шляхетській практиці, — він вже аж до упадку Польщі не переходить ніяких суттєвих, засадничих змін, за виїмком друго- й треторядного відхилення формальної натури, так характеристичної для польської системи. Слід додати, що польська система гербів,

¹⁾ Семкович Вол., *Piekosiński F. jako heraldyk i sfragistyk. Kw. hist. 1908, st. 248—9.*

поза гербовими знаками, краскою поля та клича, мало звертала уваги на інші в других системах суттєві прикраси гербового образу.

Одною з дуже важних та для польської геральдики характеристичною частию — є для польського гербу — *клич (zawołanie)*. Клич, це зовнішній слуховий знак для воюючих воїнів-шляхти, для збірки їх на площі, підчас ночі, тривоги, метушні на полі бою, тощо. Цей знак є старший від зорового боку гербу, т. є від його гербового образу, який в XVI ст. гине¹⁾.

Рід Шептицьких розвивається менше-більше в часі, коли клич загигає (XVII ст.)²⁾, тож рідко його стрічаємо у Шептицьких г. Шептиці. По словам Кузьми: „proclamatio його є „Na pole“, але цей клич случайно лише є звязаний з гербом „Wilsekossy“³⁾. Коли Шептицькі гербу Доленга вживали той сам клич, то можливе є, що гербовий клич для Шептицьких гербу Шептиці покривається з гербовою назвою, тим більше, що в ній приходять голосні шипучі й зубні шелестівки: „ш, т, ц“ та високі самозвуки: „е, и, і“, які, як високозвучні голосівки, добре надавалися до голосного викликування. Але здається, що він загинув, заки у правильний вився. По всій правдоподібності Шептицькі його не мали. Треба тут єще додати, що Бойнічич згадує про це, що Шептицькі мали: „Nebenbenennung (прізвище) Szrakу Nieczuła“.

Краска поля.

Краска гербового поля Шептиць не була у старших геральдиків зазначувана, а у пізніших: одні зазначували його червоним, Малаховський (вид. 1790), Косінський (1877), Жихлінський (1879), Жерніцький (1900); інші синим, Лещиц (1908), Хшонський (1908), Дзядулевич⁴⁾; а Бойнічич (1905) синим і червоним. Живучі Шептицькі (граф Лев) приймають червоне поле гербового щиту і воно теж всюди видніє на їх гербових таблицях, а всі малюнки гербів, які знаходяться в родинному архіві в Прилбичах, мають червону краску (так герб шляхетський, як і графський).

Тимчасом українські герби мають переважно синє поле, як ознаку свого походження від оловяного або залізного поля печати.

¹⁾ Пекосінський, О dynast. pochodzeniu, 1896, ст. 336—7.

²⁾ Пекосінський, Op. cit. ст. 336—7.

³⁾ Про клич „На поле“ гл. Семковича, Zapiska herbowa przemyska. Kwart. hist. 1900, ст. 452.

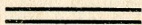
⁴⁾ Дзядулевич, Miesięcznik heraldyczny, I. 1908, ст. 71.

Також і давніші польські герби, що походили з печатей, мали зразу синє поле¹⁾.

Також деякі теоретики геральдики є думки, що давні герби на олов'яних печатках далися заступити в пізніших гербових картинах синою краскою²⁾. Інші автори завважають, що таку краску прибирають фарби при хемічних змінах предметів срібної та олов'яної краски³⁾.

Можна бути близьким правди, коли приймемо, що поле гербу Шептиць давнішими часами могло бути теж синє, як ознака його походження з олов'яного або залізного поля печати, а щойно опісля примінилося до польського, коли Підковичі почервоніли.

¹⁾ Гл. Ельзнер, *Betrachtungen*, ст. 521—2. Деякі Підковичі змінюють синє поле на червоне. Несецький, *Korona*, т. II, ст. 48—49: „Dołęga na błękitnem polu“. Папроцький, *Gniazdo*, ст. 201: „Pobóg na błękitnem polu“. Мершовський, *Kilka słów*, ст. 55.

²⁾ Маліновський, *Heraldyka*, ст. 39.

³⁾ Silber (олово) wird durch oxydierung leicht, schwarz oder blaulich. Ст. 88. (Гріцнер).

Др. Микола Руснак

Богослужебні книги Східньої Церкви про примат Папи.

(Dr. Nikolaus Rusnak — Libri liturgici Ecclesiae Orientalis
de primatu Papae).

(Продовження).

13. Подібний доказ читаємо в синаксарі на 30. IV, написаному в честь св. апос. Якова, брата св. Івана Богослова¹⁾.

„Οὗτος υἱὸς μὲν ἦν Σεβεδαίου, ἀδελφὸς δὲ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Μετὰ δὲ τὴν Ἀνδρέον καὶ Πέτρον κλήσιν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰς μαθητείαν σὺν τῷ ἀδελφῷ προσεκληθῆν... Διὰ ταῦτα οὖν αὐτοῦς τε καὶ τὸν Κορυφαῖον Πέτρον ἀειπότε ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ ταῖς ἄλλαις οἰκονομίαις παρελάμβανε, τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστικώτερα τῶν δογμάτων μυσταγογῶν“²⁾.

Ясним є, що коли ходить о апостольське покликання, то Андрій стоїть на першому місці, бож він був першим, якого Христос покликав, але коли говориться загально про апостолів, то на першому місці стоїть Петро, як „κορυφαῖος“, цебто, як верховний апостол над усіма іншими, якого Христос враз з братами Яковом та Іваном виріжнював. Але й між виріжненими Петро все виступає як „κορυφαῖος“.

14. Про примат Петра говориться в богослуженні в честь св. Петра Атонського³⁾ в 12, VI⁴⁾.

„Стопамъ послѣдую былъ еси преподобне, Петру верховному, каменю вѣры“⁵⁾.

¹⁾ Гл. Μηναίων, 30. IV. Стр. 111—116.

²⁾ Там же, стр. 114.

³⁾ Петро Атонський, вожд грецьких військ в Сирії попав в арабську неволю. По освободженні працював в Римі, а від 681 на Атоні. Умер 734 р.

⁴⁾ Мінея, 12, VI. Стр. 67—74.

⁵⁾ Утр. Канон. 3 ст. на VI п. Стр 71. В грецькій мінеї, венецького видання, обряду в честь св. Петра нема але в замітках є заввага, що в первісному оригіналі цей обряд був. Τὸ χειρόγραφον ἔχει καὶ ἕτερα προσόμοια τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Πέτρον τοῦ ἐν Ἀθῶν. — Μηναίων, стр. 40.

Отже Петро, як верховний, рівночасно являється каменем віри, значиться, лиш там є справжня віра, де є її камінь, це є верховний Петро. А ці слова означають це саме, що сказав св. Амврозій: „Де Петро, там Церква“¹⁾. „Петру тезоименитаго верховному вси, постниковъ похвалу... почитимъ“²⁾. Значіння Петра Атонського в тому, що він за свій вплив на монахів названий начеби другим Петром. „Другаго тя намъ Петра предлагаеть Церковъ днесъ“³⁾. Але особливо прославляється св. Отець за це, що ревно наслідував св. верховного Петра. „Петру божественному тезоименита, послѣдующа воистинну, и ревности вѣры благочестно тя преподобне, приобщившася познахомъ,... и инаго божественная повелѣнія, отче вожделѣль еси“⁴⁾.

15. Новий доказ на примат Петра береться з обряду в честь св. свцм. Панкратія, еп. Тавроменійського, в дні 9 липня⁵⁾. Там в першій стихирі на Гди воз. ясно описується діяльність Петра, як голови Церкви. Саме він посилає Панкратія учити поган, з чого цей як слід вивязався, бо „...погасилъ безбожія мглу и свѣтолучными ученіи люди просвѣтилъ“⁶⁾. „Егда верховный учениковъ обходя міръ весь утверди, тогда обрѣте тя яко камень честный, Церкви основаніе положи блажене“⁷⁾. Тут Петро виступає як запопадливий верховний пастир, що настановляє єпископа пастирем стада, що має своєю правдивою наукою погасити поганське невіжество та освітити людей світлом Христової науки. Щоби краще зрозуміти цей текст, треба звернутися до грецького тексту, у якому Петро виступає першзавсе як „основа“ — *ἡ κρητις*, всіх учеників. Слово „*ἡ κρητις*“ краще виражує примат Петра, чим у словянському перекладі слово „верховний“. Дальше грецький текст зове Панкратія *λίθος*-ом Церкви, що не є тотожне із назвою Петра — *κίψα, πέτρα*⁸⁾. Бо Петро є незрушимим каменем,

¹⁾ Св. Амврозій, Пояснення 40 пс., н. 30.

²⁾ Мінея, утр. світилен по IX п. Стр. 73.

³⁾ Там же, 2 ст. на I п. Стр. 68.

⁴⁾ Веч. стих на Гди воз. 1 стихира св. Петрові. Стр. 67.

⁵⁾ Мінея, 9. VII. Стр. 78. Панкратій Тавроменійський із Сицилії, учень ап. Петра, убитий невірними. *“Ὁς ἦν Ἀντιοχεὺς τὸ γένος παρὰ Πέτρον δε τοῦ Ἀποστόλου τὴν εἰς Χριστὸν χειραγωγεῖται πίστιν, παρ’ οἷ καὶ χειροτονεῖται Ταυρομενίων Ἐπίσκοπος. Μηναίου, стр. 38. Συναξάριον.*

⁶⁾ Там же, утр. канон, 4 ст. на I п. Стр. 79. В грецькому тексті цей стих є другим на I п.

⁷⁾ Вечірня, 1 стихира на Гди воз. Стр. 78. *“Ὅτε ἡ κρητις τῶν Μαθητῶν. Μηναίου. Стр. 36.*

⁸⁾ Гл. Мт. 16, 16—19.

положенням Христом, як краєугольним, а Панкратій є лиш λίθος-ом, інакше — каменем, положеним на утвердження вірних.

Це саме відношення св. Панкратія до верховного Петра видно зі слів: „Сосудъ обрѣтъ тя божественнаго Духа, чистыя зари приємлюща, верховный ученикъ, къ Западу посла безбожія изгнати мглу всечестне“¹⁾. „Отъ камене некраесѣкома Петръ наповися и насышся, яко ину ты посылаеть рѣку, оляденѣвшыя напоити души“²⁾. „Свѣтолучными Петра сіяніи просвѣщся душею и мыслию яко звѣзда многосвѣтлая, къ Западу достигль еси, просвѣщая ученіи зашедшыя въ невѣдѣнія, Панкратіе, глубину“³⁾. Цими словами пояснюється одночасно й висказ, яким називається Панкратія каменем та основою. „Камень ты воистинну неразсѣдный, основаніе положи и степень недвижимъ, священныя священноявитель Церкви“⁴⁾.

Значить, верховний Петро, „неразсѣдный камінь и священноявитель Церкви“, обучує та освічує своєю наукою Панкратія, що просвічений Петром, сам утверджує вірних в непоколюбимій силі цеї самої науки Петра. Тут звертаємо увагу на грецький текст, де Петро зветься *ἡ πέτρα ἀβραάμ* — непорушний камінь (indelebilis), а священноявитель святої Церкви — *Ἐροφάντορ τῆς ἰεράς Ἐκκλησίας*, а поставлений ним Панкратій зоветься лиш *τὸ θεμέλιον καὶ βάσις*, що означає щось менше, чим „πέτρα“, *κίψα*.

16. Особливе відношення Петра до Церкви пізнаємо зі стиха канону на VII пісні в дні 28 липня в честь св. апостолів та діяконів Прохора, Ніканора, Тимона та Пармена⁵⁾. „Вась съ Петромъ, и прочихъ лучшихъ Господь ученики пріяты“⁶⁾. Тут Петра, як голову Церкви, згадується осібно, по імені, а всіх інших зоветься загально „лучшими“⁷⁾.

17. При офіційальному поясненні висказів: „камень“, „камень неразсѣдный“, „камень недвижимый“, „нерушимое утверждение“ — ми можемо покликатися на літургічний текст, написаний на 1 день VIII місяця, в якому св. Хрест прославляється нерушимим утверженням, а Маккавеї сильними та сталевими бор-

¹⁾ 9, VII. Утр. канон, 4 ст. на III п. Стр. 79. В грецькому тексті ужите тут слово: *ὁ κορυφαῖος Μηναίου*, стр. 39.

²⁾ 3 ст. на IV п. канону. Мінєя, стр. 79.

³⁾ Там же, 2 ст. на IX п. Стр. 81. *Μηναίου*, стр. 39.

⁴⁾ 4 ст. на VII п. канону. *Μηναίου*, Стр. 38.

⁵⁾ Мінєя, 28, VII. Стр. 226—228.

⁶⁾ Там же, утр. канон, 4 ст. на VIII п. Стр. 228.

⁷⁾ *Ἦρας μετὰ Πέτρον καὶ λοιποῖς, προκρίτους Κύριος, Μαθητὰς ἐλέτο. Μηναίου*, 28. VII. Стр. 136.

цями правди. „...Пойте Богу, давшему Креста нерушимое утверждение“¹⁾. А про Маккавеїв: „...якоже камень волненное стояние, сиде многи муки страдалцы Маккавеи даже до смерти претерпѣста“²⁾.

Бо як св. Хрест є для нас непорушимим та неподвижним утвердженням, а Маккавеї сильними борцями, так саме проявляється сила невіджимости Петра у цих всіх місцях, де чито в св. Письмі, чи у літургічних текстах, говориться о нїм, як о непорушнім камені Церкви. Із сили Хреста та непоколимости Маккавеїв являється також Петро неподвижним каменем Христової Церкви.

18. Первенство Петра доказується обрядом, написаним на передпразденство Переображення Ісуса Христа. Вибрані Христом учні Петро, Іван та Яків загально називаються „преизбранными“³⁾, „славными“⁴⁾, „ученики лучшыя“⁵⁾, але коли кожного зокрема перечислюється, то св. Яків і Іван називаються попросту „Зеведеевы сыны“⁶⁾, а Петро вже „Петръ лучшій“⁷⁾. Подібно співається на празнику Переображення: „притецемъ къ Петру и къ Зеведеевымъ“⁸⁾. А якщо в стихах цього празнику вони й зовуться верховними⁹⁾, то пояснення дає цей же сам зацитований стих, в якому Мойсей та Ілля зовуться верховними пророками¹⁰⁾. Але й тут Петро є першим, бо забрав голос в імени решти¹¹⁾.

Наш доказ остільки сильніший, оскільки ми звернемо увагу на круг цього богослуження, як на цілість. Отже в попразденстві вже Петра називається не інакше, як лиш Кифою, а це означає не лише його особливше ім'я, але також особлившу ролю Петра в Церкві.

„Нынѣ раболѣпно бесѣдующу Владыцѣ, видѣ Кифа на Оаворѣ два мужа, добро есть, вопіаше, здѣ быти; сотворимъ три сѣни“¹²⁾.

¹⁾ 1. VIII. утр. 1 канон (Хреста), 5 ст. на V п. Стр. 5. Пор. 4 ст. на VI п. Стр. 5.

²⁾ Там же, 2 канон (Маккавеїв), 4 ст. на IV п. Стр. 4.

³⁾ 5. VIII. Вечірня. 2 стихира на Гди воз. Стр. 57.

⁴⁾ Утр. канон, сідален по III п. Стр. 57.

⁵⁾ Там же, 2 ст. на V ст. Стр. 60.

⁶⁾ 4 ст. на VII п. Стр. 61.

⁷⁾ Там же.

⁸⁾ 6. VIII. Утр. канон, ікос по VI п. Стр. 72.

⁹⁾ На Гди воз. 4 стихира. Стр. 66.

¹⁰⁾ 3 стихира на Литії. Стр. 68. Порів. 8, VIII, 3 ст. на III п. Стр. 86. Подібно 2 стихира на Гди воз. на 10, VIII. Стр. 99. Порів. 2 ст. на VIII п. 11. VIII. Стр. 109 або 16, VIII, утренья, стр. 143.

¹¹⁾ 4 ст. на VII п. канону. Стр. 72. Дальше — сідален по 2 стихослові на 10, VIII. Стр. 99.

¹²⁾ Там же. утренья на стиховні, 3 стихиря. Стр. 104.

В подібний, як в горі, спосіб згадується про Петра в богослуженні на 16 серпня, ц. є на день „отъ Едеса пренесеніе въ Константинъ градъ нерукотвореннаго образа Господа нашего Исуса Христа, рекше святаго убруса“¹⁾. На першій стихирі на стиховні згадується замість трьох учнів самого лиш Петра. „На гору вчера Владыка возведе яже о Петрѣ, предъ ними преобразися“. А в третій стихирі читаємо: „...на Фаворѣ показаль еси Петру и сыномъ громовымъ“²⁾. Все це доказує особливше становище верховного Петра, цебто його примат.

19. Дуже важний доказ на примат Петра міститься в богослуженні на Успення Преч. Діви Марії в дні 15 серпня. „Апостолы отъ конецъ стекошася“³⁾, та взивається небо й землю до хвалення Пр. Д. Марії. „Память твою чистая Дѣво начала же и власти... славятъ; человекскій же родъ поемъ и перевозимъ во вся вѣки“⁴⁾. Тоді Петро, як „честнѣйшій верховникъ и богослововъ начальникъ“⁵⁾ кермує тим звеличуванням та говорить за всіх: „...О Дѣво! вижду тя..., живота всѣхъ..., молися прилѣжно Сыну, и Богу твоему, спастися стаду твоему невредиму“⁶⁾. Бачимо тут взір доброго верховного пастиря, що поручене йому стадо віддає в опіку Преч. Діви Марії.

20. До цих доказів на примат Петра, взятих із богослужебного обряду Сходу, долучуємо єще свідоцтво синаксаря на великий четвер, в якому читаємо при описуванні трикратного відречення Петра, що він на заповіджене Христом своє відречення злякався, бо „... Богу немощное показующи естества, и купно понеже в селенную ему вручи, да отъ своего естества удобоводительное разумѣвъ, милостивенъ будетъ къ согрѣшающимъ“⁷⁾.

В цих словах вміщається не лише ясне визнання примату Петра над цілим світом, цебто над цілою Церквою Христа, але одночасно й прегарне вияснення причини, чому Христос допустив до трикратного відречення Петра, як голови Церкви, а саме: „да отъ своего удобоводительное разумѣвъ, милостивенъ будетъ къ согрѣшающимъ“⁷⁾.

¹⁾ Мінея, 16, VIII. Стр. 135. Пор. Мѣναιον 16, VIII. Стр. 80—88.

²⁾ Там же, стр. 149.

³⁾ Утреня, 2 стихира на хвалітех, стр. 134.

⁴⁾ Там же, канон, 2 ст. на VIII п. стр. 133.

⁵⁾ Πέτρος τὰ δὲ τιμωτάτη χοροφαία τῶν Θεολόγων ἀκρότης. Мѣναιον, 15, VIII. Стр. 74.

⁶⁾ Утр. стихира по 50 пс. Стр. 130. Мѣναιον, там же, стр. 71—80.

⁷⁾ Синаксар на вел. четвер. Тріодъ постна. Стр. 419.

9 §. Докази первенства Петра, взяті з обрядових творів самих незєдинених.

Вгорі наведені докази ми черпали зі загального джерела Сходу, яким послуговуються зєдинені і незєдинені. Обрядові твори, спільні й для одних і других, повстали тоді, коли так Схід, як Захід не різнилися в практичному відношенні до примату Петра та його наслідників.

З черги докажемо, що про примат Петра висказуються теж обрядові твори зпід авторства самих незєдинених. Написані вони самими росіянами в честь мужів та жінок, яких вони прославляють святими.

Слід тут підчеркнути, що навіть найменший натяк на примат Петра — у незєдинених, є важним доказом з огляду на особливе становище самих незєдинених. Вага цих доказів не в числі, а в їх характері, яким самі незєдинені, при суттєвому своєму відношенні до них, приписують їм внутрішню силу об'явленої правди.

Ідея примату вміщається у слідуючих обрядах, зладжених самими незєдиненими:

1. Дня 15 грудня вони обходять пам'ять Стефана, званого ісповідником, що був архієпископом Суража на Кримі ¹⁾. В утренньому каноні порівнюється Стефан з верховним Петром і кажеється, що Стефан приймив своє стадо так, як Петро, від самого Спасителя „Позна тебе отъ чрева богоносе, всевѣдый Богъ, прежде возвѣщаеъ тебѣ ангеломъ освящаеъ тебе путеводителя душамъ и пастыря великаго, якоже Петру и тебѣ ввѣряеъ свое стадо“ ²⁾.

Тут ставиться Петра в примір для всіх пастирів, а прецінь Петро дістав від Ісуса Христа право пастирювання словами: „паси овцы моя,... паси агнцы моя“ ³⁾.

Щоби не було сумніву, яке стадо поручено Стефанові, у розріженні до Петра, якому поручено пасення над вірними всего світу, в обряді кажеється, що Стефан одержав право лиш частинного пасення. А на доказ чого наводимо отсе: В стихирі на утрєні по 50 пс. кажеється: „Подобаеъ Сурожскому роду Стефана вездѣ имѣти архіереа“ ⁴⁾, або: „Ты Сурожу бывъ про-

¹⁾ Служба Стефана находится в Минеі, 15. XII. Стр. 113—121. Про час хрещення Стефана гл. Церк. Вѣд. 1888, ч. 39.

²⁾ 15, XII. Утрєня, 2 канон, 2 ст. на III п. Минея, стр. 116.

³⁾ Іо. 21, 15—17.

⁴⁾ Утрєня, ст. по 50 пс., стр. 116.

свѣтитель и живущихъ въ немъ вездѣ заступникъ“¹⁾. „Положивши душу за Сурожъ“²⁾.

2. В 11 день січня незєдинені віддають честь Михайлови Клопському, „иже во великомъ Новѣградѣ“³⁾. Михайло Клопський з княжого роду, в 1408 р. вступив в клопський монастир, де 44 літ прожив як юродивий. Умер 11 січня 1452 р. В богослужебних книгах зовуть його: „веселіє земли Россійскія“⁴⁾ і „всєя россійскія земли удобрєніє“⁵⁾.

В утренному каноні порівнюється Михайла з верховним Петром — „каменемъ вѣры“. „Каменю вѣры Петру апостолу уподобився, распялся еси мірови во всеї жизни твоей... Михаиле“⁶⁾.

Цими словами незєдинені виразно визнають Петра тим, чим поставив його Ісус Христос, непоколибимою основою Христової Церкви, отже незєдинені прославляючи свого *καθ' ἑξοχήν* руського мужа, признають Петра головою Христової Церкви, до якого уподібився Михайло Клопський, що старався остати недвижимим: „...ноги своя невозвратно къ небесному шествию управивъ“⁷⁾.

3. Особливо виразно узнається Петра верховним апостолом в обряді в честь Олекси (Алексія), „митрополита всієї Россіі“⁸⁾.

Олекса від 1354 р. був московським митрополитом. Уродився 1292 р. з бояр Плещеєвих. Відомий є із перекладів св. Отців. Умер 1378 р.

На вел. вечірні в 6 стихирі, на Господи возвах, читаємо: „бодренными устнами похвалимъ святителя, Христовы Церкви красителя, Петру верховному ревнителя, и Павлу наслѣдника“⁹⁾. Ці слова безсумнівно ясні своєю суттю та змістом. Тут Петро зоветься верховним пастирем Христового стада, поставленим самим Христом. А це ніщо іншого, як визнання примату. Інша справа, що тут маємо на увазі буквально значіння слова, а не суб'єктивний намір автора. Наведене свідочтво, крім свого значіння, важне еще й тому, що воно містить офіційне пояснення незєдинених розрізнення в почитанні Петра й Павла, хоч їх обох називається верховними. Петра ясно й бук-

1) Там же, 2 кан., 2 ст. на VI п. Стр. 118.

2) Утреня, ст. на хвал. на Сл. Стр. 121.

3) Мінея, 11. II. Стр. 153—164.

4) На Гди воз. 2 стихира. Стр. 154.

5) Там же, 3 стихира. Стр. 154.

6) Утр. канон, 2 ст. на III п. Стр. 157.

7) Мінея, 11 січня. Стр. 157.

8) Там же. 12 лютого. Стр. 118—129.

9) Там же, вел. веч., 6 стихира на Гди. воз. Стр. 120.

вально визнається верховним пастирем, а це в буквальному змісті слова означає голову Церкви, а Павла зветься лиш попередником Олекси. Отже самі незсдинені офіційно признають розрізнення в почитанні св. Петра й Павла.

4. Дуже важне визнання первенства Петра находимо в обряді з дня 27 червня, що ясно підтверджує наші виводи. В цей день „поется служба благодарственная Богу, въ Троицѣ Святой славимому, о великой Богомъ дарованной побѣдѣ надъ свѣйскимъ королемъ Кароломъ вторымънадесять, и воинствомъ его, содѣянной подъ Полтавою, въ лѣто отъ воплощенія Господня 1709, мѣсяца Іунія въ 27 день“¹⁾.

Обряд з цього дня не лише згадує про примат Петра, але що більше, зовсім ясно зісилається на него — а це становить неоспориме підтвердження примату. В цьому офіційному богослуженні, в якому Россію зветься „новимъ Сіономъ“²⁾, таке читаємо: „Благодаримъ тя Христе Боже нашъ, яко на камени основаль еси Церковъ твою, и не падеся вѣтромъ и волненіемъ нашедшимъ, и врата адова еретическія силы не одолѣша ей“³⁾. Для кожного вдумчивого читача тексту ясним є, що тут автор покликуюється на слова Ісуса Христа, сказані виключно до одного лише Петра⁴⁾. Каменем, на якому збудовано Церкву, є Петро; йому одному сказав Спаситель: „Ты Петръ и на семь камнѣ создамъ мою Церковъ“. А щоби не було найменшого сумніву, що тут в стихирі якраз говориться про ці слова Ісуса Христа, то додається еще послідующий висказ Христа: „и врата адова не одолѣють ея“.

А щоби не було ні найменшого сумніву, що тут зіставляється дійсно верховного Петра з царем Петром, читаємо таке: „Во имя Ісуса Христа, Петръ хромага смиренного воздвиге и утверди⁵⁾: во имя тогожде Ісуса Петръ нынѣ горко ходящаго охромил, и крѣпкаго обузили“⁶⁾.

Дальше згадується це місце із листа верховного Петра, у якому Петро говорить про діавола, як про ревучого льва⁷⁾. „Петръ апостоль рече: супостать нашъ діаволь, яко левъ.

¹⁾ Мінея, 27. VI. Стр. 178—191.

²⁾ Там же, мал. веч., 1 стихира на стиховні. Стр. 179.

³⁾ Утреня, 2 к., 4 ст. на VI п. Стр. 187.

⁴⁾ Мт. 16, 16—19.

⁵⁾ Пор. Діян. Ап. „... человекъ хромый... Серебра и золота нѣтъ у меня, а что имѣю, то даю тебѣ: во имя Ісуса Христа Назорея встань и ходи.. и вскочивъ сталь и началъ ходитъ“. Там же, 3, 2—8.

⁶⁾ 27. VI. Утреня, 1 к., 4 ст. на VII п. Стр. 188.

⁷⁾ Посл. Петра, I. 5, 8.

Петръ же російській видѣ супостата льва, яко діавола, вниде бо въ державы російскія, но ничтоже кромѣ рыканія сотвори: низложенъ бо и изгнанъ Господемъ нашимъ“¹⁾). Як Петро дістав велике пастирство²⁾, так і цар Петро став великим російським пастирем. „Воздалъ еси сосѣдомъ нашимъ седмерицею въ нѣдра ихъ поношеніе ихъ, имже поносиша намъ Господи: мы же людіе твои, и овцы пажити твоя, тобою сохраненніи и прославленніи“³⁾).

Це саме про поміч, яку Петро одержав: „Иже Петру на мори подаде руку⁴⁾, сей и нынѣ во время ратнаго волненія Господаря нашего Петра ятъ за руку, и изведе его отъ печалей многихъ“⁵⁾).

Є це обряд, оригінальний твір незєдинених, в якому основно прославляється верховного Петра, поставленого Христом як недвижимий камінь Церкви, на якій Її збудовано, і який став приміром московському Петрові.

5. Дальше визнається примат Петра в обряді на 24 серпня, в честь Петра, „митрополита всієї Росції“⁶⁾). Цей Петро, що мірянином звався Теодором та походив з Волині, висвячений патріярхом Атанасієм, — був порівнаний з верховним Петром: „Архіерею Петре, воистинну тезоимените в ерховному, достойно званіе отъ дѣль пріемъ“⁷⁾).

Всі ці цитати, хоч написано їх в іншому намірі, являються дуже сильними доказами на примат Петра.

II. Частина.

Постійна установа примату Петра.

Основною догмою Церкви є це, що Петро своє назначення голувати в Христовій Церкві, дістав не виключно для себе, індивідуально, але був настановлений основою Церкви на всі часи до кінця світу. Значить, примат в Христовій Церкві є установою постійною. Є це догма, яку висказав Ватиканський Собор (1869) словами: „Коли би хто сказав, що це не походить із опре-

1) Мінея, 1 к., 3 ст. на VIII п. Стр. 189.

2) Іо. 21, 15—17.

3) Ексапостиларій, по IX п. Стр. 190.

4) Мт. 14, 28—31.

5) Мінея, 1 к., 3 ст. на VI п. Стр. 187.

6) Мінея, 24. VII. Стр. 211—220.

7) Там же. Утрєня. Світилен по каноні. Стр. 219.

ділення Христа Господа, ц. є із Божественного права, щоби Петро в приматі над вселенською Церквою мав постійних пересемників, і що римський Папа у цьому самому приматі Петра не є його наслідником, нехай буде проклятим¹⁾.

На основі цієї догматичної науки твердиться, що наслідником Петра, як голови Церкви, є римський Папа, Ця наука про наслідство вміщається в ряді догм Обявлення Христа, що підтверджується різними ясними та торжественними доказами. Тут наводимо лиш ці докази, що вміщаються в богослужєбних книгах Сходу.

10 §. Літургічні докази на первенство римського Папи.

Це, що верховний Петро постійно мав і має своїх пересемників головства в Церкві аж до кінця світу, це ясно підтверджується літургічними доказами Східньої Церкви. Ці літургічні докази є першої ваги, бож цим самим літургічним обрядом послугуються самі східні незєдинені і хоч вони у практиці перечуть наслідство примату, то таки ясно й позитивно визнають його в офіційнім церковнім богослужєнні.

Із пересемників св. Петра було багато таких, яких, як бувших римських Папів, сам Схід почитає окремим богослужєнням серед лику Святих. Ці св. римські Вітці, як наслідники Петра на римському престолі, одночасно будучи за життя видимим головою Христової Церкви, почитаються східними незєдиненими як верховні престолоначальники Церкви. А саме:

1. Значіння римського Папи, як пересемника верховного Петра, зазначено в заголовку Мінеї на 30 січня. В цей день святкується пам'ять трєх великих Святителів Сходу: св. Василя Великого, Григорія Богослова й Івана Золотоустого. Але рівночасно цього дня почитається єще пам'ять св. Іполита, римського Папи. Хоч богослужєбний обряд в честь св. Іполита серед ряду празників типіку не є торжественним празником, то всеж таки заголовок Мінеї є такий: „М'єсяца тогожде (саме січня) вь 30 день. Святаго священномученика Ипполита, Папы Римскаго²⁾. И иже

¹⁾ Conc. Vatic., De constit. Eccl. Christi, c. 2.

²⁾ Мінея. 30. I. Стр. 243—310. Τῆ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Ἰππολύτου, Πάπα Ῥώμης... Μνήμη τῶν ἐν Ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν, καὶ Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μηναίου, 1895. 30. I. Стр. 219—234.

въ святыхъ Отцевъ нашихъ, и великихъ іерарховъ: Василія Великаго, Григорія Богослова и Іоанна Златоустаго“.

Вже самий зовнішній спосіб перелічення святих є доказом особливого становища св. Іполита, як римського Папи і ніщо не значить, що службу св. Іполита співаєтьсЯ на повечерїї, бо зроблено це радше ізза лекшого упорядкування способу самої відправи на цей день, подібно, як приміром, є в день віддання празнику Успення Преч. Діви (23. VIII), коли припадає чин св. Лупи, якому службу переноситьсЯ на передодень, цебто на 22 серпня¹⁾.

2. Примат римського Папи в богослужбнім обряді Східної Церкви можна доказати й буквально, отже таке буквально визнання примату Папи ми уважаємо рішачим доказом на догму його головства.

Східні незєдинені однозгідно з нами прославляють св. Льва, римського Папу, як „Главу Православныя Церкви Христовыя“.

Літургїчний чин в честь цього святого Папи (440—461) співаєтьсЯ 18 лютого²⁾. Весь текст цього богослуження переповнений зовсім ясними доказами на примат Папи. „Что ты именуемъ богодухновенне главу ли православныя Церкви Христовыя“³⁾.

Важне тут, що слова ці взяті з Мінеї, східного російського видання⁴⁾ в Почаєві, що є офіційним виданням для всіх російських церков і є офіційним джерелом науки незєдинених росїян. На основі самого православного свідoctва самі незєдинені офіційно визнають, що римський Папа є головою православної Христової Церкви. Ізза ваги цього свідoctва ми його уважаємо не лише вистарчаючим, але рівночасно й рішачим у питанні про примат Папи. Свідoctво ясне й зрозуміле та не вимагає розяснень. Св. Льва, наслідника верховного Петра на римському престолі, на якому Петро „первымъ епископомъ былъ“⁵⁾, узнаетьсЯ „главою Православныя Христовыя Церкви“.

¹⁾ Мінея, 22. VIII. Стр. 197—206.

²⁾ Лев I, Великий, від 440 р. Папа, навертав Манїхейців, визначний проповідник, в листі до царг. патріярха Флявіана виложив догму про злуку в Христі двох природ. 452 р. здержав Аттилю від заняття а 455 р. Гензерика від зруйнування Риму. Умер 461 р.

³⁾ Мінея, 18. II. Стр. 146—149. 1 стихира на Гди воз. Стр. 146.

⁴⁾ Мінея. Почаевъ 1863. 18. II. Стр. 146.

⁵⁾ Там же, Утрень, I стихира на Хвалітех. Стр. 211. Мѣсяцъ, 30. VI Стр. 119.

Загальним принципом є, що чин богослуження є рівночасно доказом на визнання якоїсь правди віри, отже, коли незсдинені величають в богослуженнях св. Льва, римського Папу, як голову православної Церкви, то вони одночасно й офіційно визнають це, що римський Папа, як переємник катедри Петра в Римі, є теж видимим головою Христової Церкви.¹⁾

Ясно висказується первенство Папи у дальших стихах, в яких св. Лев виступає перед нами як переємник Петра і в наслідок цього свого насліддя сам є головою Церкви: „Петра верховнаго престола наслѣдникъ былъ еси“. ²⁾ „Πετροῦ τοῦ χοροφαίου, θρόνου κληρόμενος ἐχρημάτισας“. ³⁾ κληρονόμος — значить дослівно переємник, наслідник; *χρηματίζω* — займатися, виконувати, цебто виконувати обовязки верховнаго Петра.

Дальше: „Петра честнаго преемникъ и сего начальствомъ обогатився... богодвижимый свитокъ написаль еси, еретическое велѣние отметаю смущеное, раствореніе несмѣсно соединяя“ ⁴⁾.

В цім догматичнім доказі находиться двократно підтвердження примату римського Папи. По перше, ясно твердиться, що римський Папа є переємником верховнаго Петра, а по друге, що він через наслідство престолу Петра одночасно дістав по праву переємства і Петрове звання головства. В цьому лежить доказ не лише переємства Петра, як особи, але рівночасно потверджується і це, що престіл Петра є „верховним престолом“ в Церкві, з яким лучиться разом і „головство“ в Церкві: „Петра верховнаго престола наслѣдникъ...“ і Петра: „...преемникъ и сего начальствомъ обогатився...“

На основі цього переємництва ясно й дослівно визнається начальство св. Льва, як римського Папи. „Что ты нынѣ нареку дивне, начальника ли,... душевное владычество направляюща свѣтло...“ ⁵⁾ „Что ты нынѣ пронареку чудне, проповѣдника ли истины и основаніе твердо? Старѣйшину верховнаго собора

¹⁾ Прот. А. Лебедевъ цитоване місце поясняє: „въ смыслѣ его (св. Льва) личныхъ достоинствъ и великаго служенія дѣлу вселенскаго православія“ (О главенствѣ Папы. СПбургъ 1903. Стр. 279) і відсилається на таке саме значіння св. Атанасія, Василя В., Кирила Олекс. та ін., але таке пояснюваннє є без основ, бож всі ці великі св. Отці при свому великому значінні ніколи в богослужбних обрядах не називаються „головою православної Церкви“.

²⁾ Мінея, 18. II. Утр. Канон, 4 ст. на I п. Стр. 146.

³⁾ Μηναιον, 1895. 18. II. Стр. 94.

⁴⁾ Тамже, 2 ст. на VI п. Стр. 147. Пор. і кос по VI п. Стр. 148.

⁵⁾ Там же, 3 стихира на Гди воз. Стр. 146.

честнаго, правило извѣстно и мѣрило имущее исправленіе, Несторієво раздѣленіе и Евтихієво сляніе отсѣкающа богоплетенными явленными.“¹⁾

Отже св. Льва, як римського Папу, зоветься тут начальником та недвижимим фундаментом, який своєю наукою „направляль и самое душевное владычество“, ц. є. вселенський Собор в Халкедоні (451), на якому відчитано лист св. Льва.²⁾

Повищим цитатом визнано примат римського Папи як не можна краще.

Далше св. Лев, як римський Папа, виступає перед нами як недвижимий стовп Христової Церкви, що підпирає правдиву науку Христа. „Столпъ православія Христовы Церкви, всемудре Льве, усердно нося возставиль еси: егоже держащи, еретиковъ безбожныя разрушаетъ полки и соборища.“³⁾ Значіння цього стиха підкріплюється цією історичною подією, що св. Лев у свому листі, присланому до св. Флявіяна, патріярха в Царгороді, та прочитаному на Халкедонському Соборі, єще скорше, перед проголошенням науки Собору, рішив справу осудження ереси Несторія та Евтихія.⁴⁾

Св. Лев в характері римського Папи виступає перед нами як верховний пастир, що піклується цілим вселенським стадом. „Сієаши нынѣ тайниче Христовъ,... яко вѣренъ святитель правдою воистинну одѣялся еси,... о паствѣ твоей Владыку прилѣжно умоли.“⁵⁾ „...ὅπερ τῆς Ποίμνης σου τὸν Δεσπότην ἐκτενώς καδικήτετε.“⁶⁾ Під словом ἡ Ποίμνη тут треба розуміти позитивно й ясно паству, значить вселенську Церкву, вручену римському Папі вже в особі св. Петра словами: „паси овцы моя... паси агнцы моя...“⁷⁾

(Продовження слідує).

¹⁾ Там же, 2 стихира на Гди воз. Стр. 146.

²⁾ Пор. це, що читається в доказах, взятих із наук Соборів. „Петро устами Льва сказав“ і ін. Нагдуйн. Т. 2. Стр. 306. Е.

³⁾ Там же, 2 ст. на III п. канону. Стр. 148.

⁴⁾ Пор. науку Халкедонського Собору.

⁵⁾ Там же, 18. II. 2 ст. на IX п. Стр. 148.

⁶⁾ Μηναίων, 18. II. Стр. 97.

⁷⁾ Іо. 21, 15—17.

Вибрані питання (Analecta)

Археологічні розкопи літом 1933 р. на терені Катедри св. Юрія у Львові. Перші археологічні дослідження, які я перевів на пропозицію Митрополичої Консерваторської Комісії у підземеллях Катедри св. Юрія у першій половині червня 1932 р., не дали вдоволяючої відповіді на головне поставлене тоді питання: чи під головною навою храму нема ще другого підземелля з невідомим досі входом?

Щоби на це дефінітивно відповісти, треба було сондувати терен по середині церкви і щасливо трафилася скоро найкраща нагода до цього підчас кладення нової долівки у цілому храмі. При цьому було можна виконати максимальний плян дослідів, а саме перекопати цілий терен в середині церкви і кругом неї та не тільки пошукати за другим підземеллям, але й прослідити одночасно цілу історію церковного будівництва на святоюрській горі.

Нові розкопи почалися дня 21. VI. великою сондою посеред притвору катедри. Після зірвання перших плиток старої підлоги показалося, що вони лежать лиш на 3—4 см. грубій верстві цементу, під якою є сипкий насип з глини, піску, куснів цегли та мулярської заправи, одним словом: з будівельного румовища. В другім штиху показалися вже окремі людські кістки та дещо темніший, старший насип з кусками прикметної для доби Ренесансу цегли, жолобкованої по одній стороні.

У тій самій сонді, в глибині 35 см. під підлогою, показався скоро й старший масивний мур. Після його цілковитого розкриття виявилось, що це головна абсида попередньої катедри (А)¹⁾, розібраної еп. Львом Шептицьким у 1743 р., яка була справді обернена вівтарем до сходу, противно як теперішня катедра.

Широкий, плоский лук абсиди зарисувався виразно поперек цілого притвору катедри, мимо того, що його зовнішня лицева частина не збереглася, була колись вишукана, що видно по середині луку. Ліворуч, при стіні притвору (дивлячися від престолу) є зазублення зовні абсиди, мабуть підстава лізени (а). Від сторони церкви (від заходу) є лук абсиди виповнений до рівної лінії муром, який є одночасний з абсидою, так що зовсім не видно сліду внутрішнього її викривлення. При цій рівній, внутрішній стороні абсиди зарисувався цілий плян давньої пресвітерії у виді трохи скісного прямокутника, отвореного до головної нави церкви, з підставами двох філярів по обох боках цього вільного боку.

Внутрішній, рівний мур абсиди, як рівнож і прилягаючі до нього внутрішні стіни пресвітерії зовсім не лицьовані, тільки у кількох місцях є на

¹⁾ Гл. ситуаційний плян розкопів.

камінню латки білого тинку, частинно прикриті заправою, якої вжили при мурованню цілого муру. Виходить, що каміння з кусками гладкого тинку походить з якоїсь старшої будівлі, яку в часі муровання відкритої тепер абсиди розібрали вже на будівельний матеріал.

Пресвітерія була відділена від головної нави, як звичайно, царськими воротами, з яких лишилася лиш підмурівка обох бічних філярів при стінах (б—в). На одній з них (б) зберігся із східньої сторони у висоті всего 10 см. від землі кусок фрески XV—XVI ст. на білому вапні, яке було знов на грубшій верстві заправи; є це на попеластому, легко зеленкуватому тлі гостріший кінець якогось червоного овалю з різним тінюванням, отворений до низу. Ширина цієї фрески 17 см., висота 11 см. На фресці зверху було трохи сильно причіпленої мулярської заправи, такої самої, яка була ужита до муровання цієї підмурівки під філяр. Це вказує виразно на то, що фреска не є „in situ“, тільки камінь, на якому кусок її зберігся, був вжитий вже як будівельний матеріал з якоїсь старшої будівлі. Доказує цього ще й та обставина, що над фрескою творить верхню верству підмурівки під філяр один гарно опрацьований камінь, зроблений „на дико“, себто довкола є затята гладка стежка („шляг“), а посередині камінь є „буньований“, горбокватий. Він є 15 см. високий а 56 см. довгий, на цілу ширину стінки з фрескою, і як показує мулярська заправа, був вмурований у підставу філяра разом з каменем з фрескою, а предінь техніка його обрізки вказує, що він мусить бути далеко молодший від неї. Той „буньований“ камінь є покритий в більшій частині грубою, рівною верстою тинку, яка вистає 10—15 мм. вперед перед фрескою, що рівнож вказує на то, що фреска не є „in situ“. Впрочім вона взагалі надто низько при землі, так що не було би навіть місця на доповнення бракуючої долішньої частини овалю фрески, тим більше, як це є може верхок крила ангела.

По середині головної абсиди була знадвору примурована до неї невідомого призначення мала прибудівка у виді вузкого прямокутника, отвореного до нинішньої митрополичої палати, — може вівтар на вільному воздусі або ширша ніжша для статуї (В). її груба задня стіна прилягала так тісно до абсиди, що робила вражіння одної, суцільної з нею маси; одначе так мабуть не було, бо під одним з коротших боків цієї прибудівки був кусень 65 мм. грубої цегли з нечищеної глини, а у другому місці була під тим самим коротшим боком підложена, чи навіть до нього заправою легко приліплена ціла цегла формату 30/13/8 см., без жолобкування. Теперішний верх муру абсиди є 35—55 см. вище від верху муру прибудівки.

Нутро цієї прибудівки має мур лицюваний, а на ньому в кількох місцях, на рівно тесаних каменях, шаровання мулярською заправою, побілене вапном. Одначе й то каміння не було „in situ“ білене, бо на ньому є місцями наліплена та сама заправа, якою є споєний цілий мур, а знов місцями сусідне каміння вистає більше до переду чим то білене, так що це є знов по всякій правдоподібности каміння із старшої, біленої в середині будови. Анальогічний случай бачимо й у фундаментах нинішньої катедрі, які є лиш притулені до муру загадочної прибудівки: у одному місці є у них рівнож такий білотинкований камінь і цей тинк є майже цілий захляпаний заправою з часів муровання цих підвалин.

Мур прибудівки має в напрямі нинішнього головного входу у глибині пів метра від свого верху розширені фундаменти (1) і у тій висоті була колишня підлога чи поверхня терену посеред прибудівки. Є це приблизно висота первісної підлоги серед старої церкви. На цьому розширенню фундаментів є 75 см. груба верства темного насипу, анальогічного до насипу над первісною підлогою попередньої катедрі, а в ньому рівнож без порядку порозкидані людські кости. На цьому насипі була тонка верства зеленкуватого піску, а на ній нинішня стара підлога.

Перед розширенням фундаментів прибудівки є на тому самому поземі вже росла скала (2): великі брили пісковика, уложені у брунатно-жовтім (медовім) піску. Поверхня цієї скали є у глибині 79 см. під верхом муру прибудівки. Південна, коротша стіна прибудівки має один 12 см. високий схід (3), осаджений на мурі, що є на одному поземі з підлогою (розширенням фундаментів) в середині прибудівки.

Підвалини сьогоднішнього св. Юра є при вході з дуже грубої, ще жолобкованої цегли, а посередині, під самим порогом головного входу, нема повного муру, тільки цегляна гурта (4), якої південний кінець є опертий на мури перед ступенем при стіні прибудівки.

Терен в середині пресвітерії старої катедрі: Ціле наверствування терену від найдавніших часів видно найкраще в середині пресвітерії старої (попередньої) катедрі. І так біля підмурівки стовпа з фрескою (6) є рослий терен у глибині 67 см. під її поверхнею. На ньому є 6 см. груба верства піску змішаного з чорною землею, а в ній дрібні кусочки вугликів. Це останки найстаршого терену на святоюрській горі, ще з княжих часів. На ньому є 2 см. груба верства мулярської заправи, рівна зверху, випалена сильним вогнем наскрізь на рожевий кольор. Це знов по всякій правдоподібности підлога найстаршого (першого), деревляного ще св. Юра і сліди пожегу на ній з часів Болеслава Хороброго, який спалив вогнем першу церкву у 1340 р.

Сліди цієї найстаршої підлоги видно попід цілою пресвітерією другого св. Юра, якої мури невикопані до неї, тільки стоять прямо на ній. Разом із згаданим вище живанням тинкованого каміння із старшої будівлі є це наглядним доказом, що відкритий тепер мур пресвітерії другого св. Юра не є першою кам'яною будовою ще з кінця XIV ст., тільки походить з часів пізнішої, аж до фундаментів переведеної перебудівки пресвітерії другого са. Юра, коли вже терен був підвищений, бо йнакше фундаменти другого храму стояли би зовсім невикопані на підлозі першого.

В розі біля фрески видно, що під цією спаленою підлогою першого храму є закопані, перекидані вже кости з якихсь гробів, сучасних ще з першим, княжим храмом. Дно цієї ями, у якій вони закопані, є у глибині 40 см. під підлогою першого храму.

У сонді посередині пресвітерії видно, що ця найстарша спалена підлога опадає трохи у південному напрямі й в цьому місці є вона вирівнана 5 см. грубою верствою жовтої хлини, якою вона вимасена неначе тік, а на тій глині є знов колись за ногами до церкви нанесена кількацентиметрова верства темнішого, твердо удоптаного піску.

Над спаленою підлогою деревляного (першого) св. Юра виразно видно посеред пресвітерії підлогу другого (мурованого) храму, що лежить безпосередно на першій. Є це 25 см. груба верства глини з масою перекиданих людських костей, ясно-жовта від сильної домішки піску, з рівною, сильно убитою (заходженою) та рівнож тинкованою поверхнею. Вона йде досить рівно аж до перших двох філярів посеред церкви (I—II), а потім, посередині нинішньої церкви, легко підноситься і творить дуже плоский горбок, покритий в більшости рівнож тонкою верствою заправи, яка лежить там вже на рослому терені, на пісківцевій скалі. Посередині катедрі, між чотирма філярами, розширюється той горбок в підлозі на право, на північ, і там рівнож поверхню підлоги творить та сама скала; на ліво, на південь, є між двома філярами стара підлога, зроблена з більших камінних плит, злучених між собою і вирівнаних зверху заправою, які рівнож лежать на рослій скалі.

Перед північним бічним престолом найшлася якась згруба прямокутна підмурівка (Г), 25 см. завгубшки, яка лежить на насипі з чорної, сильно з піском та з людськими кістками перемішаної землі. Від неї йде в напрямі середини церкви неформенне, згруба овалне вирівнання підлоги чи дальша, вже нижча частина підмурівки (Г, I).

На підлозі другого храму є посеред його пресвітерії півметрова, сильно вбита верства темнішого насипу, перемішаного сильно з піском, у якій нашлося дуже багато порозкиданих людських костей. На ній лежить 10-центи-

метрова верства чистого піску, а щойно на ній лежала стара, дотеперішня долівка катедри. Значить, при будові нинішньої катедри підлогу підвищили о 60 см. від позему попередньої підлоги й ужили до того підсипу землі разом з кістями з якихсь гробів, що їх розкопали при закладанню нових фундаментів.

(Продовження слідує).

Др. Ярослав Пастернак.

До питання про бібліографію стародруків¹⁾. Зясую, які на мою думку є тепер можливості перевести це в діло.

В українській бібліографічній теорії є вже окремі праці І. С. Маслова, присвячені цій справі²⁾. В них висловив автор багацько дуже цінних думок, якими промостив у неодному дорогу. Підношу це з повним признанням, та всеж у цілому важко погодитися з усіми його міркуваннями. Автор пропонує форму детального опису змісту. У прикладах, що їх подав, такий опис одної книжки (*Зерцало ѿ Шиганіа Пожесткеннагв*) займає 10 сторінок 8^о (73—82). Такий детальний опис, де подається точний зміст по сторінкам, доходить до курйозности. На 84 ст. читаємо: „Надруковано тільки чорною фарбою, цинобри немає“. По друге такий опис створює небезпечну ілюзію, що бібліографія може заступити дослідникові саму книжку. Це розходиться в деякій мірі навіть із ціллю бібліографії, хоч признаю, в певних, а дуже особливих моментах може мати й для дослідника свою ціну³⁾.

Здається мені, що розбивати бібліографію на поодинокі друкарні, як це пропонує Маслов, є недоцільним з двох причин. По перше, що для більшости українознавців цікавіше буде знати, який є стан друкарства на цілій Україні в якусь добу (напр. відразу кинеться у вічі розвиток перед і упадок по 1709 р.), ніж стан поодиноких друкарень. Це останнє легко зясує собі спеціяліст при допомозі звичайного топографічного покажчика. Времени й маємо вже таку працю⁴⁾, на якій якраз пізнати правдивість могого твердження: загального образу вона аж ніяк не дає.

По друге, годі згодитися на те, що до опису слід втягнути лише видання, що вийшли на укр. етн. території протягом XVI—XVIII ст., бо тоді відпали би дуже цікаві для нас укр. книжки, видані закордоном, хоч втягнулося би менше цікаві, латинсько-польські і жидівські.

Український бібліографічний репертуар XV—XVII ст.⁵⁾ уявляю собі дещо інакше:

¹⁾ Гл. „Богословія“ т. XII. кн. 2—3, стр. 190 і сл.

²⁾ Обсяг та плян українського бібліографічного репертуару XVI—XVIII ст. „Бібліотечний Збірник“ Всенар. Бібліотеки України. 3 ч. Київ 1927. Стр. 60—64. Спроба інструкції та плян роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI—XVIII ст. „Українська бібліографія“, вип. 1 Методологічний Збірник ВУАН. Київ 1928. Стр. 60—86. Пор. теж „Інструкцію опису видань XVI—XVIII ст. Біблїологічні Вісті. Київ 1925, 1—2 ч. Стр. 36—9.

³⁾ Такий опис вимагав би теж великанських коштів на видання кількадесяти томів бібліографії.

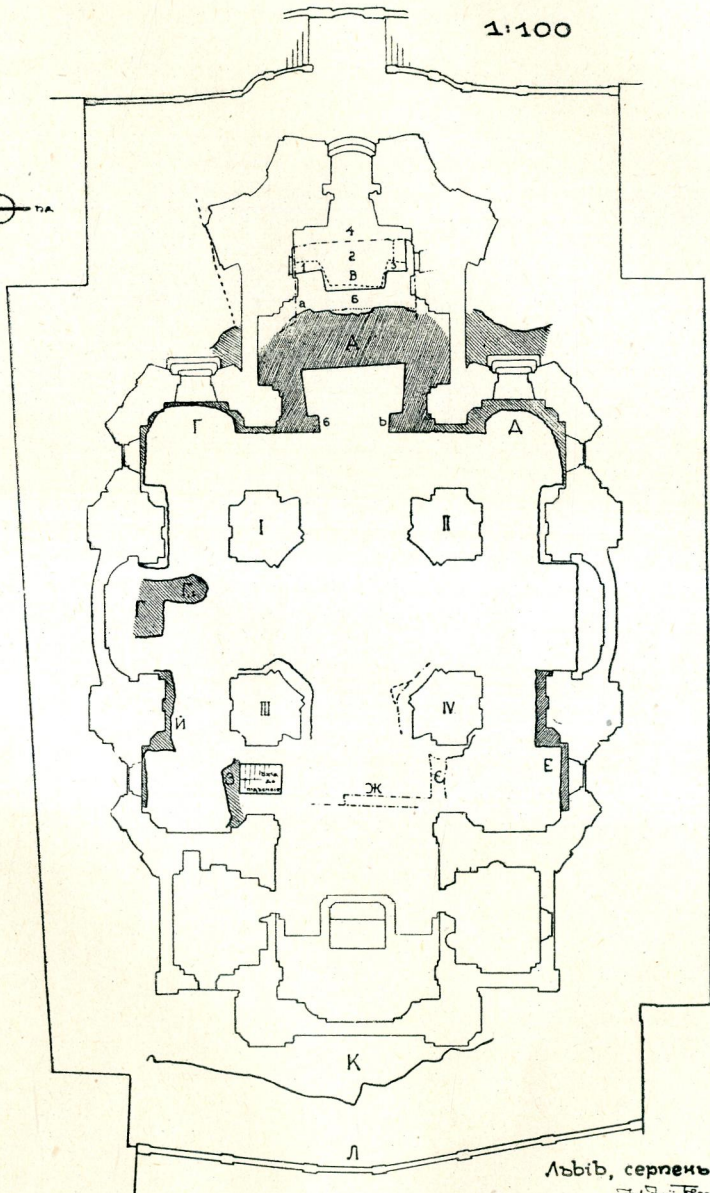
⁴⁾ І. Огієнко, Історія українського друкарства. Львів 1925.

⁵⁾ Отже вже з XV ст., а не щойно з XVI.

Ситуаційний план археологічних розкопок
в Яرخ. Церкві св. Юрія у Львові.

1:100

Львів, серпень 1933.

Л. М. Мисюк

Обсяг. Найпростіше було би розв'язати цю справу таким робом, щоби списати в сі друки:

1) видані українською мовою (стисліше: церковно-словянською з домішкою української),

2) видані на українській етнографічній території,

3) про Україну й Українців, без огляду на місце видання й мову,

4) написані Українцями, без огляду на місце видання й мову.

Була би це повна бібліографія¹⁾. Всеж, ледви чи буде можна у такій формі справу довести скоро до пуття.

Перша точка не насуває сумнівів. Тож увійдуть тут видання Швайпольда Фіоля і Скорини. Є ще деяка кількість церковно-словянських друків без домішки якоїнебудь живої словянської мови друків за кордоном, напр. в Італії. Тоді мабуть треба брати під увагу те, для кого вони друкувалися, коли для південних Словян, то втягати їх до покажчика не треба.

Більші труднощі при т. 2. Йде тут про польсько-латинські книжки, яких вийшло на наших землях чимало й декільки жидівських. Безумовно, варто було би їх списати. Та проте думаю, що зараз цього робити не треба. Вони списані у Естрейхера (майже повнотю), крім жидівських, що знова ввійшли в бібліографічний покажчик жидівського друку, виданий Укр. Академією Наук. Вони подекуди розбивали би суцільний образ укр. національного друку. Тому — здається мені — найкраще буде видати ці книжки в окремому томі, що, до речі, був би не такий то вже малий²⁾. З огляду на те все (й кошти) можна справу відложити на пізніше, тим паче, що треба тут примінити інші методи праці.

З бібліографічно-методичного боку неясна 3 т., бо тут маємо різного типу бібліографічні одиниці: а) Самособою, ввійшли би тут книжки чужинців, що цілі посвячені виключно Україні, напр. відома книжка Бопляна або магістра Гербінія про київські печери³⁾. б) Ввійшли би тут книжки, що в цілому викладає дуже часто згадують про Україну, напр. Йостена Толька⁴⁾, а то й такі, що в цілому носять український тон, характер, настрій, напр. збірники поезій Зіморовичів Шимона „Rokslanki albo panny ruskie“ і Юзефа „Sielanki nowe ruskie“ й „Kozaczyzna“. Не заперечуючи ні троха їхньої приналежності до польського письменства, втягаємо їх до української бібліографії лише тому, що рівночасно представляють вони чималий інтерес для українознавця. в) Трудніше рішити із уступами про Україну в книжках чужинців, що поза тим

¹⁾ Означення в міжнародній дицимальної бібліогр. системі: 015+016 (47.71) „14:17“.

²⁾ Напр. одна лише „Bibliografja polskich druków lwowskich XVII—XVIII ww.“ обіймає 156 сторін 16⁰.

³⁾ Religiosae Kyoviensēs Cryptae sive Kyova subterranea et in eo mortua a 600 annis. Divorum atque Herorum Graeco Ruthenorum et nec dum corrupta corpora. Jenae 1657.

⁴⁾ Origines et continuation des la guerre des cosaques des Polonais, des Russes et des Suedois, depuis 1650 jusqu'en mai 1656... Amsterdam 1657.

присвячені позаукраїнським справам. Мабуть до покажчика слід втягнути лише такі книжки, де є окремий довший уступ про Україну з відповідним заголовком, напр. у деяких німецьких всесвітніх історіях XVIII ст. є більші чи менші розділи: „Die Ukraine“. Розумію, що окреслення „довший уступ“ є дуже умовне, але на те вже годі щось путнього придумати. Можна хіба умотивитися, що повинен такий уступ мати, скажімо, більше як 1 сторінку тексту. Таким робом короткі, здебільшого принагідні, згадки треба оставити осторонь, в тому числі теж статті про Україну в європейській пресі XVII—XVIII ст. Вони були короткі. Врешті годі в наших обставинах навіть мріяти про сяку-таку повноту в цій ділянці, дарма, що чимало таких звісток уже принотовано в різних бібліографіях¹⁾. г) Окремо стоїть перша газета на наших землях: „Gazette de Leopol“ 1776. Хоч і була видавана чужинцями, всеж приносить деякий місцевий матеріал, тому повинна ввійти у бібліографію враз із списком статей. г) Рівнож осібну групу творять літературні твори, писані українською мовою та видруковані в чужих видавництвах, серед чужомовного тексту, наприм. укр. інтермедії в польських драмах, або укр. пісні в російських і польських співаниках або інших книжках. З уваги на велику вагу цих творів для істориків укр. літератури й культури вважаю необхідним втягнути їх в бібліографічний репертуар. Відмежувати їх від чужого тексту легко, бо мова чітко вирізняє їх від інших розділів цієї самої книжки.

д) Чимало труднощів насуває справа реєстрації мап України. Було їх чимало. Іде тут мова, очевиднож, про друковані мапи. Гадаю, що варто би їх списати в окремому розділі вже хочби з уваги на дуже цінний іноді текст. До речі сливе всі вони не називають нашої батьківщини інакше, як Ukraina, Oukraïne. Як приклад ваги таких мап можна подати атлас голяндця Бляу'а (1649—64), де крім мапи України, є окремі мапи Покуття, Поділля і аж 4 Дніпра з доволі детальним описом Запоріжжя, до якого додано ще низку дереворитів, що змальовують козацькі типи, одержу, тощо.

Четверта точка самозрозуміла. Має вона ще й особливу вагу й тим, що автори-Українці притягали до своїх, хочби й загальних студій, рівнож український матеріал. Бачимо це вже на першій цього роду книжці, згадуваній вже розвідці Юрія Дрогобича „Iudicium prenosticon“, де він подає теж поруч інших країн свою, поруч інших міст згадує Львів, Дрогобич і ін.

Методи. В загальному можна би прийняти до опису ці напрямні, що їх усталила Бібліографічна Комісія Української Академії Наук для стародруків з увзглядненням т. зв. скороченого бібліографування²⁾. Це було б для опису книжок і брошур. Крім цього до 1800 р. видано на Україні чимало аркушевих друків,

¹⁾ Пор. Muller, Friderie, Essai d'une bibliographie nederlando-russe. Amsterdam 1859, або праці І. Борщака.

²⁾ Основні положення скороченого бібліографування. „Українська Бібліографія“. Вип. 1. Методологічний збірник. Київ 1928. Стр. 124—138. Пор. нотку 4.

що їх дотеперішні бібліографи не принотовували. До нашого репертуару конче треба їх втягнути, бо майже всі вони уявляють собою великий інтерес для науки, напр. вірші Пилипа Орлика на смерть Митрополита Ясинського („Епітафійон...”) або „Табель цены Книгамз печатнымз кз Тупографїи Віскопечерскїи Лавры“ з 1774 р., перший український книгарський цінник, що певно займе теж деяке місце в історії української бібліографії. При описі цих друків треба звернути увагу на методичну розвідку Ніни Заглади¹⁾. Остає ще одна група друків, печатаних як рукопис. Це різні універзали Гетьманів, які розсилано шойно по власноручному підписанні. Досі не принотовувано їх в бібліографії, дарма, що вони здебільшого мають загальний інтерес (у спеціальних або дрібних справах висилано виключно писані універзали). Колиж напр. списується пастирські листи єпископів, то треба би те саме зробити з гетьманськими універзалами, бо суттєвої різниці між цими двома родами бібліографічних одиниць жаден бібліограф не знайде.

До опису, переведеного по всім вимогам бібліографічної науки, обовязково *de visu*²⁾ й *de cognitu*, по змозі з недефектних видань, з притягненням якнайбільшого числа примірників видання, щоби можна було зазначити відміни й дефекти, слід внести ось такі елементи³⁾:

1) Короткий опис: прізвище й імя автора, коли є, і скорочена назва твору, місце й рік видання.

2) Текст заголовного листка, по змозі повнотою, точно, шрифтом оригіналу. Коли не зазначено місця, року й друкарні — відповідні примітки.

3) Формат в частках аркушу й сантиметрах.

4) Кількість листків (сторінок) з зазначенням способу пагінації.

Крім цього, можна би подати — якщо буде змога побільшити обєм покажчика — такі елементи опису:

5) Набір: площа, стовпці, кількість рядків, кольон, титул, переноси.

6) Шрифт: рід, величина пануючого й інших, заголовні букви.

7) Мистецьке оформлення: рамки, заставки, ініціяли, кінцівки й ін. Ритини.

8) Фарба — коли не лише чорна.

9) Водяні знаки з посилкою на працю Ів. Каманіна та Ол. Вітвіцької: „Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII ст.“ УАН. Київ 1923 і ін.

Всі ці подання петітом. Рівнож необхідно зазначити на прикінці деяких книг:

¹⁾ До питання про бібліографічний опис аркушіткових друків. Там же 1—17 стр.

²⁾ В цих випадках, де це не можливе, з посилкою на найавторитетнішу звістку.

³⁾ Скільки можливо, придержуюся „Інструкції“.

10) Загальний зміст. Пишу „деяких“, бо напр. подавати зміст „Четвероєвангелія“ або інших таких же знаних книг — зайво.

Науковий апарат до кожної позиції повинен би обняти такі елементи:

1) Вказівки на бібліотеки, в яких збереглися примірники описуваної книги (скорочено; коли є більше примірників, подати лише головніші бібліотеки).

2) Передруки — в цілості або більших частинах.

3) Бібліографія праць присвячених виключно цій книжці.

Покликуватися на попередні описи видання в бібліографічних працях, на мою думку, недоцільно, бо хосен з цього — майже ніякий.

Упорядкування матеріялу хронологічне. Якщо би конче треба було, можна розбити всю книгу на два-три розділи (укр. книжки й писані Українцями, книжки про Україну, тощо). В рамках цих частин порядок часовий. Книжки *sine anno*, коли не вдасться усталити часу їхньої появи, вміщується наприкінці, за датованими виданнями.

До бібліографії необхідно додати покажчики: А) для стародруків: а) річевий, б) місцевий, в) іменний, Б) друкарень і В) для бібліографічних посилки: авторський.

Засоби. Дуже важне питання, чи буде можна в наших обставинах перевести опис. Смію твердити, що так. Основною базою, на якій зовсім сміло можуть опертися досліди, буде бібліотека Національного Музею у Львові, що має більшість українських стародруків і то багато книжок у різних одмінах¹⁾. Деякі, хоч і невеличкі, засоби мають Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка й Народнього Дому у Львові. Дальше можна би доповнити список цими кириличними стародруками, що є в Університетській Бібліотеці у Вільні²⁾. Невеличка решта була би втягнена до покажчика вже не *de visu*, а на основі найбільш авторитетних описів. Це тому, що годі думати, щоб можна було якимсь робом переступити китайський мур, яким відмежовано нас від Наддніпрянщини.

Колиж іде про латинські й польські друки, що тематично в'яжуться з Україною, то по цей бік Збруча навіть краще буде працювати. Майже всі вони зібрані в Бібліотеці ім. Оссолинських у Львові й Ягайлонського Університету в Кракові.

Ще раз повтаряю: покищо треба обмежитися до першого основного тому, що обняв би всі друки українсько-словянські, про Україну й написані Українцями. Щойно згодом можна би видати додаткові томи: II-ий. Всі інші друки видані на Україні

1) В порівнанні до „Каталогу“ д-ра Свенціцького з 1903 р. кількість позицій зростає більше чим у двоє, кількість томів більше чим у троє.

2) Опинилася там велика бібліотека Я. Головацького.

й III-ій. Деякі доповнення (дрібні вістки про Україну в чужій пресі, перевидання старих рукописів¹⁾, тощо).

Таким робом основний, такий важний для української науки, том вийшов би й не дуже то великий²⁾.

Думаю, що на таку ціль, на видання першої повної наукової бібліографії стародруків, гроші повинні знайтися навіть у цих скрутних часах, які тепер переживаємо.

Є. Ю. Пеленський.

Коли Хозари перейшли на жидівство?

(Продовження).

VIII. Булан і Сабриіл. Так Шехтер як і Коковцев, перші коментатори аноніму, звернули увагу на це розрізнення в іменах хозарських князів-просвітителів, але не вияснили його. Вони лише ствердили, що імя „Sabriel“ штучно відтворено на взір біблійних імен із закінченням на -el і яке символічно означає: „Бог моя надія“³⁾. Над цим питанням довше застановився Ю. Бруцкус. Він доказував, що імя „Sabriel“ в анонімі у свому значінні є тотожне з іменем Овадія (як Йосиф зове хозарського володаря, що остаточно утвердив жидівську віру в Хозарії) і заключав, що оба імена — Сабриіл і Овадія є синоніми, що втворилися як два самостійні переклади хозарського (тюркського) імени на жидівську мову. Тому Бруцкус утотожнює Овадія з царського письма зі Сабриілом з аноніму, а першого просвітителя Булана, про якого згадує Йосиф, вважає легендарною особою⁴⁾. Одначе, як згадувалося, Булан не є мітичною постаттю, бож про нього згадують інші ще джерела: арабські письменники розказують о цім поході хозарського князя на Ардебіль в 730—731 р., який ширша редакція царського письма приписує Булану, а грузинський літопис Гевонда зове хозарського воєводу, що пішов в 731 р. на Закавказзя, Буланом. Отже на нашу думку слід шукати за іншою розвязкою цієї загадки о іменах хозарських князів-просвітителів.

Нам здається, що тут треба звернути головну увагу на це, що царський лист підчеркує факт двох головних моментів в історії поширення юдаїзму в Хозарії:

1. перехід Булана на юдаїзм і
2. поширення юдаїзму за часів Овадія.

Вже кембріджський анонім ділить історію юдаїзму в Хозарії на два моменти. Перший — це улягнення хороброго князя впливам своєї родини, ортодоксальних жидів. Потім приходять виміна посольствами з християнськими та арабськими володарями, релігійні диспути та змагання і врешті пояснення

¹⁾ Маю тут на думці укр. рукописи, що походять зперед 1800 р., а оголошені друком по 1880 р., напр. „Реестра всего Войска Запорожского... составленные 1649 года, октября 16 дня и изданные по подлиннику“ О. М. Бодянский м.

²⁾ Розраховую I том на 10—17 аркушів 8°.

³⁾ Гл Коковцевъ, Журн. Мин. Нар. Пров. 1913, XI, стр. 157

⁴⁾ Бруцкус, Письмо хазарского еврея от X века. Берлин 1924, стр. 13.

книг, найдених в печері. Потім „стали приходити євреї з Багдаду і Хорасану та грецької землі“, і щойно по цім в сїм закріпилася жидівська віра в Хозарії. Є це другий момент, що припадає на час діяльності Овадія. По цім всім щойно є згадка про установлення в Хозарії дуалістичної форми правління: верховного судді — кагана і головного вождя-царя, якого Хозари ніби назвали Сабриилом. Послідовно, нема ніяких основ думати, що анонім зове Сабриилом цього князя, що першим перейшов на юдаїзм під впливом мудрої жінки Серах. Навпаки, треба думати, що всі події, почавши від переходу хороброго князя до остаточного поширення юдаїзму по приході жидів з музулманських та християнських країв, займали собою великий простір часу і тому не лише тожсамість імен але й сам розвиток подій приневолює нас ідентифікувати згаданого в анонімній Сабриїла з Овадієм царського листу. Послідовно, неназаного по імені князя, що під впливом своєї жінки перейшов на жидівство, треба уважати попередником Овадія — Сабриїла і ідентифікувати його зі знаним князем Буланом.

Насувається ще питання, чому анонімний жид не згадав імені Булана? Думаємо, що причина цього замовчання лежить в жидівській тенденційности письма. Пригадуємо, що автор у відповідь на запити Хоздая хотів розказати про становище жидів в хозарській державі, а Йосиф натомість писав о Хозарії о Хозарах. В протиставленні до Йосифа, що підчеркає своє хозарсько-тюркське походження (від Йоафета), його достойник — жид твердить, що хозарські володарі належуть до жидівського народу. По його словам Хозари настановили над собою суддею-каганом одного зі жидівських мудрців. А прецінь найменшого сумніву нема про тюркське походження цієї влади, яка по свідоцтвам всіх джерел переходила по закону наслідства лише на членів одного й того ж роду¹⁾. і очевидно, могла належати лиш володареві тюркського походження.

А навіть ці ріжнородні останки поганських звичаїв, які ще в X ст. збереглися у відношенні до особи кагана¹⁾, не могли би заховатися, коли би каган був справжнім жидом. Точно так само було й з царем, що одночасно зі старинною сакральною владою наслідственного кагана держав у руках адміністративну державну владу. Коли повстав цей цікавий дуалізм верховної влади — не знаємо, але з письма Йосифа бачимо, що й царі були тюркського походження, а це підтверджує також тюркське ім'я його прадіда Булана. Міжтим анонімний жид писав Хоздаєві, що перший князь-просвітник був жидівського походження (хоч і не ортодоксальний жид, то всеж один із цих „котрі перемішалися з Хозарами та приймили їхні звичаї“) і тому, зрозумілим є, що йому якось незручно було висказувати тюркське ім'я князя. Отже автор з розвагою випустив в своєму розказі ім'я цього князя, хоч зовсім природним було би не опускати його, коли згадав побожну жінку — Серах.

¹⁾ М а с у д и, и б н ь — Хаукаль, Димешки (гл. Fr ä h r, De Chazaris, SPB. 1822, стр. 30).

¹⁾ Каган проживав в осібнім теремі, з якого лиш дуже рідко виходив. Мав він 25 жінок (доньок васальних володарів), а кожна з них жила в осібнім шатрі. Вступ до кагана мали лише — цар і воротар. Цар обов'язаний був при вході до відповідного церемоніялу. Мав бути босим, з куснем дерева в руці і лише, коли його запалив міг сісти по правиці кагана. Коли каган умирав, йому будували гробівець з 20 кімнат, а в кожній з них була викопана могила, якої долівку посицувано порошком з каменя і вапна. Під гробівцем плила ріка, в яку кляли домовину, щоби ні черва ні чоловік не дісталися до неї. Всім учасникам похоронів стинали голови, щоби ніхто не дізнався, в котрій кімнаті закопано домовину. Гробівець був розкішно прикрашений, а кімнати вибиті золотом парчею. Перед вступленням на престіл нового кагана, йому закидали мотуз на шию і стягали сильно майже до утрати тямки і в цю хвилину питали його, скільки літ буде він володіти, і твким чином каган сам собі віщував долю. Коли би він не умер перед назначеним самим собою речинцем, його тоді душили. На всякий случай не міг жити довше за 40 літ.

Зідентифікувавши таким робом Сабриіла з Овадієм, а хороброго князя, супруга мудрої Серах, з князем Буланом, ми не лише усунули противенства в хозарських письмах, але доволі точно можемо устійнити хронологію самих подій.

Перший момент — перехід Булана на жидівство — можемо зовсім точно определити.

Йосиф говорить, що Булан перейшов на жидівство безпосередно перед своїм походом на Закавказзя, що відбувся по свідоцтву східних джерел в 731 році. Майже ту саму дату (к. 740 р.) определіює і Єгуда Галяви, який писав свою працю о Хозарах на основі якихсь, незнаних нам „Історичних книг“. Врешті ту саму дату — до 740 р. — установляє кембріджський анонім, кажучи, що Хозари, по переході князя на жидівство, виправили посольство до византійського цесаря Льва (царював від 717—740 р.). Це свідоцтво аноніму дозволяє також датувати початок цього часу від переходу Булана до місіонарської діяльності Овадія, який виповнила прозелітська боротьба християнства, ісламу і жидівства. Отже цей період почався не пізніше 740 року, коли умер Лев III. Але цей час можна определити ще точніше.

Кембріджський анонім говорить, що хозарські князі прикликали проповідників з Греції та Арабії. А прецінь до 737 р. не могло бути ніяких релігійних диспут з Арабами, бо до цього року тягнулася безпереривна війна між Хозарією а Каліфатом. В 737 р. музулманський аожд Мерван загнавса далеко в глибину Хозарії та зажадав, щоби хозарський володар прийняв іслам. Арабські джерела розказують, що каган згодився. „Нехай пришлють когобудь, щоби мене обучити музулманського закону“ — сназав каган Мерванові, по словам історика Табари. Мерван післав йому двох учителів, а сам скоро завернув домів. Мир з каліфатом протягнувся до 763 р., коли знову Хозари вірвалися на Закавказзя.

Отже релігійні диспути з музулманами, про які каже анонім, могли відбуватися між 737—763 р.

Врешті доволі точно можна определити й послідний момент — поширення жидівства за Овадія — Сабриіла. Його правління, згідно зі сказаним, припадає на час по 763 р., а найправдоподібніше на кінець VIII ст., бо: 1. царське писмо називає Овадія внуком Булана і 2. арабські джерела (Масуді і Ібн ель Атір) датують поширення жидівства в Хозарії часом Гаруна - ель - Рашида (786—809), коли через переслідування жидів в каліфаті много з жидів переселилося в Хозарію та утвердило там жидівську віру. Як вже згадувано, це зовсім покривається з даними кембріджського аноніму, який теж остаточний перехід Хозар на жидівство приписує жидам, що переселилися з каліфату і Византії.

IX. Релігійна боротьба. Таким чином історія розповсюдження жидівської віри в Хозарії представляється так: В глибокій давнині почалося виселення жидів на північно-східне побережжя Чорного моря. Коли й перебільшене є твердження Бараца, що вже за часів Ісуса Навина почали сюди переселюватися жиди, то всеж таки, вже по зруйнуванні Єрусалиму в II ст., велика маса жидів переселилася в багаті грецькі кольонії над Чорним морем. А в перших століттях нашої ери вже існували жидівські синагоги в Пантикапеї (Кимерійський Босфор, тепер Керч) і Теодосії на Кримі, де найдено їх останки а теж і жидівські кладовища

з пам'ятниками, писаними по жидівськи. Північно-східний кут Чорного моря мав особливо численне жидівське населення. Вже зі VII ст. маємо вістки про існування жидівської колонії в Керчі, а арабський писатель Ібн-ель-Факіх прямо зове це місто жидівським. Про Фанагорію, що лежала на Таманському півострові, напроти Керча, византійський писатель Теофан каже, що в VII ст. більшу частину її населення становили жидаи. Много жидів жило також у східній частині Кавказу і на полуденно-західньому побережжі Каспія, де їх в IX ст. найшов у великому числі Ельдад га Дани, арабський письменник, якого працями покористувався Ібн Ростех.

Таким чином хозарська держава у заранні свого повстання мала у своєму середовищі многочисленний жидівський елемент, що в чорноморських містах змішався з християнами. Природно, що одні й другі, як найбільш культурний елемент населення, мусіли відограти поважну ролю в політичному житті Хозарії, виконуючи ролю посередників між хозарськими володарями а заграничними дворами: християни — з византійськими цісарями, які почавши від Іракля (610—641) були в непереривних зв'язках з хозарським двором, а жидаи — з Перзією, а пізніше з арабським каліфатом, де жидаи також мали вплив на правлячі круги. Через це почалися змагання між християнами і жидаи в Хозарії (була це боротьба не лише в області релігії, але теж за впливи в політиці), які почалися вже в VII ст., коли Хозарію втягнуто в круг міжнародної політики на близькому Сході. При кінці цього століття, здається, почав протискатися ще й іслам зпоза Закавказзя. Але особливо живі політичні зв'язки Хозарії з Византією в першій третині VIII ст. надзвичайно скріпили християнський елемент. Обі держави вели рішачу боротьбу за своє існування з Арабами, що в цей час були на вершці свого войовничого підйому, стримані на заході лиш хвилями Атлантику, а на північному заході прорвалися через Піренеї в серце держави Франків. Одночасно з цим арабські вожди майже знищили византійську імперію, якої столицю через довгі часи бльокувала арабська фльота. І мало що бракувало, шоби Араби на півночі захопили Хозарію, якої границі пустошили рік за роком, через кілька разів захоплюючи її столицю, з якої каган мусів щораз утікати. При такому стані справ союз Византії з Хозарією був не лише чимсь природним, але попросту необхідним. І дійсно від 717 до 737 р. Хозари воюють проти халіфату в непереривному союзі з імператором Львов III. В 730 р. союз цей ще скріплено женитьбою його сина Константина з хозарською княжною. Такі супружжя вже перед тим бували. Уже Іракль, вговорюючи Хозар допомогти йому у війні з Перзією, предкладав хозарському володареві за жінку княжну з цісарського роду. Юстиніян II підчас свого вигнання схоронився в Хозарії, де одружився з донькою кагана. Отже коли ці зв'язки приносили хозарські впливи на византійську імперію, що в той час була головним центром європейської цивілізації, то оскільки сильнішим був вплив християнської ви-

зантійської культури на союзний пів-кочівничий нарід? Сильні, приятельські звязки, закріплені вінчанням Константина V з хозарською княжною, лишилися такими впродовж всего панування Константина і вони повинні були впливати на поширення християнських впливів в Хозарії. І дійсно, до цього часу відноситься кілька доказів на християнізацію Хозарії.

Один з них знаходиться в життєписі грузинського мученика св. Або († 786 або 790 р.).

Там кажеться, що за молоду цей святий мусів утікати перед музулманами через Кавказ до Хозар, дикого та жорстокого народу, „який не визнавав жадної релігії, хоч пізнав існування одного Бога“. Принятий гостинно хозарським царем, св. Або „постарався злучитися з Христом і був хрещений в ім'я Прс. Трійці благочестивим священиком. А в цих сторонах було багато міст та сіл, що без перешкоди служили Христу“¹⁾.

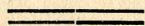
Другу звістку знаходимо в життєписі св. Стефана Нового († 784), де найшла сильний відзвук та церковна боротьба, що в той час велася у Візантії в справі почитання св. ікон.

Цісар Константин V провадив систематичну боротьбу з іконопочитанням. На церковному соборі 753 р. 338 єпископів проголосило почитання ікон ідолопоклонством та наложило кару за іконопочитання: позбавлення сану священиків, а анатему і „імператорські кари“ на монахів і світських. По різних містах скликувано зібрання, щоби перетягнути нарід на сторону іконоборців. Починаються переслідування, почитателі ікон тортурують, кидають в море, присуджують на смерть, нищать ікони й мощі, видають сатири на почитання св. останків. Головну боротьбу звернено проти монахів, зачинається монастирі, майно секуляризується, монахів розганяється. Це спричинює сильний еміграційний рух монахів в ці околиці, де іконоборство еще не закріпилося, О цім всім основно розказує св. Теодор Студит та інші, а особливо життєпис св. Стефана Нового. Там розказується, як до святого почали приходити монахи за радою та потіхою. Святий радить їм шукати пристановища в околицях, „які не є під владою дракона“: в полудневій Італії, на полудні Малої Азії, на Кипрі, в Сирії і Палестині, а особливо на північно-східнім побережжі Чорного моря, від Херсону до Зихії, щевтов при морських областях Хозарії. По словам життєпису „Візантія осиротіла, так що здавалося, що все монашество забрано в полон. Одні відправилися по Евксінському Понті, інші на острів Кипр, а ще інші в старий Рим“²⁾.

Розуміється, що прихід такої маси побожних фанатиків-монахів в Хозарію не лишився без впливу на розвиток релігійного життя цього краю.

(Продовження слідує).

В. Мошин.

¹⁾ Brosset, Additions et éclaircissement à l'histoire de la Georgie. SPB. 1851, стр. 134.

²⁾ Patrol. gr. 100. стр. 1069—1186.

Огляди й оцінки (Conspectus et recensiones)

1. *S. Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale*. Fonti, fasc. XI. Ius particulare Ruthenorum (collectum et redactum a P. Dionysio Holovečkyj OSBM.) Tip. Poligl. Vaticana 1933, in 4°, XXVIII + 1144.

2. *S. Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale*. Fonti, fasc. XII. Ius particulare Maronitarum. A) Textus iuris approbati (collectum et redactum a Chorepiscopo Petro Sfair.) Tip. Poligl. Vaticana 1933, in 4°, pag. XV + 1296.

Sacrae Congregationi Orientali magna gratia debetur pro sua diligentia, qua labores et studia praeparatoria ad ius canonicum orientale codificandum prosequitur; ipsa enim non parcat sumptibus ad studia Delegatorum Ecclesiarum Orientalium apud Commissionem de Codice canonico orientali redigendo ius canonicum particulare respicientia publicanda. Cui diligentiae liberalitatisque S. Congregationis Orientalis debetur quoque vol. XI. Codificationis canonicae orientalis ius particulare Ruthenorum respiciens, quod a P. Dionysio Holovečkyj O. S. B. M. collectum et redactum est.

Volumen istud constat tribus praecipuis partibus: praefatione P. Holovečkyj, qua aliquae informationes ex historia Ecclesiae Ruthenae simul cum parca bibliographia et indice alphabetico dantur, materia canonica, qua ius particulare Ecclesiae Ruthenae iuxta ordinem alphabeticum totius materiae in Codice iuris canonici occidentalis pertractatae collectum refertur, et quatuor appendicibus, quibus Constitutiones Pii IX. „Apostolicae Sedis“ 13.X. 1869. et „Quanta cura“ 8.XII. 1864, Leonis XIII. „Officiorum et munerum“ 25.I. 1897 et Instructio S. Officii „Quemadmodum“ 1883 (de causis matrimonialibus tractandis) afferuntur. Cum fontes varii iuris canonici orientalis praecipue ad hunc finem edantur, ut Commissioni pro Codice iuris canonici orientalis redigendo inserviant, secunda et tertia pars voluminis, quibus materia canonica refertur in 1140 paginis hoc modo impressae sunt, ut una pagina cum largo margine impressa altera ad adnotationes faciendas libera relinquatur; quam ob rem materia canonica revera in 570 paginis impressa continetur. Materiam canonicam voluminis constituunt Constitutiones Romanorum

Pontificum decretaque S. Congregationum, quae Ecclesiam Ruthenam respiciunt, decreta quinque synodorum Ecclesiae Ruthenae, sc. syn. Volodimirensis a. 1274, syn. Vilnensis a. 1509, syn. Cobriensis a. 1626, syn. Zamostensis a. 1720, syn. Leopoliensis a. 1891, necnon articuli sollemnis conventionis inter S. Sedem et Rempubliam Polonam, die 2. iunii 1925 initae.

In volumine inveniuntur quaedam, quae correctione indigent. Huc pertinent theses P. Holovečkyj in praefatione de conversione Ruthenorum primo in ritu occidentali et postremo in ritu orientali, de altaribus lateralibus et statusi sub influxu Ecclesiae latinae, de canonicis et de caractere medio antiquae Ecclesiae Ruthenae.

In praefatione dandae erant certae informationes generales ad Ecclesiam Ruthenam pertinentes, quae in fontibus historicis et probatis auctoribus fundatae nulli discussioni obnoxiae vel saltem, cum istae effectus pervestigationis scientificae ipsius auctoris sint, peremptorie methodo scientifica probatae sint. Informationes his qualitatibus carentes non veritati, quae praecipuus finis omnis laboris scientifici est, sed erroribus propagandis inserviunt.

Thesis P. Holovečkyj de conversione Ruthenorum ad fidem christianam primo in ritu occidentali et postremo in ritu orientali non fundatur in fontibus historicis, cum ab auctore non adducantur, neque apud Harasievicz Michaelem neque apud Peleš Julianum neque apud Likowski Eduardum neque apud Tomašivskyj Stephanum rerum gestarum Ecclesiae Ruthenae scriptores catholicos, qui ab auctore in bibliographia citantur, invenitur. Omnes isti historici catholici non excluso Tomašivskyj, cuius opus „Introductio ad historiam Ecclesiae in Ucraina“ in *Analecta S. Basilii Magnii*, t. IV. (1931) impressum nota ant'byzantina excellit, expresse asserunt, Ruthenos in primis suis exordiis de quibus saltem aliqua documenta extent, cum Bysantio, cum quo Ruthenis flumine Dniepr communicatio optima esset, mercaturae ratione maxime coniunctos fuisse, frequentem negotiationem Ruthenorum cum Bysantio, ubi religio christiana iam florere, medium valde potens fuisse ad hoc, ut Rutheni fidem christianam cognoscerent, tum primas Ruthenorum ad fidem christianam particulares conversiones, tum vero generalem sub principe Volodimiro Magno a. 990 suum principium in Bysantio habuisse, proinde Ruthenos fidem christianam in ritu orientali suscepisse¹⁾.

Ipse Tomašivskyj documentis et factis historicis ad certam et expresse affirmare cogitur, inter omnia Ruthenis in ipsorum primis exordiis vicina centra, sc. Germaniam, Scandinaviam, Chasaros, Bysantium, Bulgariam, in quibus iam fides christiana, si non floreret, saltem nota esset, Bysantium absque omni dubio

¹⁾ Cf. Harasievicz, *Annales Ecclesiae Ruthenae*. Leopoli 1862, p. 1—14; Peleš, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*. Wien 1878, I Band, p. g. 43—232, praesertim vero pag. 48, 49, 78, 79, 151, 169, 188; Tomašivskyj, *Vstup do istorii Cerkvy na Ukraini* (Introductio ad historiam Ecclesiae in Ucraina) in *Analecta Ordinis S. Basilii Magnii*, IV (1931) p. 62—89, praesertim vero p. 63, 66, 69, 70, 71, 73, 79; Likowski, *Historia Unii Kościoła ruskiego z Kościołem rzymskim*. Poznań 1875, p. 1—22.

influxum in fide christiana apud Ruthenos propaganda maximum habuisse, quia Bysantium tunc temporis centrum divitissimum, cultura omnibus excellens ac maxime christianisatum esset. Quam ob rem Rutheni fidem christianam in ista forma frequentissime animadvertabant, in qua eadem Bysantii florebat, et propterea ipsi a primis suis exordis formam bysantinam religioni christianae essentialem putare consuescebant. In Scandinavia, unde Normanni ad Ruthenorum territorium expugnandum profecti sunt, religio christiana, etiamsi iam nota fuerit, valde debilis erat; quare hoc centrum influxum in religione christiana apud Ruthenos propaganda habere non potuit¹⁾.

Tales igitur sunt effectus pervestigationis scientificae rerum gestarum Ecclesiae Ruthenae scriptorum catholicorum, qui a P. Holovečkyj in bibliographia citantur, qui eius thesim — de conversione Ruthenorum primo in ritu occidentali et postremo in ritu orientali — non solum non sustinent, sed eandem omnino repellunt. Quare thesis P. Holovečkyj nec fontibus historicis, cum ab ipso non adducantur, nec auctoribus ab ipso in bibliographia citatis probatur.

P. Holovečkyj sententia de prima Ruthenorum conversione ad fidem christianam in ritu occidentali est omnino singularis, quae sequenti ipsius auctoris argumentatione fundatur: „Rusj Kioviensis in unum collecta atque ordinata fuit a Normannis ex Scandinavia provenientes circa annum 890. Quoniam Normanni prouti ex historia notum, a S. Anschario (825—865) archiepiscopo Hamburgo-Bremensi ad fidem christianam traducti erant, patet, simul cum Normannis venisse etiam ad Ruthenos fidem christianam et quidem in ritu romano²⁾. Ad probandam suam thesim singularem auctor mentionem quoque facit missionariorum germanicorum Libutii et S. Adalberti, qui ad petitionem Olhae, uxoris magni principis Ruthenorum Ihoris, quae viro mortuo in nomine parvuli filii sui Sviatoslai Ruthenos regebat, ab imperatore Germaniae Ottone I. ad fidem christianam apud Ruthenos propagandam destinati erant, quorum primus ne quidem ad Ruthenos pervenit (mortuus est 15. III. 951) alter vero breve tantum tempus apud Ruthenos commoratus mox in Germaniam reversus est³⁾.

Talis autem argumentatio P. Holovečkyj nihil probat, quia: 1) christianisatio Normannorum in Scandinavia a S. Anschario circa a. 826 incepta ob persecutiones nonnumquam ita interrupta, ut novella planta religionis christianae penitus destrueretur, tria saecula durabat et demum saec. XII perfecta est⁴⁾, dum christianisatio Ruthenorum iam saec. X ita perfecta erat, ut religio christiana religio status facta sit; 2) Normanni expugnatis in suis expeditionibus bellicis territoriis gentium occidentalium iam christianisatarum religionem christianam persequerentur, ecclesias et monasteria devastabant, et solummodo sub influxu istarum gentium ad religionem

¹⁾ Cf. Tomašivskyj, op. cit. p. 65, 66.

²⁾ Cf. lus particulare Ruthenorum 1933, p. IV.

³⁾ Cf. lus part. Ruthen. — p. IV, V.

⁴⁾ Cf. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte. Trier 1922, p. 266.

christianam tractu temporis convertebantur¹⁾; 3) neque Annales Nestoris, neque rerum gestarum Ecclesiae Ruthenae scriptores a P. Holovečkyj citati multa de missione politica Normannorum apud Ruthenos dicentes quidquam de missione christiana eorundem dicunt²⁾, quae vix ab eisdem silentio praetermissa esset, si Normanni revera ad Ruthenos iam christianisati et quidem in ritu occidentali venissent et saltem aliquo modo ad christianisationem Ruthenorum adlaborassent; 4) sunt fontes historici, qui de expeditione Normannorum contra Constantinopolim a. 860 ad irritum redacta narrantes de conversione ipsorum ad fidem christianam necnon receptione episcopi e Bysantio testantur³⁾, quae impossibilis fuisset, si Normanni ad Ruthenos venientes iam christianisati essent. Ista conversio, quae in ritu orientali sub influxu Bysantii facta est, a Tomašivskyj prima Ruthenorum conversio ad fidem christianam appellatur⁴⁾.

Allata testimonia probabilissimam hypothesim probant Normannos tamquam paganos singulis forte exceptis (quae autem exceptio possibilis sed non probata nullatenus thesim probare potest, Ruthenos ad fidem christianam primo in ritu occidentali et postremo in ritu orientali conversos esse) ad Ruthenos pervenisse et cum Ruthenis fidem christianam e Bysantio suscepisse, cum omnino improbable esse videatur, ut Ruthenorum territorium expugnantes Normanni, in quorum patria Scandinavia vix incepta missio christiana circa a. 826 persecutionibus saec. IX et X exposita sit, iam in religione christiana firmati fuerint eandemque apud Ruthenos propagare pctuerint. Supposita sed non concessa thesi P. Holovečkyj „simul cum Normannis venisse etiam ad Ruthenos fidem christianam et quidem in ritu romano“ — explicari non potest, quomodo id factum sit, ut dynastia Ruthenorum Rurykovyčī, quae e Normannis provenisse dicitur, saec. IX et toto fere saec. X usque ad a. 988, quo Ruthenorum princeps Volodimirus Magnus in ritu orientali baptisatus esset⁵⁾, excepta Olha, uxore magni principis Ihoris, quae item in ritu orientali et quidem Bysantii⁶⁾ medio saec. X baptisata esset, pagana remaneret et postea fidem christianam in ritu orientali susciperet, ut de ista mutatione ritus Ruthenorum occidentalis in orientalem ne verbum quidem in fontibus historicis nec apud auctores diceretur.

Thesim P. Holovečkyj eo minus probare potest mentio facta missionis S. Adalberti apud Ruthenos circa a. 962, cum unum annum tantum duraverit et absque effectu remanserit⁷⁾.

¹⁾ Cf. Hergenröther, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte. Freiburg in Breisgau 1904, p. 290—296; Wetzlar und Wetkē's, Kirchenlexikon. Freiburg in Breisgau 1895, t. 9, v. Normanni p. 500. Brockhaus — Konversations-Lexikon. Brockhaus in Leipzig, t. 12, v. Normanni, p. 439—440.

²⁾ Cf. Peleš, op. cit. p. 47, 48; Likowski, op. cit. p. 4.

³⁾ Cf. Peleš, op. cit. p. 49—67; Tomašivskyj, op. cit. p. 63.

⁴⁾ Cf. Tomašivskyj, op. cit. p. 63.

⁵⁾ Cf. Peleš, op. cit. p. 85—115; Likowski, op. cit. p. 9, 10; Tomašivskyj, op. cit. p. 75—89.

⁶⁾ De anno, quo Olha baptisata est, disputant auctores. Cf. Peleš, op. cit. p. 67—75; Likowski, op. cit. p. 7. Tomašivskyj, op. cit. p. 68, 69.

⁷⁾ Cf. Peleš, op. cit. p. 78; Likowski, op. cit. p. 8; Tomašivskyj, op. cit. p. 71; Hergenröther, op. cit. p. 283.

Hisce omnibus perpensis patet thesim P. Holovečkyj nec fontibus historicis nec auctoribus catholicis, nec propriis ratiocinationibus auctoris probatam veritate historica carere. Quaeritur, cui bono talis omnino singularis sententia P. Holovečkyj in praefatione ad „Ius particulare Ruthenorum“ collocata sit, cum certum sit eandem nec ideae universali Ecclesiae Catholicae nec bono particularis Ecclesiae Ruthenae, quibus solummodo veritate serviri potest, tamquam non probatam et erroneam prodesse posse. *Dr. L. Hlynka.*

2. В XII томі джерел зібрав делегат Маронітської Церкви до Кодифікаційної Комісії східного церковного права хорепіскоп Петро Sfair тексти апробованого церковного права Маронітів, маючи — очевидно — намір в слідуючій томі зібрати тексти неапробованого права Маронітів, які як subsidia iuris були би орієнтаційним та помічним середником для Кодифікаційної Комісії.

Цей збірник церковного права Маронітів зладжено в першій мірі для кодифікаційних потреб; тому при друкуванні тексту канонічного матеріялу, залишено великий маргінес та кожную другу сторінку свобідну для роблення заміток. Всіх сторін є 648.

Збірник складається з двох частин: 1) передмови, в якій подається короткі інформації про джерела, що з них зачерпнено канонічні постанови, 2) з канонічної матерії, в якій під поазбучно упорядкованими 1525 гаслами є наведена відповідна канонічна матерія вразі з джерелом, з якого її взято.

Джерела, з яких автор черпав канонічну матерію до збірника є такі: 1) документи Апостольського Престолу, що їх текст взято з двох видань тих документів: T. Anaissi Bullarum Maronitarum, Romae 1911 і Collectio documentorum Maronitarum, Liburni 1921; 2) декрети 6 синодів Маронітської Церкви, бодай імплиціте potwierжені Ап. Престолом, а то: а) син. Патріярха Сергія в вересні 1576, б) син. Патріярха Лосифа в листопаді 1596 (декрети обох тих синодів часто цитуються між канонічними постановами син. Ливанського (Libanensis) з 1736 р., що його Ап. Престіл potwierдив in forma specifica, в) син. Ливанського з 1736 р., г) син. Бекоркенського (Bekorkensis) з 1768 р., г) син. Густі (Gustae) з 1790 р., і д) син. Люаізенського (Luaizensis) з 1818 р. З декретів Св. Конгрегації для Поширення Віри навів автор 7, що є відповіддю на поставлені питання Патріярха, а з інших тільки ті, що їх текст знаходиться або в Посланнях Ап. Престолу (Litterae Apostolicae) або торкаються синодів Маронітської Церкви. Прочі декрети Св. Конг. для Поширення Віри для Маронітської Церкви не вмістив автор в обговорюванім збірнику тому, що вони знаходяться вже в двох перших томах джерел Кодиф. Комісії.

Особливу увагу звернув автор на проглядність зібраного матеріялу; тому унікав повторювання того ж самого матеріялу під ріжними гаслами в той спосіб, що під менше придатними гаслами, під якими читач міг би шукати канонічну постанову, містив поклик на гасло, під яким канонічна постанова є дійсно наведена, напр.: під гаслом ч. 225 — Chorepiscopi — discrimen inter eos et Periodentas — містить автор поклик на гасло „v. Periodentae, n. 1168“, в яким наводиться текст канонічної постанови. Проглядність зібраного канонічного матеріялу, як також вивінування тексту критичними нотами в багатьох місцях, що є неясні або мають свої варіанти, свідчать про велику старанність автора при збиранні постанов часного права своєї Церкви та підносять вартість тому, як науково опрацьованого збірника часного (particularis) права Маронітської Церкви. *о. Др. Лев Глинка.*

Ks. Dr. Kazimierz Kowalski, Docent Uniwersytetu Jagiellońskiego, Podstawy filozofji. Gniezno 1930. Стр. 272, 8°.

Автор впроваджує читача в поняття та завдання філософії, розважає відношення філософії до вульгарного та наукового пізнання, до теології, математики та наук взагалі. Дальше автор студіює та слідить за основним питанням фундаментальної філософії, а саме за питанням теорії пізнання о вартости нашого ума в пізнаванні різних речей. Той центральний проблем критики досліджує автор у двох етапах, а то: насамперед аналізує він та доказує об'єктивну вартість нашого пізнання, а потім розтрясає спосіб, як наш ум пізнає. При тім зясовує автор погляди різних філософів старинної, середньовічної та новітньої доби на квестію, як наше пізнання є можливим. Вкінці автор коротко говорить про пізнання ангелів та пізнання Боже.

Що до „первісних“ правд, про котрі говорить автор на 96 ст., то належить справити та доповнити його думку в тім напрямі, що дійсно правди, що я існую (перший факт), що я могу пізнати правду (перша условина), що буття не є то само, що не-буття (перший принцип), — це первісні правди. Тих трох правд не можемо доказати стислим доказом, бо вони включаються формально, логічно в кожнім нашім певнім суді, а тим самим в кожній нашій певній премісці, — вони й не потребують стислого доказу, бо є евідентними, їх не можна спровадити до інших ще більше первісних правд, а вкінці без включної принайменше свідомости тих трох правд не могли би ми уфрмувати ніякого певного суду. Це знову значить, що вони є правдами первісними, фундаментальними. На них обосновується кожний наш певний суд. Та притім ці правди не є джерелами певности і не приймаємо їх безкритично, лише над їх незрушимістю рефлектуємо, аплікуючи до них методичний сумнів у ширшому розумінню.

Дальше щодо зовнішнього чинника, утривалюючого ум у посіданню правди, про що говорить автор на 119 і 120 ст., то належало би у першій мірі розрізнити конечну та свобідну, об'єктивну певність. У всіх случаях конечної певности наш ум та об'єктивна, досконала евіденція, без прямого співділання зовнішнього, постороннього чинника волі, витворюють тривалий стан ума в його посіданню правди. У всіх знову случаях свобідної певности чинником утривалюючим оконечно наш ум у посіданні правди є воля, хотяй і її утривалюючу чинність мусить попередити пізнання ума, що його акт згоди буде добром для него, бо згідним із річчю самою в собі, як і загалом пізнання об'єктивних раций, промовляючих за його згодою. У всіх дальших случаях суб'єктивної певности чинником утривалюючим наш ум у його пізнавню є оконечно воля, якої чинність мусить також попередити якесь пізнання ума, але не евідентне пізнання об'єктивних раций (о скільки вони загалом існують) і в тім розумінні воля утривалює ум на осліп.

Дальше дотично існування зовнішнього світу, про котре

говорить автор на 136 ст., то думки автора належало би дещо поширити та змодифікувати, а то в тім напрямі, що дійсно існування зовнішнього світу можемо з певністю доказати при помочи закону причиновости. Певність знову, об'єктивний вальор, загальність та конечність принципу причиновости можемо доказати незалежно від доказів на існування зовнішнього світу, а це на основі аналізу різних психічних фактів, яких повставання та існування засвідчує нам непомильно свідомість. (Гл. Geuser, das Gesetz der Ursache. München 1933). Сам — дальше — доказ на існування зовнішнього світу переводимо, аналізуючи питання, звідки беруться змісти змислових вражінь зовнішніх змислів (напр. змислу зору). Вкінці цей доказ переведений при помочи закону причиновости має характер певности, — бо певним є факт існування чинностей психічних, які безпосередно переживаємо, певним є закон причиновости, якого загальність і конечність поданою вище дорогою доказуємо, дальше певним є факт повставання в нас різних змістів змислових вражінь у зовнішніх змислах, дальше певним є, що тих змістів не спричинило моє „я“ ані у свідомий, ані несвідомий спосіб, — також не може спричинювати їх Бог, — отже і певним є при помочи закону причиновости виснований консеквенс, що зовнішній світ існує. При цім не оспорюємо того, що його існування можемо ствердити й іншою дорогою.

Дальше відносно твердження автора на 195 ст., що при пізнанню скінчених єств ніколи людський ум без досвіду не зможе із понять вианалізувати реального існування речей, — треба піднести, що і при пізнанню єства безконечного не можемо з огляду на абстрактивність, анальогічність наших понять о єстві Божім, із поняття найвищого єства виснувати його трансуб'єктивної, реальної егзистенції, тому належало би повище твердження автора згенералізувати та віднести його і до нашого пізнання єства Божого.

Вкінці належить признати, що автор вложив у свій твір багато знання, використав багато літератури і не зважаючи на повищі недотягнення може він принести цінні услуги для шукаючої орієнтації в різних питаннях відносно центральної квестії теорії пізнання — однак при тім твір автора суппонує у читача вже поважнішу філософічну підготовку.

о. Др. Володимир Максимець.

Mikołaj Andrusiak, Józef Szumlański pierwszy biskup unicki lwowski (1667—1708). Zarys biograficzny. Lwów 1934, 8°, st. 212 (Nakładem Tow. Naukow. tom XVI, zesz. 1).

Йосиф Шумлянський це одна з найцікавіших постатей в історії церковної Унії, що своєю впертістю, кунктаторством, крутою політикою та шляхотськими наїздами потрапив удержатися на львівському престолі проти таких сильних і правосильних суперників як Антін Винницький, завідатель львівської єпархії та Єремія Свистельницький, правильно вибраний контркандидат. Шумлянський замітний передусім тим, що

завершив діло берестейської Унії в львівській єпархії, що стояла рішучо зі своїм ставропігійським братством по стороні незєдинених. Його протектор, король Собійський, при котрім воював Шумлянський з Турками і відніс рани в битвах під Журавном і Віднем, вів в склоннєнїи єпископа до Унії та обдаровував його всякими опорожнєнїи гідностями й бенефіціями (митрополія і архимандрія київська, митрополія сучавська) але й умер не дїждавшися здїйсненого приречення свого приятеля. Мимо двократного тайного переходу на Унію (1667 і 1681 р.) Шумлянський не спішився впроваджувати її в своїй єпархії, як сучасний йому перемиський владика Іннокентій Винницький, який через свій поспїх (1692 р.) попав в таку халепу, що ледви при помочі короля утримався на престолі. Він чекав догіднішої хвилі, яка прийшла в р. 1700, а до того часу підготовлював ґрунт до помирення „Руси з Руссю“, приєднуючи собі опозиційних членів львівського братства та домагаючись від уряду зрівняння свого духовенства в його правах і привілеях з латинським духовенством. Головно ходило Шумлянському про знесення панщизняних свідчень, якої то справи уряд не старався полагодити навіть серед уніятського, не то що серед неуніятського духовенства. Далеким був Шумлянський від насильного впровадження Унії а навіть умираючи поробив записи на незєдинений Манявський Скит, де була похоронена його мати. Тому по львівській Ставропігії, що одинока приступила до Унії під деяким натиском владики щойно 1708 р., трималися в львівській єпархії при незєдинєній Церкві ще довго деякі монастирі (Крехів до р. 1721, Словїта до р. 1718, Угорники до р. 1724). По своїм переході на Унію впроваджував її Шумлянський в своїй дієцєзії в цей спосіб, що сам обїздив поодинокі деканати та переводив акти переходу на соборчиках духовенства, яке майже в цілости було вже з його руки (за 41 літ владїцтва висвятив 9.116 священиків).

Зрівняння незєдиненого духовенства з латинським, головна ідея Шумлянського, вимагала піднесення його образования. Вправді Шумлянський не заложив жадної школи для образования духовенства а дієцєзальна Семинарія остала тільки його *rium desiderium*, піддержаним королівською обітницею, однак своїми писаннями богословського (Зерцало) і поучаючого змісту (Метрика) старався піднести просвітний і моральний уровень духовенства, якому поручав образувати своїх дітей в єзуїтських школах або в могилянській Академії в Київї і Гощі.

Ось короткий начерк церковної діяльності Шумлянського, якою занималися до появи праці Андрусяка наші церковні історики: Зубрицький, Петрушевич, Пелеш, Шараневич, Антонович, Франко, Рудович.

Автор нової монографії доповнив історичні відомости про Шумлянського еще новими архівальними джерелами, пильно визбираними в Нац. Музею і львівським міським та бернардинським Архіві, як також у львівських бібліотеках Оссолінських, Баворовських, Шевченка та в краківській бібліотеці Чарторийських. До розділів про молодість і церковну діяльність Шумлянського додав автор не менше інтересні розділи про політичну його діяльність

і маєтковий стан, так що постать першого львівського єпископа уніята виходить більш, як дотепер, всесторонньою і заокругленою. Автор не претендує на повне і цілковите вичерпання теми супроти недостатності архівальної матеріалу, яким покористувався Соловєв в своїй Історії Росії і Устрялов в двохтомовій Історії Петра В. та супроти неможливості користати з римських архівів. Мимо того монографія про Шумлянського носить характер великої солідності, — кожна історична відомість є належито легітимована цитатами, тому буде на довго цінною книжкою для дослідників історії нашої Церкви й Унії. Як історик дав у ній автор доказ доброї орієнтації і в деяких церковно-правних справах. Він не є приклонником славленої деким соборно-правности у православної Церкви і вважає її шкідливою (ст. 85, 148), також старається вичути причини дволичної нераз церковної політики Шумлянського, якого вважає зрештою „гідним“ (ст. 136) та діяльним (ст. 110) єпископом на львівським престолі.

Дві дрібні похибки замічую в цілій праці. На ст. 133 висказується автор після джерел про символ віри св. Атанасія, як автентичний, підчас коли нинішня богословська наука вирішила його неавтентичність, тому треба називати цей символ псевдоатанасіанським. На ст. 182, нота 2, заходить помилка в перерахуванні рожнітівських мір збіжжя на нинішню вагу, так що 145 мір жита = $43\frac{1}{2}$ q (не 435 kg), 65 мір пшениці = $19\frac{1}{2}$ q (не 195 kg), 606 мір вівса = $181\cdot80$ q (не 1818 kg).

о. Др. Андрій Ішак.

1. *Dr. M. Joseph Scheeben, Die Mystereien des Christentums.*

Nach Wesen, Bedeutung und Zusammenhang. Dritte Auflage bearbeitet von Dr. Arnold Rademacher, Professor der Theol. Bonn. Freiburg im Breisgau. Herder. 1932, 8°, XXIV—196.

2. *Dr. Theodor Grentrup S. V. D. Religion und Muttersprache.* Münster in W. Aschendorff 1932, 8°, VIII—691.

1. Таїнства християнства — вже ця назва вказує нам вартість і значіння праці о. Шебена. Та коли пригадаємо собі, що Др. Шебен (1835—1888) це, чи не найбільший німецький богослов свого часу (німецького відродження теології з половини XIX століття) і що праці його, а передусім ця, належать до класичних творів не лише німецької, але всеї католицької богословської літератури, то зрозуміємо доцільність і актуальність цього нового видання. Властиво є це незмінений передрук видання, що його зробив у 1912 р. Радемахер, залишаючи або привертаючи (по другім виданні др. Ludwig-а Küpper-а з р. 1898, перше видання самого Шебена появилось 1865 р.) у всім гадку самого автора, а виправивши в деяких місцях стиль, мову й цитати. Лише в квестії про спосіб перебування св. Духа в душі праведника видавець зазначив свій відмінний погляд, але й тут поза текстом, залишив погляд автора в самім тексті.

Бо хоча в деяких квестіях погляди о. Шебена є дещо інші, як сьогоднішніх богословів, однак з пієтизму до автора й щоби мати оригінальну думку автора, яка зрештою тісно в'яжеться з його виведенням усього твору, не зроблено ніяких суттєвих змін.

Таїнства християнства — це праця з обсягу догматичної те-

ольогії. Автор вибрав саме таїнства, бо вони є головним предметом християнської віри й основою християнства. А ще й тому, що автор у цих трактатах, що містяться в цій праці є подекуди оригінальним в тому розумінні, що він не залишаючи розвитку, який дала схолястика й уживаючи її термінологію й прецизність вислову, точні дефініції, привертає спосіб думання і пояснювання Св. Отців, щоби краще представити нам визначний і величний зміст християнської догми.

Таїнства, що ними автор займається (по вступнім трактаті про християнські таїнства взагалі) є оці: Пресв. Трійця, сотворення, гріх узагалі, а зокрема первородний, Богочоловік, Пресв. Евхаристія, св. Церква й Тайни, християнське освячення (юстифікація), прославлення й останні речі, призначення. На кінець окрема частина про науку християнських таїнств або теологію.

Актуальність нового видання цієї праці є ще й в тому, що в нинішній час, коли на одно з перших місць виступають богословські студії про містичне тіло Христа й взагалі про містичну зв'язь усіх правд і установ, що походять від Христа, автор усі ці таїнства розглядає не лише самі в собі, але й у відношенні до нашого життя — про те, як ці правди говорять нам про Христа, що містично живе в нас.

Для нас східних праця о. Шебена ще й тому має велику вартість, що автор цитує багато зі східних св. Отців, також і в викладі уживає неначе їх стилю, і тому є дуже добрим початковим твором, щоби нас впровадити до користування й цінення письм св. Отців навіть у нинішнім розвитку богословської науки.

2. Видавництво (Schriftenreihe) під наголовком „Deutschum und Ausland“ (Heft 47—49) видало поважну працю про релігію і мову, що є справдішньою енциклопедією всіх квестій, які торкаються Церкви й вживання рідної мови.

Автор знаний дослідник національних відносин узагалі, а зокрема німецьких меншостевих справ у чужих державах (видав досі декілька праць, що їх подамо на кінець). Проблеми, що їх стільки насувають національні відносини, досліджує совісно й об'єктивно без ніяких упереджень. Всюди старається подати й історичний огляд.

Та найкраще вартість праці докажуть нам ці квестії, що їх автор розв'язує в своїй книжці. Насамперед (1—120 ст.) займається автор становищем релігії до рідної мови взагалі, а дальше (120—550) становищем Церкви до вживання рідної мови в Церкві. І так у першій частині автор займається ось такими квестіями: поняття і психологія почуття спільноти; національна релігія; універсальна релігія; обсяг церковної влади відносно національних і мовних прав; обов'язок Церкви берегти права рідної мови; фактична інгеренція церковної влади за збереження справедливості й любови ближнього в боротьбі за мову; етика й природне право як основи права мови; етична оцінка денационалізації. В другій частині своєї праці автор займається вже становищем католицької Церкви до вживання рідної мови. Насамперед подає загальні засади її основи, як норми, вказівки й факти зі св. Письма Нового Завіту (місія Апостолів до всіх народів, дар мов у день Зіслання св. Духа, наука св. Павла про рівність народів). Опісля розсправляє про психологічні моменти душпастирства в рідній мові так: рідна мова засіб здобуття релігійних відо-

мостей, мова молитви, сповіди, навчання релігії, проповіді. Дуже широко й досить подрібно займається становищем кат. Церкви в цій справі.

Дає дуже звязкий та притім поглядовий історичний перегляд уживання рідної мови в ріжних актах, що мають відношення релігії. Першзавсе знайдемо в книжці подану церковну практику під цим оглядом, що її автор подає нам за поділом ріжних країв і в ріжних періодах часу, передусім в Зах. Європі. Тут можна би закинути авторови, що не подав церковної практики щодо вживання рідної мови з перших часів християнства аж до кінця византійського царства в Східній Церкві, а саме вона є дуже поучаюча й можна витягнути з неї багато висновків.

Опісля переходить автор до становища церковного законодавства й церковної влади. Дає огляд папських законів і то від найдавніших до найновіших часів. Згадує про рішення Екуменічних Соборів. Розпорядки Римських Конгрегацій теж мають своє місце в історичнім огляді. Та з природи речі найбільше місця посвячує розпорядкам місцевої церковної влади, себто в першу чергу єпископів. І це зрозуміле, бо єпископи маючи в своїх єпархіях вірних ріжної національності є найпершою інстанцією, що мусить ці справи найскорше рішати й найкраще знають місцеві обставини своїх вірних.

Відносно багато місця (381—458) посвячує теж справі вживання рідної мови так під оглядом практики, як і під оглядом законодавства у протестантів. Нічого цьому не можна б було закинути, якщо автор взяв би під увагу і ще деякі інші християнські віроісповідання, а передусім практику й законодавство Православної Церкви. Якраз мовні відносини в Православній Церкві насувають багато проблем й ще більше ріжноманітних і глибоких рефлексій. Хочби згадати право автокефалій, національні літургічні мови, відносини між урядовою більшістю вірних, Єрархією й національною меншістю і т. і.

На останніх 100 сторінках автор займається дивільним правом деяких держав відносно мови в Церкві, правом конкордатів між Ап. Престолом і державами та вінці правом народів, себто колективними умовами кількох держав між собою і поодиноких держав взаїмно.

У праці в нотках є подана велика й дуже добірна бібліографія не лише про права рідної мови, але теж і інших національогічних квестій. Шкода лише, що автор не зібрав усеї бібліографії разом в окремім покажчику при кінці або на початку книжки. При цій нагоді подаємо деякі праці подібного змісту, як праця Грентрупа, що вийшли по появі його книжки й які тимсамим не є ним цитовані.

Gregorius von Breda O. M. C., Die Muttersprache. Eine Missions- und Religionswissenschaftliche Studie über die Sprachenfrage in den Missionsgebieten. (Missionswissenschaftliche Studien. Neu Folge, 7 Heft). Teulings 1933, XVI—192. По чеськи вийшла книжка: Dr. Emil Sobota, Jazykové právo v evropských státech. (Národnostní otázky, sv. 3. Československá společnost pro studium národnostních otázek v Praze). Praha 1934.

Для орієнтації подаємо ще дві польські праці (що зовсім не означає, що годимося з висодами їх авторів): Dr. Władysław Zaleski, Międzynarodowa ochrona mniejszości. Warszawa, Instytut Badań Narodowościowych, 1932. — Kazimierz Kierski, Ochrona praw mniejszości w Polsce. Poznań, Nakł. autora, 1933. Str. 711.

Dr. Theod. Grentrup є ще автором слідуючих праць з ділянки національних дослідів: Nationale Minderheiten und katholische Kirche. Breslau 1927. — Die Missionsfreiheit. Berlin und Leipzig 1928. — Die kirchliche Rechtslage der deutschen Minderheiten katholischer Konfession in Europa. Berlin 1928. — Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien. Unter besonderer Berücksichtigung seiner kulturellen Lebensbedingungen. Münster in W. 1930, VIII-335 (Deutschtum und Ausland, Heft 32—33). Das Schulrecht der deutschen Minderheit in Italien (Südtirol). Berlin 1930.

о. Др. Богдан Липський.

Всячина — хроніка

(Varia — chronica)

Апостольський Візитатор в Богословській Академії.
О. Іван Гудечек в неділю 4. листопада відвідав Богословську Академію, де повитав його в імені Академії та Духовної Семинарії о. Ректор Др. Й. Сліпий, висказуючи радість, що обі ці Установи можуть гостити в себе Висланника Апостольської Столиці рівночасно прохаючи передати Св. Отцю вислови синівської любови та відданости а також подяки за Благословлення, власноручно Св. Отцем підписане, за щедрий дар для Дух. Семинарії, врешті за уділення повного відпусту з нагоди 150-ліття її ювілею.

У відповідь на привитання Апост. Візитатор висловив радість з приводу свого побуту в Академії та запевнив о журбі Св. Отця за укр. католицьку Церкву. Дальше ствердив, що в Дух. Академії панує не лише привязання, але й любов до Св. Отця та додав, що Св. Отцevi добре відомі є зусилля, інтензивна праця та високий урівень наук на Бог. Академії.

По молебни Апост. Візитатор оглянув Музей Академії живо цікавлячися церк. мистецтвом.

Після цього почалася святочна академія, яку відкрив о. Ректор Др. Сліпий промовою, в якій гідчеркнув заінтересування нашою Церквою Апостольським Престолом, наводячи ряд дуже цікавих доказів з історії нашої Церкви. По академії Апост. Візитатор оглянув єще Бібліотеку Академії, каплицю Семинарії, пам'ятник Митрополита Кир Андрея в городах Семинарії та інші нові вивінування обох установ.

Цілоденний побут Ексцеленції о. Івана Гудечка причинився безперечно до затіснення звязків Академії з Апост. Престолом, як теж дав змогу запізнатися Апост. Візитаторови з великими осягами цейж Установи.

Канонізаційний процес блаж. Дун-Скота. Переводиться тепер канонізаційний процес блаж. Дун-Скота, великого францісканського богослова, що належить до найчільніших заступників схоластики побіч св. Альберта Вел., св. Томи з Аквіну і св. Бонавентури. З того приводу кілька дат з його життя: Блаж. Дун-Скот уродився коло р. 1270. Студював в Оксфорді, де відтак обняв першу свою катедру, 1305 обняв

катедру в Парижі а по трох літах, 1308 перейшов до Köln-у, де цього самого року помер. В Кельні, в цюкві Міноритів спочивають його тлінні останки. Завдяки своїй бистроті ума та критично-діалектичній спосібности одержав титул „Doctor subtilis“. Це був незвичайно критичний ум навіть у відношенню до науки св. Томи. Відзначався почуттям великої справедливости й любови, особливо синізьською любовю у відношенню до Церкви та Її науки. Славу здобув собі головню як основник францісканської теології скотистів і як перший оборонець науки про Непор. Зачаття Пр. Діви. Він є також один з перших вістунів ідеї Христа Царя на Заході.

О його канонізації просили головно єпископи німецькі, голяндські, бельгійські та льванський Університет.

Смерть Кардинала Петра Гаспарі. Дня 18 листопада б. р. упокоївся Кард. Петро Гаспарі, б. державний Секретар Апост. Столиці. Покійний уродився 5 травня 1852 р. в місті Уссіта (Ussita) в середущій Італії. Богословські студії покінчив у Римі зі ступнем доктора Св. Богословії, філософії та канонічного права. В 1877 р. одержав священичі свячення. В 1880—86 викладав канонічне право в Католицькому Інституті в Парижі, звідкіля Апост. Столиця відкликала його на дипломатичну службу. В 1898 ставши тит. архієпископом удався до Америки, де обняв становище апост. інтэрнуція для південно-американських республік: Екватору, Болівії та Перу. В 1904 р. назначено його Секретарем Кодефікаційної Комісії канонічного права, у якійто Комісії віддав неоцінені заслуги, допровадивши велике діло кодифікації канон. права по десяти лігах до повного закінчення та оголошення нового кодексу в 1917 р. В 1907 р. став Кардиналом, а в 1914 р. Папа Венедикт XV іменував його державним Секретарем, на якому то становищі оставав до 1930 р. Майже виключно за стараннями пок. Кардинала Апост. Столиця акредитувала українську дипломатичну Місію на чолі з гр. М. Тишкевичем при Ватикані. Пок. Кардинал живо інтєресувався долею молодой укр. Держави та церковними відносинами у ній. Взагалі прийдешній історик укр. Церкви з рр. 1917 — 20 не буде міг мовчки обійти так визначной особи, як Кард. Гаспарі.

Замітніші праці пок. Кардинала є: „Tractatus canonicus de matrimonio“, „Tractatus canonicus de SS. Eucharistia“, „De la valeur des ordinations anglicanes“ та багато інших. Останньою його працею вже по р. 1930 є „Римський Катицизм“, переложений в останніх часах на кілька європейських мов. Взагалі Кард. Гаспарі це личність яка заслуговує на особну монографію.

Четвертий міжнародний Конгрес Византології. В днях 9—16 вересня б. р. відбувся в Софії IV Конгрес Византології, на якому вперше взяли участь представники Українців в особах о. Й. Скрутня, ЧСВВ. і Др. І. Свенціцького, з яких перший мав доклад на тему церковної греко-латинської полеміки, другий про культурні та мистецькі взаємини західньо-українських територій з Византією.

На Конгресі найчисленіше заступлена була німецька византологія на чолі з проф. Дельгером, редактором „Byzantinische Zeitschrift“, а даліше російська. Із визначніших византологів брали участь в Конгресі: Грегуар, Васілев, Міле, Златарски, Арнаудов, Мутафчієв, Младенов, Кацаров, Романски, Дмитрієвич, Окулев, Ласкаріс, Цігара—Самуркаш та інші.

Черговий Конгрес Византології відбудеться в Італії, на якому Др. Свенціському поручено провідний реферат на тему реставрації та консервації византійської ікони.

II. Міжнародний Конгрес томістичної філософії відбувся в днях 28—30 серпня ц. р. в Познані в салях Університету. Конгрес отворив латинською промовою Й. Єм. Кард. Гльонд. Відтак промовляв м. и. делегат Міністерства Освіти бажаючи повного здійснення засад глибокої філософії св. Томи в житті польської католическої суспільности. Інавгурацію закінчив виклад професора Краківського Університету о. К. Міхальського на тему: „Томізм а сучасна філософія історії“. Він подав синтетичний огляд сучасних напрямків історіософічних, з котрих піддав критиці три головні, після котрих історію творить еволюція матерії (соціалізм), згл. змісли чоловіка (расизм), згл. історія — це твір духа. Після науки св. Томи історію творять всі три чинники разом.

По полудні тогож дня почалися наукові засідання паралельно в двох секціях: філос.-моральній і томістичної соціології. Засідання складалися з рефератів і дискусії. В першій секції чеський домініканин о. Габан говорив в німецькій мові про деякі моменти з пологового питання. О. Свірський, проф. вилеського Університету говорив про погляди св. Томи на чистоту життя супружного. Третій референт доміні. о. Пелетіє говорив про пізнання себе самого як про норму нашого відношення до Бога і ближнього. На соціологічній секції проф. Фриб. Університету, домініканин о. Ляво відчитав реферат п. н. „Право природне супружжя після св. Томи“ а Єзуїт о. Хомранський з Кракова говорив о звороті до основних ідей томістичної етики. Цього самого дня відбулися ще два засідання більше практичного значіння. Їх предметом були суспільні реколекції і те, як жінка — Полька може працювати для розвитку католицької науки.

Другого дня обі секції відбули свої засідання перед полуднем. На секції філос.-моральній о. Босковіч, домініканин зі Загребу говорив про відношення штуки до моралі, а о. Ковальський з Гнезна дав додатковий реферат про значіння місії у світлі науки св. Томи. На секції соціологічній обговорювано питання власности (проф. Гурський з Люблина у франц. мові) а о. Пастушка, доцент варшавського Університету, говорив про етичні вальори культури. З нагоди цього реферату обговорювано питання католицької культури. В останньому рефераті не переведено лучности з гадкою св. Томи. Те саме відноситься також до еяких інших рефератів.

По полудні відбулося пленарне засідання. З черги промовляло по французьки трьох професорів: де Рові, професор Андже-

лікум у Римі, говорив про економію; о. Кремер, професор львівського Університету, говорив о проблемах філософії моральної. Найбільше зацікавлення викликав відчит професора Катол. Інституту в Парижі Жака Марігена про історичний ідеал новітнього християнства. Цим ідеалом повинно бути володіння над душею чоловіка, котрий християнською любов'ю повинен здійснити панування Христа на землі.

Третого і останнього дня перед полуднем виголошено 3 відчити на секції філософ.-моральній: о. Гарігу-Лігранж-а, професора Анджелікум у Римі, про значіння таїнства (*mysterium*) після св. Томи (за неприявного автора відчитав дом. о. Бюхенський). Францісканин о. Шдзуй говорив по французьки о психології любови після св. Томи і св. Бонавентури а п. Мицельський говорив о блудах сучасної науки права. — На секції соціологічній проф. львівського Унів. о. Степа дав виклад про тотальний характер держави у св. Томи (по франц.). Проф. люблінського Унів. Стржешевський говорив про принцип максимальних цін у св. Томи і про його примінення в життю економ.-суспільному. О. Чирнек, домініканин зі Львова, говорив на тему: *Forma regiminis optima iuxta S. Thomam*. Відчитано також реферат неprisутного о. Гурнісевича про становище св. Томи в квестії жидівській.

На пленарній сесії по полудні виголошено ще два виклади: професор Катол. Унів. в Медіоляні А. Масново говорив по італ. на тему; „*Lo stato storico*“, а О. Сібек, Єзуїт, професор Грегоріанум в Римі дав виклад про реінкарнацію і про її моральне значіння у світлі філософії.

Теодор Цан (Zahn) †. Дня 15 березня 1933 р. скінчив життя 95 літній німецький учений Теодор Цан. Уродився в Німеччині 10 жовтня 1838 р. Був це визначний протестантський богослов консервативного напрямку. Через довгі літа видавав: „*Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons u. der altchristlichen Literatur*“ (1881—1916). Значі є крім численних наукових праць його „Введення до Нового Завіту“.

Богословське Наукове Т-во

(Societas Theologica)

Інавгурація Академічних Вечорів в 1934 р. Богословське Наукове Товариство за почином Українського Католицького Академічного Сеніорату в неділю 25 листопада ц. р. інавгуровало другий з черги цикл т. з. „Академічних Вечорів“ у Львові.

Інавгурацію довершив Голова БНТ. о. ректор Др. Й. Сліпий, виказуючи користь з „Акад. Вечорів“ для українського громадянства вихованого в католицькому дусі. На 1934/35 рік предбачені ось такі виклади:

Цикль „Академічних Вечорів“ започаткував Др. А. Ластовецький і відчитом на тему: „Дуалізм матерії“.

2. XII. 1934. о. Др. Г. Костельник: Психольогічні джерела атеїзму. 9. XII. 1934. о. Др. А. Ішак: Безбожництво в Радянській Україні. 10. XII. 1934. Др. Ю. Полянський: Первісна людина у світлі найновіших розкопів. 20. I. 1935. Др. К. Чехович: Ідеологія М. Драгоманова у світлі сучасности. 27. I. 1935. Др. М. Дзерович: Медицина і мораль. 3. II. 1935. о. Др. Л. Глинка: Католицька наука про державу. 10. II. 1935. о. Др. М. Конрад: Корпораційний устрій суспільства. 17. II. 1935. Др. П. Мінко: Вільномулярі. 24. II. 1935. Др. Я. Пвстернак: Початки християнства на Україні у світлі археології. 3. III. 1935. о. Др. Й. Сліпий: Віра і наука.

Пригадується, що в попередньому році виголошено такі реферати:

о. Др. Г. Костельник: Матерія і дух; Людина і звірина. Др. Я. Пастернак: Святе письмо у світлі археологічних розкопок. о. Др. Я. Ішак: Рим і Візантія; Візантія і Україна. Др. М. Чубатий: Роля Унії в українській нації. Др. М. Дзерович: Українська проблема в освітленні біології. о. Й. Скрутень, ЧСВВ: Церква а держава. о. Др. М. Конрад: Модерна ментальність а католицизм; Католицизм а націоналізм. о. Др. Й. Сліпий: Віра а наука. Др. М. Дзерович: Сучасні завдання української інтелігенції.

Засідання Ради Богословського Наукового Товариства у Львові відбулися в днях 11 і 20 листопада ц. р. На першому Засіданні прийнято як звичайних членів БНТ: о. Др. Івана Чорняка (Львів). На другому: 1) о. Др. Йосифа Сидорова (Тарнопіль); 2) о. Др. Франца Масляника (Перемишль) і 3) о. Петра Козіцького (Львів).

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

I

Божа наука—Катихизм християнсько-католицької віри для все-людних шкіл одобрений греко-католицьким Єпископатом. Львів 1934. Накладом греко-катол. Архлеєрх. Фонду у Львові. Ст. 179. 12°.

Велика історія України. Львів 1934. Видання І. Тиктора. 1934. Червень—падолист. Ч. 6—11. Ст. 241—528. 8°.

Загальний устав церковних богослужень Львів. 1933. Накладом „Власної Допомоги“. Ст. 55. 16°.

Книга Минія. М'сяць Іаннуарій. Ужгородъ 1934. Типомъ иноковъ чина св. Василя В. Ст. 283+27. 8°.

Науковий Збірник Товариства „Просвѣта“ в Ужгородъ за 1933-34 рбк. Ужгород 1934. Рѣчник Х. Видавництва О. О. Василян в Ужгородѣ. Ст. 216. 8°.

Руски Календар за Югославянських Русинох на прости рок 1935. Сремски Карловци 1934. Видатель: Руске Народне Просвітне Дружтво. Ст. 194. 8°.

Устав богослужень на церковний рік 1935 (звичайний). Львів 1934. Накладом „Власної Допомоги“. Ст. 110. 16°.

Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів. Львів 1934. Накладом Товариства С. У. А. Ст. 255. 8°.

Бенеш Едвард Др.: Промова про підкарпаторуський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки. Прага 1934. Видавництво „Орбіс“. Ст. 60. 12°.

о. Дзедзик Петро: По думці Христової Євангелії. (Празничні науки). Львів 1933. Вибрані питання релігійного та суспільного життя. Ч. 4. Ст. 310. 12°.

о. Дороцький Михайло: „Не бороніть дітям приходити до мене“. Жовква 1934. Католицькі Читання, ч. 6. Накладом Видавництва Ч. С. В. В. у Жовкві. Ст. 16. 16°.

Залозецький Володимир Др.: Огляд історії старохристиянського мистецтва. Львів 1934. Праці гр.-кат. Богословської Академії у Львові. Том XIII Ст. 109+42. 8°.

о Луб Ізидор Ч. С. В. В.: Молебен до св. священомученика. Жовква 1934. Друге видання. Видавництво О. О. Василян. Ст. 20. 16°.

о. *Луб Изидор Ч. С. В. В.*: **Про відпусти. II. Як досягнути відпуст ювілею Відкуплення.** Жовква 1934. Видавництво Ч. С. В. В. в Жовкві. Ст. 23. 16°.

Острроверха М.: **Мусоліні людина й чин.** Львів 1934. Книгозбірня Вістника. Ст. 85. 12°.

Раковський Іван: **За тверезість — 25 літ боротьби.** Львів 1934. Ювілейне видання Українського Протиялькогольного Товариства „Відродження“. Ст. 48. 16°.

о. *Швіліньскі Павло*: **Популярні катехитичні проповіді для католицького народу.** Ужгород 1934. ч. 3. Про благодать Божу і св. Тайни. Переклав о. І. Луцик. Видавництво О. О. Василян. Ст. 270. 12.

о. *Фромм Г. Ч. О.*: **Світські апостоли — до праці.** (Виклади для ревнителів Католическої Агції). Львів 1934. Вибрані питання релігійного та суспільного життя. Ч. 5. Переклав о. П. Дзедзик. Ст. 99. 12°.

Яцкевич Яків: **Народ собі.** Стрий 1934. Накладом Кат. Практичної Гімназії в Стрию. Ст. 8. 16°.

Actes de S. S. Pie XI. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 269. 12°

Analecta Sacra Tarraconensia. Barcelona 1934. Fasc. 1. Estudis Historics. Ст. 165. 8°.

Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie. Praca zbiorowa pod redakcją St. Wierczyńskiego. Poznań 1929. Nakładem Komitetu Organizacyjnego IV. Zjazdu Bibliofilów. Ст. 329. 4°.

Bilans Gospodarczy Dziesięciolecia Polski Odrodzonej. Praca zbiorowa pod red. St. L. Zaieskiego. Poznań 1929. Wydawnictwo Powszechnej Wystawy Krajowej. Tom I i II. Ст. 534+509. 4°.

Byzantoslavica. Sbornik pro Studium Byzantsko-Slovanských Vztehu. Praha 1932. Ročník IV. Sv. 2. Vydává Byzantologická Komise Slovanského ústavu. Ст. 344. 4°.

Byzantoslavica. Praha 1934. Ročník V. Vydává Byzantologická Komise Slovanského Ústavu. Ст. 584. 4°.

Consulationes iuris canonici. Roma 1934. Pontificium Institutum Utriusque iuris. Vol I. Ст. 370. 8°.

Études Carmélitaines Mystiques et Missionnaires. Paris 1934. Desclée de Brouwer et Cie. Vol. II. Ст. 383. 8°.

Der Grosse Herder. Freiburg im Breisgau 1934. Neunter Band. Osman bis Reuchlin. Herder Co. Verlagsbuchhandlung. Ст. 1756. 4°.

Heiliges Priestertum. Referate der zweiten Wiener Seelsorger-Tagung 27.—30. Dezember 1932. Wien 1933. Verlag des Seelsorge-Institutes. Ст. 71. 8°.

Katalog Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu (1885—1931). Poznań 1932. Tom I. Nakładem Biblioteki Raczyńskich. Ст. 496. 4°.

La Famine en Ukraine. Bruxelles 1934. Fédération Européenne des Ukrainiens à l'Étranger. Ст. 54. 12°.

Lettera Enciclica del S. Signor Nostro Pio per divina provvidenza Papa XI intorno al promuovere gli studi delle cose orientali. Roma 1933. Pubblicazioni del Pontificio Istituto per gli Studi Orientali. Biblioteca Di Piccole Guide Sull' Oriente Cristiano. N. 1. Ст. 32. 16°.

Modo facile di attendere alla liturgia bizantina detta di S. Giovanni Crisostomo. Roma 1933. Pubblicazioni del Pontificio Istituto per gli Studi Orientali. Biblioteca Di Piccole Guide Sull' Oriente Cristiano. N. 2. Ст. 46. 16°.

L' Oriente cattolico. Roma 1934. Pubblicazioni del Pontificio Instituto per gli Studi Orientali. Biblioteca Di Piccole Guide Sull' Oriente Cristiano. N. 3. Ст. 39. 16°.

Pamiętnik IV-ej Pińskiej Konferencji Kapłańskiej w sprawie unji kościelnej. (—9 września 1933). Pińsk 1934. Wydawnictwo Wydziału Obrządku Wschodniego Pińskiej Kurji Biskupiej. Ст. 110. 8°.

Ukraine von gestern und heute. Berlin 1934. Verlag Bernard Graefe. Herausgegeben vom Ukrainischen Pressedienst — Ukrainisches Büro. Ст. 60. 12°.

Walka z pornografią. (Cykl rozpraw). Poznań 1932. Nakładem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej. Ст. 33. 8°.

Arlamowski Kazimierz: Dzieje przemyskich cechów rzemieślniczych w dawnej Polsce. Przemyśl 1931. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Ст. 250. 8°.

Baron Marcel S. J.: Douze retraites du mois. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 357. 12°.

Bederski Antoni: Druki Poznańskie wieku XVI—XVIII znajdujące się w Bibliotece Raczyńskich. Poznań 1929. Nakładem Biblioteki Raczyńskich. Ст. 44. 8°.

Bigelmair A. Dr.: Des heiligen Bischofs Zeno von Verona Traktate. München 1934. Bibliothek der Kirchenväter. B. X. Verlag J. Kösel. Ст. 348. 8°.

Blanc Gabriel: Lourdes et la Libre-Pensée. Paris 1934. Éditeur P. Téqui. Collection: „Vérité“. Ст. 47. 12°.

Bohler Léonard P.: Soeur Marie-Agnes. Paris 1934. P. Téqui, Libraire. Ст. 94. 12°.

Clairfeu René: L' Heure va-t-elle sonner? Paris 1934. Librairie P. Téqui. Ст. 157. 12°.

Dąbkowski Przemysław: Kronika historyczno-prawna za rok 1933. L w ó w 1934. Odbitka z Przewodnika Historyczno-Prawnego za rok 1934. Ст. 124. 8°.

Dausend Hugo P. Dr.: S. Francisci Assisiensis et S. Antonii Patavini officia rhythmica. Monasterii 1934. Opuscula et textus historiam ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Typis Aschendorff. Ст. 52. 16°.

Donat J. S. J.: Ethica generalis. Oeniponte 1934. Summa Philosophiae Christianae. T. VII. Editio sexta. Typis et sumptibus F. Rauch. Ст. 299. 8°.

Donat J. S. J.: Ethica specialis. Oeniponte 1934. Summa Philosophiae Christianae. T. VIII. Typis et sumptibus F. Rauch. Editio quinta. Ст. 367. 8°.

Donat J. S. J.: Logica et Introductio in Philosophiam Christianam. Oeniponte 1935. Summa Philosophiae Christianae. T. I. Editio octava. Typis et sumptibus F. Rauch. Ст. 227. 8°.

Donat J. S. J.: Ontologia. Oeniponte 1935. Summa Philosophiae Christianae. T. III. Editio octava. Typis et sumptibus F. Rauch. Ст. 292. 8°.

Doyen Joseph: Cloches Interieures. Paris 1934. Collection „Je Sème“. Éditeur P. Téqui. Ст. 229. 12°.

Dvornik Fr.: Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Prague 1933. „Byzantinoslavica supplementa“ Tome I. Commissionnaire: „Orbis“. Ст. 443. 4°.

Ducos A.: Eugene Conort (1896—1916). Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 126. 12°.

Duplessy Eugène: La Grace par les Sacraments dans l' Église catholique. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 510. 12°.

Fuetscher Lorenz S. J.: **Akt und Potenz**. Innsbruck 1934. Philosophie und Grenzwissenschaften Band IV. H. 4—5. Verlag von F. Rauch. Ст. 346. 8°.

Garrigou-Lagrange O. P.: **Le Sens du Mystère et le clair-obscur intellectuel**. Paris 1934. Desclée De Brouwer et Cie. Éditeurs. Cr: 344. 8°

Gerest Régis G.: „**Veritas**“. La Vie Chrétienne raisonnée et dirigée. Paris 1934. Libraire-Éditeur P. Lethielleux. Ст. 494. 12°.

Ghellinck J. S. J.: **Les exercices pratiques du „Séminaire“ en théologie**. Paris 1934. Desclée de Brouwer et Cie. Cr. 200. 12°.

Humeau G.: **Les plus beaux sermons de saint Augustin**. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Les Chefs- d' oeuvre de la Pensée Catholique. Tome III. Ст. 434. 12°.

Insabato Enrico: **L' Ukraine e la Chiesa Cattolica**. Roma 1933. Noi e l' Ucraina. Ст. 29. 8°.

Kittel Rud. et Noth M.: **Liber regum**. Stuttgart 1934. Biblia Hebraica. № 6. Ст. 108. 8°.

Koenig J.: **La Vierge de Lourdes**. Paris 1934. P. Tequi Éditeur. Cr. 342. 12°.

Kramarz Walerjan Dr.: **Ludność Przemyśla w latach 1521—1921**. Przemysł 1930. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Cr. 127. 8°.

Lacoste E.: **Le P. François Picard**. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Cr. 550. 12°.

Lercher Ludovicus S. J.: **Institutiones Theologiae Dogmaticae**. Oeniponte 1934. Vol II. continens „De Deo uno“ — „De Deo trino“ — „De Deo creante et elevante“. Editio secunda. Verlag F. Rauch. Cr. XXVI+518. 8°.

Lubiński Jan Bolesław Dr.: **Psychoanaliza Freuda w świetle prawdy chrześcijańskiej**. Lwów 1934. Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich we Lwowie. Cr. 188°. 8.

Machay Ferdynand Ks. Dr.: **Dogmatyczne podstawy Akcji Katolickiej**. Poznań 1934. Biblioteczka Akcji Katolickiej. Nr. 6. Nakładem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej. Cr. 14. 8°.

Mainardi Lauro: **Taras Scevcenko : il Bardo dell' Ucraina**. Roma 1934. Noi e l' Ucraina. Cr. 15. 8°.

Marchand Chanoine: **La Faillite Initiale du protestantisme**. Paris 1934. Collection „Je Sème“. Editeur P. Tequi. Cr. 258. 12°.

Mazurkiewicz Karol Dr. Ks.: **Czego uczą kryzysy ubiegłych wieków**. Poznań 1933. Nakładem Instytutu Akcji Katolickiej. Biblioteczka Akcji Katolickiej. Nr. 5. Cr. 34. 8°.

Merkelbach Benedictus O. P.: **Summa theologiae moralis**. Paris 1931—1933. Tomus I—III. Desclée de Brouwer et Cie. Cr. 756+994+959. 8°.

Onatsky Euhén: **Residui di cosmogonie antiche nel folklore ucraino**. Roma 1932. Istituto per l' Europe Orientale. Cr. 29. 12°:

Perugini Angelus: **Concordata vigentia. Notis historics et iuridicis declarata**. Roma 1934. Pontificium Institutum Utriusque Iuris. Cr. 344. 8°.

Pizzardo Józef Arcybiskup: **Dyrektwy dla Akcji Katolickiej**. Poznań 1933. Biblioteczka Akcji Katolickiej. Nr. 4. Nakładem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej. Cr. 15. 8°.

Reinhard Wilhelm Dr.: **Katolik świecki w nadprzyrodzonym organizmie Kościoła.** Poznań 1933. Biblioteczka Akcji Katolickiej. Nr. 3. Nakładem Narodowego Instytutu Akcji Katolickiej. Ст. 24. 8°.

Rosat A.: **Pour l' Action Catholique.** Paris 1934. Librairie P. Téqui. Ст. 210. 12°.

Rouzic Abbé: **Le Marechal Foch.** Paris 1934. Éditeur P. Téqui. Collection „Je Sème“. Ст. 109. 12°.

Rouzic Louis: **Le Prix de Larmes.** Paris 1934. Troisième édition. Éditeur P. Téqui. Ст. 390. 12°.

Schmaus M.: **Augustinus und die Trinitätslehre Wilhelms von Ware.** Münster 1934. Sonderabdruck aus der Augustinsfestschrift der Göttesgesellschaft. Ст. 315—352. 8°.

Schwamm Hermann Dr.: **Das göttliche Vorherwissen bei Duns Scotus u. seinen ersten Anhängern.** Innsbruck 1934. Philosophie und Grenzwissenschaften. Band V. Verlag von F. Rauch. Ст. 343. 8°.

Ségur M.: **Monseigneur de Segur.** Paris 1934. Editeur P. Téqui. Ст. 366. 8°.

Soubigou Louis: **Les épitres de l' année liturgique.** Etude en vue de la prédication. Paris 1934. P. Lethielleux, éditeur. Ст. 256. 12°.

Umiński Józef Ks. Dr.: **Historja Kościoła.** Tom. II. Lwów 1934. Wydawnictwo Zakładu Narodowego Ossolińskich. Ст. 563. 8°.

Une mystique du XIX. siecle: **Mère Térèse - Emmanuel.** Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 263. 12°.

Unszlicht Juljan Ks.: **Życie i nauka Jezusa Chrystusa w zarysie.** Tuchów 1934. Wydawnictwo „Homo Dei“. Ст. 102. 16°.

Wojtkowski Andrzej Dr.: **Edward Raczyński i jego dzieło.** Poznań 1929. Nakładem Biblioteki Raczyńskich. Ст. 450—111. 4°.

Vaithe Simeon: **Vie du P. Emanuel D' Alzon.** T. II. Paris 1934. Maison de la Bonne Presse. Ст. 792. 12°.

II

Вістник. Львів (Чарнецького 26).

1934. ч. 5. *Юрій Ліна*: Боротьба з янголом. *Б. Романенчук*: Мазепа в європейській літературі і т. д.

1934. ч. 6. *В. Галайчук*: Україніка в політичних енциклопедіях. *Б. Романенчук*: Мазепа в європейській літературі. *А. Розенберґ*: Любові честь і т. д.

1934. ч. 7—8. *М. Мухин*: Драгоманов без маски. *Ю. Ліна*: Розмова з Заходом. *О. Думін*: Початки організації У. С. Стрільців і т. д.

Дзвони. Львів (Японська 7).

1934. ч. 5. *М. Омельченко*: Англійський жіночий роман. *М-р П. Ісаїв*: На перекрою двох епох сучасности. *С. Шелухин*: Новознайнена карта України XVII ст. *В. Пачовський*: Моя сповідь. *Х.*: Палестина пораз третій. *Др. М. Струтинська*: Свої і чужі про „Богословію“. Хроніка. Рецензії і т. д.

1934. ч. 6—7. Католицькі засади суспільно-господарського життя. *В. Кучабський*: „Ein Volk aus Kind und Greis“. *Др. М. Гнатюшак*: Нова українська лірика в Галичині на тлі західно-європейської модерної поезії. *Б. Крутинський*: Роль Січі в історії України. *Др. І. Вітанович*: Середньовічні монастирі в наших Карпатах. *Др. М. Струтинська*: Чужі й свої про „Богословію“. Рецензії і т. д.

1934. ч. 8—9. *Г. Скитський*: Духова структура Федьковича. *С. Шелухин*: Недостачі У. З. Е. *Г. Костельник*: Осел або розпуста як ідеал. *Др. К. Кротоский*: Світогляд Гітлера. *С. Лишкевич*: Небуденна повість. *Д. Маркіянович*: *Historia magistra vitae*. З преси і журналів і т. д.

1934. ч. 10—11. *М. Демжович Добрянський*: Макіявель і макіявелізм. *Сш. Найман*: Спроба зрозуміння сучасного господарського положення. *В. Лев*: Література відродженої Польщі. Рецензії і т. д.

Добрий Пастир. Станиславів (Липова 11).

1934. ч. 2. о. *Др. В. Василук*: Культурна сила католицизму. *В. Д.*: Сучасний стан російського православ'я. Нагірна проповідь І. Христа після св. євангенія Луки. о. *С. Ядловський*: Нарід і держава в світлі католицької соціології. На вибрані теми і т. д.

1934. ч. 3. о. *Т. Галуциньський Ч. С. В. В.*: Внутрена молитва або розважання в життю священника. *В. Д.*: Природний і надприродний порядок. Нагірна проповідь І. Христа після св. євангелія Луки. о. *В. Вибик*: Ідеал християнського життя в посланню св. Ап. Павла до Колосян. На вибрані теми і т. д.

Душпастырь. Ужгородъ (Епархіяльна Касса).

1934. ч. 3—5. *Observator Romanus*: Католическа акція. *Пресвітеръ Θεодотъ*: Восточное аскетическое міросозерцаніє. Практичны случаи. Урядова часть і т. д.

1934. ч. 6—8. *Пресвітеръ Θεодотъ*: Восточное аскетическое міросозерцаніє. *Христофоръ Преображенскій*: Спаситель міра, спаси Россію. *Д. Поповичъ*: Католическа Церковь и гитлеризмъ. о. *Іванъ Фленько*: Парохіальний бюджет. Урядова часть і т. д.

* Духовна Стража. Кральєвина. Југославија.

1934. Број. 1. *Архимандрит Стефан*: Свештеничко и Монашко удруженье. *Еп. Димитрије Бранковић*: Пастирске посланице св. апост. Павла. *О. Ј. Фронштатски*: Савети духовних монасима. *И. Б.*: Тајна ускрса светих у тренутку смрти Христове. *Др. Л. Мирковић*: Кратка поука. *А. Г. Ст.*: Звона и њихова повест. Савремени Јевреји о Христу и Хришћанству, Белешке і т. д.

1934. Број. 2. *Иринеји*: Социална етика православног хришћанства. *Архим. Стефан*: Плач и смех синова човечијих. *Еп. Д. Бранковић*: Тумачење прве посланице св. ап. Павла Тимотеју. *Прота Стеван Михалцић*: Црквена и политичка делатност Патријарха Арсенија Чарнојевића у Бараньи. *Архим. Д. Миковић*: Митрофан Бан. Белешке і т. д.

Життя і Право. Львів (Ринок 43).

1934. ч. 2. *Др. С. Баран*: Шляхами нашого відродження. *Г. Кухар*: Ще про нотарійний примус. *Др. Л. Ганкевич*: „Лемківська Република“ і т. д.

1934. ч. 3. Ювилей десятиліття С. У. А.: Святочна Академія. *Др. М. Барболяк*: Договори: позичка, вигодження й переховання у польському кодексі зобов'язань. Привіт Митрополита А. Шептицького і т. д.

Нива. Львів (Коперника 36).

1934. ч. 3. Лист Апост. Нунція в Варшаві до Впреосв. Митрополита Андрея. о. *Др. В. Масюх*: Про Лемківщину. о. *прот. П. Табінський*: Одна віра. о. *Др. Г. Костельник*: Матерія і дух. о. *М. Бобовник*: Рефлексії по Заг. Зборах Тов. св. Андрея. Всячина і т. д.

1934. ч. 4. о. *прот. П. Табінський*: Сучасний церковний роскол та його причини. о. *О. Квіт*: Конечні рахунки. о. *Др. Г. Костельник*: Матерія і дух. о. *В. Рабій*: Про церковний спів. Голос до Галичини зпоза Галичини. *Я. Яцкевич*: Справа селянських університетів. Всячина і т. д.

*) Книжки й журнали, назначені звідкою є некат. богосл. видання.

1934. ч. 5—7. о. П. Табінський: Сучасний церковний розкол. Др. В. Дев: Записи на старих книгах. о. Др. Г. Костельник: Становище й походження людини на основі теорії прозябання. о. В. Пришляк: За поглиблення душпаст. праці. Я. Якевич: Деякі міркування і т. д.

1934. ч. 8. о. П. Табінський: Сучасний церковний розкол. о. Т. Ржевський: Чи Фотій помер католиком, о. Г. Костельник: Становище й походження людини на основі теорії прозябання. о. М. Бобовник: Прохання до Митроп. Ординаріяту і т. д.

1934. ч. 9. о. Августин, Студит: Уніфікація чи Унія. о. П. Табінський: Сучасний церковний розкол та його причини. о. Л. Глинка: Проблема релігійного мистецтва під сучасну хвилю. о. П. Жевуський: Відповідь на одну статтю і т. д.

Analecta Bollandiana. Bruxelles (Société des Bollandistes 24).

1934. Fasc. III—IV. *M Coens*: Catalogus codicum hagiographicorum latinorum bibliothecae civitatis Treverensis. *P. Peeters*: A propos de la Vie sahidique de S. Pachôme. *F. Halkin*: Legendaril Bodecénsis menses duo in codice Paderbornensi. *M. Van Cutsem S. I.*: Une lettre inédite du P. Gazet sur la catacombe de Saint-Hermès. *P. Grosjean*: S. Comgalli Vita latina. Accedunt duae narrationes gadelicae, etc.

Angelicum. Roma (Salita del Grillo 1).

1934. Fasc. 2. *Vallaro St.*: De naturali desiderio videndi essentiam Dei et de eius valore ad demonstrandam possibilitatem eiusdem visionis Dei quidditativae. *Blat A.*: De confessariis religiosarum. *Vosté I.*: De baptismo Iesu. *Eschmann I.*: De societate. *Zarb S.*: Num hagiographi sibi conscii fuerint charismatis, divinae inspirationis. Chronica, etc.

1934. Fasc. 3. *Toccafondi E.*: Il problema della realtà e l'inizio della metafisica critica. *Vosté I.*: De baptismo Jesu. *Wals P. A.*: S. Domenico e le Università. Chronica. Recensiones librorum, etc.

Antike und Christentum. Münster i. W.

1934. H. 4. Die Glöckchen am Gewande des jüdischen Hohenprießers nach der Ausdeutung jüdischer heidnischer und frühchristlicher Schriftsteller. Glöckchen im Ritual der Arvalbrüder? Klingeln, Tanz und Händeklatschen im Gottesdienst der christlichen Melitianer in Ägypten. Der Kelch der Dämonen. Missa als militärischer Fachausdruck bei dem christlichen Dichter Commodianus. Echo aus Antike und Christentum.

Apollinaris. Roma (Piazza S. Apollinare 49).

1933. Num. 4. Argumentorum genera Congressui Iuridico Internationali propo-sita. Acta Apostolicae Sedis. Sacra Congregatio Concilii Pontif. Commissio ad Codicem authentice interpretandam. Edicta Civilia de re ecclesiastica. Consultationes, ect.

1934. Num. 1. Congressus Iuridicus Internationalis. Acta Apostolicae Sedis. Edicta civilia de re ecclesiastica. Studia Consultationes. Recensiones librorum, etc.

Archivum Historicum Societatis Jesu. Roma (Borgo Santo Spirito 5).

1934. Fasc. I. *Leo Hicks S J*: The English College, Rome, and vocations to the Society of Jésus. March, 1579 — July, 1595. *G. Castellani S. J.*: I primi tentativi per l' introduzione dei Gesuiti a Milano. *P. Leturia*: La hora matutina de meditation en la Compania naciente. *P. Leturia S. J.*: De oratione matutina in Societate Jesu documenta selecta. *Dr. P. Stits*: Kalifornische Briefe des P. Eusebio Francisco Kino nach der oberdeutschen Provinz, 1683—85. *A. Coemans S. J.*: Quelques précisions sur la deuxième Congrégation des Procureurs. *S. Tromp S. J.*: Auctarii auctaria: addenda quaedam ad auctarium Bellarminianum Patris X. M. Le Bachelet. *Ch. Schoeters S. J.*: Un témoignage supposé du P. A. Gottifredi sur S. Jean Berchmans. *G. Schurhammer*: Das „Livro“ da seita dos indios orientais“ des P. J. Fenicio S. J. Selectorum operum iudicia, etc.

1934. Fasc. II. *Pasquale Delia S. J.*: Quadrostorico unologico del primo libro di dottrina cristiana in cinese. *J. Metsler S. J.*: Der Norwegische Konvertit Johann Daniel Ramus S. J. nach ungedruckten Quellen. *P. Taschi Venturi S. J.*: Nuove lettere inedite del P. Eusebio Francesco Chino d. C. d. G. *D. Fernández Zapico S. J.*: Una carta del P. Jerónimo Nadal a S. Francisco de Borja extravi-da. *J. Goetstouwers S. J.*: Lettre du P. Jean Oliva sur la mort de Saint Jean Berchmans. *F. Van Hoec S. J.*: Lettres des Supérieurs de la Compagnie de Jesus en Russie-Blanche aux Jésuites de Hollande (1797—1806). Commentarii breviores Selectorum operum iudicia, etc.

Ateneum Kapłańskie. Włocławek. (Seminarjum Duchowne).

1934. Z. 4. *Ks. W. Kwiatkowski*: Zmartwychwstanie Pańskie przyczyną naszego zmartwychwstania. *Ks. Dr. B. Gładysz*: Sekwencje XV wieku. *Ks. Dr. I. Swirski*: Zagadnienie sterylizacji. Sprawy pasterskie, etc.

1934. Z. 5. *Ks. Dr. S. Mystkowski*: Wychowanie i kształcenie kleru w konkordatach XIX i XX wieku. *J. Friedberg*: Stan kulturalny Turcji za czasów Sobieskiego. *Ks. Dr. A. Roszkowski*: Ustawa scalająca ubezpieczenia w Polsce. *Ks. Sz. Szydelski*: Stosunki kościelno-polityczne w Niemczech. *Ks. S. Biskupski*: Problem kodyfikacji prawa małżeńskiego, etc.

1934. Z. 6—7. *Ks. Dr. J. Kruszyński*: Religja Izraelska w okresie przed Mojżeszowym. *Ks. St. Mystkowski*: Wychowanie i kształcenie kleru w konkordatach XIX i XX wieku. *J. Friedberg*: Stan kulturalny Turcji za czasów Sobieskiego. *Ks. Dr. A. Roszkowski*: Ustawa scalająca ubezpieczenia w Polsce. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

1934. Tom 34. Z. 1. *Ks. Dr. J. Kruszyński*: Religja Izraelska w okresie przed Mojżeszowym. *Ks. Dr. St. Mystkowski*: Wychowanie i kształcenie kleru w konkordatach XIX i XX wieku. *J. Friedberg*: Stan kulturalny Turcji za czasów Jana Sobieskiego. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

1934. Tom 34, Z. 2. *Ks. Dr. J. Ściesiński*: Wychowanie państwowe w świetle zasad nauki katolickiej. *Ks. Dr. J. Pastuska*: Współczesne kierunki fenomenologiczne. *Ks. Dr. I. Grabowski*: Adwokatura w ustawodawstwie kościelnym. *Ks. Dr. A. Roszkowski*: Ustawa scalająca ubezpieczenia w Polsce. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

Benediktinische Monatschrift. Hohenzollern.

1934. H. 3—4. *A. Schneider*: Das Osterlicht. *B. Steidle*: Abba Vater. *P. Feger*: Christliche Volkskultur. *A. Miller*: Der Herr ist mein Anteil. *D. Feuling*: Das Gotteswort der Offenbarung. *P. Glogger*: Monastischer Lenz-monastischer Sommer. *P. Rupprecht*: Dienende Ehrfurcht. Kleine Beiträge und Hinweise, etc.

1934. H. 5—6. *R. Henggeler*: Tausend Jahre benediktinischen Mönchtums. *P. Feger*: Kirche und Volk. *A. Siols*: Neue Dogmen? *A. Miller*: Heilige Gemeinschaft. Kleine Beiträge und Hinweise, etc.

1934. H. 7—8. *M. Nagel*: Die Taufe in der Hellslehre des heiligen Paulus. *T. Krauch*: Das Christusbild der Evangelien. *P. Rupprecht*: Macht über Gott. *D. Johner*: F. X. Witt und der gregorianische Choral. *B. Thum*: Die Eigenständigkeit der christlichen Bildungsidee. Kleine Beiträge und Hinweise, etc.

Biblica. Roma (Piazza Della Pilotta 35).

1934. Fasc. 1. *A. Mallon*: Nouvelle peinture murale trouvée dans les fouilles de Teieilat Ghassul. *D. E. Florit*: Sofonia, Gesemia e la cronaca di Gadd. *J. Bonsirven*: Theologie du Judaïsme palestinien au temps de Jesus-Christ. *J. Fischer*: Die Hebräischen Bibelzitate des Scholastikers Odo. *A. Vaccari*: Le „teoria“ esegetica antiochena. Recensiones, etc.

1934. Fasc. 2—3. *A. Bea*: Pontificii Institutii Biblici de Urbe prima quinque lustra. *B. Alfrink*: Die Schlacht bei Megiddo und der Tod des Josias. *A. Allgeier*: „In superbia et in abusione“. *J. Bonsirven*: Le péché et son expiation selon la

Theologie du Judaïsme palestinien au temps de J.-C. *A. Fernández*: El santuario de Dan. *J.-B. Frey*: La question des images chez les Juifs à la lumière des récentes découvertes. *P. Gächter*: Zur Textabteilung von Evangelienhandschriften. *U. Holzmeister*: Vom angeblihen Verstockungsweg der Parabeln. *H. Huby*: Στοιχεῖα das Bardesane et dens Saint Paul, etc.

Bogoslovska Smotra. Zagreb.

1934. Broj 2. *Ritigi S.*: Restauracija katolicizma u vrijeme narodnog preporoda. *Wagner V.*: Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku. *Luvić N.*: Novija vrela kritičara Apokalipse. Prikazi, izvještaji, bilješke, etc.

1934. Broj 3. *Keilbach V.*: Problem religije i katolicizam. *Keilbach V.*: Prijepor oko predmeta i metode filozofije religije. *Jerkunica J.*: Tko je napisao imenik Soližno-Splitskih Biskupa nazvan po Farlatu: „Catalogus quartus Romanus“? Prikazi, izvještaji, bilješke, etc.

1934. Broj 4. *Barada N.*: † Msgr. Dr. F. Bulić. *Žuvić N.*: Otkrivenje je proročka sv. knjiga. *Keilbach V.*: Religije čovječanstva u svjetlu njihove filozofske problematike. *Kniewald Dragutin*: Zlatni križ krbavskih biskupa. Prikazi, izvještaji, bilješke, etc.

Bogoslovni Vestnik. Ljubljana.

1934. Zv. il. *Turk J.*: Kje je umrl in, bil pokopan Tomaž Hren. *Odar* Avstrijski konkordat. Practični del. Slostvo, etc.

Bulletin de Litterature Ecclésiastique. Toulouse (Rue de la Fonderie 31).

1934. № 3—4. *Jean-Joseph Maydiou*: La Procession du Logos d'après le Commentaire d'Origène sur l'Évangile de saint Jean. *F. Cavaliera*: Aux Origènes de la Société des Missions étrangères: L'Œuvre de Paris. Chronique de l'Institut Catholique.

Collectanea Mechliniensia. Mechelen (Steenweg 102).

1934. Fasc. III. *A. Janssen*: Le droit de l'auteur sur son oeuvre. *A. Van Hove*: De eenheid van het verlossingsbegrip. Conferentiae Theologicae. Notae ac Miscellanea, etc.

1934. Fasc. IV. *A. Gougnard*: L'extension du Jubilé de la Rédemption. *J. de Keulevaer*: De Epistola ad Hebraeos V, 1—4. *A. Van Hove*: De jejunio eucharistico non servando ab infirmis. *A. Gougnard*: De recentioribus circa indulgentias decretis. *P. Gillet*: De loco originis. Notae et Miscellanea, etc.

Collectanea Theologica. Lwów (Marszałkowska 1).

1934. Z. 1. *S. Frankl*: Florilegium de „Uno ex beata Trinitate“. *Ks. J. Jelito*: Staroschodni mit o bogu-smokobójcy a pisma proroków. *Ks. Jan Salamucha*: Dowód „ex motu“ na istnienie Boga. *Ks. Józef Kładočný*: Ostatnie chwile prowincji bazylikańskiej w Królestwie Polskiem. Recenzje.

1934. Z. 2. *Wł. Abraham*: Nieznane synody i nieznane statuty. *W. Śmiątek*: „Sedes Satanae“ Apokalipsy i oltarz Zeusa w Pergamon. *Ks. J. Jelito*: Staroschodni mit o bogu-smokobójcy a pisma proroków. *W. Gronkowski*: De circuitu ambituque urbis Jerusalem secundum textus topographicos, qui in Nehemiae libro, inveniuntur. *Ks. A. Gerstmann*: Pakt laterański i konkordat włoski. *M. Wyszynski*: De antiquissimo in Polonia statuto synodali: De sancto viatico a fidelibus processionaliter subsequendo. Notadae. Recensiones, etc.

Divus Thomas. Piacenza.

1934. N. 3. *G.-M. Behler*: S. Albertus M. in Lucanum Evangelium infantiae. *A. Rossi*: De Gnoseologia a Jos Zamboni prolata. *G. Théry*: Chronologie des oeuvres de Thomas Gallus abbe de Verceil. *P. Castagnoli*: Il commento all'Ecclésiaste attribuito a San Tommaso d'Aquino. Operum iudicium, etc.

1934. N. 4. *E. Neveut C. M.*: Peut-on avoir la certitude d' être en état de grâce? *G. M. Behler O. P.*: S. Albertus Magnus in Lucanum Evangelium infantiae. *C. Théry O. P.*: Chronologie des oeuvres de Thomas Gallus, abbé de Verceil. *P. Dulau C. M.*: „Omnis creatura ingemixit“. *G. M. Perrella C. M.*: I principi recentemente richiamati dalla Pont. Comm. Biblica. Operum iudicium, etc.

Ephemerides Liturgicae. Roma (Via Pompeo Magno 21).

1934. Fasc. II. *P. de Puniet*: Le Sacramentaire Romain de Gellone. *R. J. Hesbert*: Les Dimanches de Carême dans les manuscrits romano-bénéventains. *J. M. Hanssens*: Le texte du „Liber officialis“ d'Amalraire. Documenta et praxis liturgica, etc.

Estudis Franciskans. Barcelona-Sarrià.

1934. Fasc. I—II. *De Castellvi Marc*: Nocio bonaventuriana dels sentits biblics. *Bäuerte M. a Neukirch*: De Baptismo in voto quoad infantes praemorientes parentum piorum. *De Papiol Remigi*: El Canonge Sandreau i la seva obra mística. *Romualdo Bizzari*: Arte e Rivelazione. *Marti de Barcelona*: Catalunya vista per Fra Francesc Eiximenis. *Ambrós de Saldes*: Documents inédits per a la historia de l'antiga Provincia franciscana d'Aragó. *Dr. Bertold Altaner*: L'execució del decret del Concili Vienés sobre creació de cátedres de llengües orientals. Bibliografia, etc.

L' Europa Orientale. Roma. (Via Lucrezio Caro 67).

1934. Fasc. I—II. *A. Giannini*: La riforma della costituzione Estone. *G. C. Bascape*: Le condizioni dell' Ungheria nel 1534 secondo una relazione di Antonio Possevino. *A. Possevino*: Lettera del P. A. Possevino della Compagnia pi Giesù, scritta a Mons. r. R. mo Vescovo di Verzelli Nuncio Ap-lico presso la Maestà Cesarea, dello Stato dell' Ungheria Superiore. *W. Giusti*: Romanzi cèchi contemporanei. *A. M. Colombo*: Vita e opere di Ion Luca Caragiale. Rassegna Politica. Note ed Appunti, etc.

1934. Fasc. III—IV. *E. Skrzynska*: Le colonie genovesi in Crimea. *Ettore Lo Gatto*: Sulla situazione politica nell' U. R. S. S. *T. Landolfi*: Contributi ad uno studio della poesia di Anna Ahmatova. *A. M. Colombo*: Vita e opere di Ion Luca Caragiale. Rassegna Politica. Note ed Appunti, etc.

1934. Fasc. V—VI. *S. Somogyi*: Prospettive demografiche danubiane. *G. Zoras*: La repubblica ellenica e il primo decennale della sua costituzione. *A. Colombo*: Vita e opere di Ion Luca Caragiale. Rassegna Politica. Note ed appunti, etc.

Franziskanische Studien. Münster in W.

1934. H. 1. *Dr. Fanny Imle*: Historisches und Systematisches zur Lehre von der ersten göttlichen Person. *Dr. P. J. Kauf*: Die Tilgung der lässlichen Sünden im Fegfeuer nach Bonaventura. *Dr. P. Benedikt Zöllig*: Kardinal Hugolinus Anteil an der Regel des I. Ordens.

1934. H. 2. *J. Reinhold*: Zum Streit um die Moralsysteme bei den sächsischen Franziskanern im 18. Jahrhundert. *B. Borgmann*: Gegenstand, Erfahrungsgrundlage und Methode der Metaphysik. *B. Zimolong*: Neues zu dem Leben und zu den Werken des P. Dominicus Germanus de Silesia O. F. M. *Dr. Fanny Imle*: Kritische Ausblicke auf die religiöse Erkenntnistheorie im Protestantismus.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta).

1934. Fasc. 1. *J. Restrepo-Jaramillo*: Tertuliano y la doble fórmula simbólica. *B. Leeming*: De Motu Oxoniensi et de Angio-Catholicis. *Ortis de Urbina*: Le origini del cristianesimo in Edessa. *F. M. Cappello*: Esame di alcune opere di diritto canonico. *G. Martegani*: Filosofi a Congresso e filosofi in cammino. Recensiones, etc.

Irenikon. D' Amay-Sur-Meuse (Belgique).

1933. № 3. *Dr. A. Baumstark*: La structure des grandes unités liturgiques. *H. Pierre*: Notés d' ecclésiologie orthodoxe. *D. M. Schwarz*: Le chant ecclésiast-

tique byzanton de nos jours. *D. C. Lialine*: Chronique religieuse russe. Notes et Documents, etc.

1934. № 4. *D. Th. Belpaire*: Charles Lindley Wood, Vicomte Halifax. *D. C. Lialine*: Un idéal de l'icone. *Dr. A. Baumstark*: Les textes liturgiques. Notes et Documents, etc.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. Breslau (Verlag Priebatsch's Buchhandlung).

1933. H. 4. *I. Smolitsch*: Ivan Vasil'evič Kireevskij. *A. Isjumov*: Der Briefwechsel V. S. Pečerins mit A. I. Herzen und N. P. Ogarev. *R. Pleinev*: Der Stil als Ausdruck der religiösen Weltanschauung Dostoevskij. *R. Treimer*: Germanische Literatureinflüsse auf Julius Zeyer. *H. Jilek*: J. Durychs „Wallenstein“. *K. Völker*: Die Kirchengeschichte Polens auf dem VII. Internationalen Historikerkongress in Warschau. Bücherbesprechungen, etc.

1934. H. 1—2. *A. Brückner*: Albrecht von Waldsteins Ende. *M. Laubert*: Der Posener Adel und die Bauernbefreiung. *Dr. B. Brutzkus*: Die historischen Eigentümlichkeiten der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung Russlands. *B. Landau*: Die Moskauer Diplomatie an der Wende des 16. Jahrhunderts. *S. Hessen*: Die polnische Schulreform und ihre Träger. *P. Diels*: Reste eines handschriftlichen und eines gedruckten tschechischen Kanzionals. Miscellen, etc.

Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain (Abbaye du Mont César).

1934. N. 1. *D. B. Gabelle*: La préface et le canon. *B. Opfermann*: Anciens textes de la liturgie des défunts. *D. J. Kreps*: Musique religieuse moderne. Notes et documents, etc.

Kwartalnik Historyczny. L w ó w (Marszałkowska).

1933. Z. 2. T. I—II. *M. Kukiela*: Polski wysiłek zbrojny 1683 r. *K. Lewicki*: Dwa dokumenty Jana III dla Bonifratrów we Lwowie. *S. Inglota*: Badania w zakresie dziejów społecznych i gospodarczych w Polsce 1918—1930. Kronika naukowa, etc.

1933. Z. 3. T. I—II. *Z. Wojciechowski*: Oswald Balzer. *Ł. Kurdybacha*: Dziennik biskupa P. Myszkowskiego 1555—1568. *L. Inglot*: Badania w zakresie dziejów społecznych i gospodarczych w Polsce 1917—1930. Bibliografja historii storozytnego wschodu. Kronika naukowa, etc.

1933. Z. 4. T. I—II. *A. Brückner*: Cyrillo-Methodiana. *J. Rafacz*: Sprawy karne w sądach miejskich w epoce nowożytnej. *K. Buczko*: Międzynarodowa wystawa geografji historycznej w Warszawie. Kronika naukowa, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue de Récollets, 11).

1934. No. 1. *J. de Ghellinck*: Lectures spirituelles dans les écrits des Pères. *L. Malevez*: Le Corps mystique du Christ. *Aloys Hanin*: Le chant des fidèles. *J. Greusen*: Les „faits merveilleux“ de Belgique. *Jeau Cales*: Une nouvelle vie de Jésus-Christ. *Jos. Arendt*: L'Action sacerdotale dans les Organisations ouvrières. Actes du Saint-Siège. Bibliographie.

1934. No. 2. *J. Bonsirven*: Les espérances messianiques en Palestine au temps de Jésus-Christ. *J. Ghellinck*: Lectures spirituelles dans les écrits des Pères. *A. Van Hove*: Le Concordat entre le Saint-Siège et le Reich allemand. *L. Coninck*: Nous prêtres et le Cinéma. *M. Claeys-Bouuaert*: Catéchisme dominical et année liturgique. Le „Week-End Spirituel“. Bibliographie, etc.

1934. N. 3. *H. de Lubac*: Remarques sur l'histoire du mot „supernaturel“. *J. Bonsirven*: Les espérances messianiques en Palestine au temps de Jésus-Christ. *P. Peeters*: Le Secret Professionnel. *P. Dohet*: Au chevet des malades. *F. Jansen*: Mediaevalia. Actes du Saint-Siège. Bibliographie, etc.

1934. No. 4. *R. Carpentier*: Mirabilia reformasti. *H de Lubac*: Remarques sur l'histoire du mot „supernaturel“. *F. Letotte*: L'organisation dans l'Action catho-

lique. *J. Sontag*: Mystères antiques et rites religieux des primitifs, *F. Jansen*: *Mediævalia*. *G. Sawage*: La J. O. C. conquérante. Actes du Saint-Siège. Bibliographie, etc.

Nova Revija Vjeri i Nauci. Макарска.

1934. Br. 1. *F. P. Grabić*: Dvojoj vjere t nevjere u Lurdskim čudesima' Dr. *A. Nuić*: Propast klasične umjetnosti i kršćanstvo. Dr. *K. Kržanić*: Religiozno-moralni problem u Spinozinoj filozofiji. Kulturni pogledi, etc.

1934. Br. 2. Dr. *O. Perović*: Nekoliko činjenica iz scoskog gospodarskoga života. Dr. *K. Kržanić*: Problem spoznaje u Spinozinoj filozofiji. Dr. *J. Šimrak*: Prvi dio odgovora kaluderima manstira Ostroga. *K. Nola*: Seksualna reforma i brak. Dr. *O. Knesović*: Za moralno ozdravljenje čovječanstva. Kulturni pogledi, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue des récollets 11).

1934. N. 5. *É. Mersch*: Le Christ mystique, centre de la théologie comme science. *P. Delattre*: La tragédie de l'Église évangélique. *É. Jombart*: L'extension du Jubié de la Rédemption. *P. Charle*: Plans d'instructions religieuses. *M. Claeys Bouuaert*; Alfred Loisy et le modernisme, Actes du Saint-Siège, etc.

1934. N. 6, *A. Bremond*: Une dialectique thomiste du retour à Dieu. *P. Delattre*: La tragédie de l'Église évangélique. Actes du Saint-Siège, etc.

Oriens. Kraków (Kopernika 36).

1934. Z. 1. *Ks. J. Urban*: Ostateczny stróż prawosławia. *J. Z.*: Rzym, Bizancjum i Kijów po r. 1054. *Dr. M. Kasterska*: Unja w Siedmiogrodzie. *Ks. Stanisław Łaski*: Grecki klasztor u bram Rzymu. *Ks. J. Urban*: Prawosławie i rozwody. *Observator*: Po tamtej stronie. *A. Smieian*: Ojcowie Kapucyni wschodniego obrządku. Gdzie i kiedy to było? Sprawy wschodnie w Rzymie. Z prowincji gr.-kat. haitkiej. Cerkiew unicka w Kanadzie. Wiadomości i notatki.

1934. Z. 2. *Ks. Jan Urban*: Akcja unijna a przeszłość. *S. Radziwanowski*: Przeniesienie relikwii św. Mikołaja. *E. Klin*: Prawosławie w Estonji. *Ks. Dr. A. Iszczak*: Wychowanie kleru gr.-kat. w Galicji. *Klim*: Zakon Studytów. *Ks. B. Waczyński*: Czyściec a prawosławie. *J. U.*: Administracja Apostoiska dla Łemków. *Observator*: Po tamtej stronie (Wołyń). *Ks. J. Urban*: Co i jak piszą, etc.

1934. Z. 3. *Ks. J. Urban*: Wobec bezbożnictwa w Rosji. Dr. *M. Niwiński*: Spór o chrzest Rusinów w Polsce. *Józef Olszár*; Unici w Grecji. *Ks. B. Waczyński*: Obrzędy w Jerozolimie w IV. wieku. *A. Smiejan*: Misjonarki dzieci Marji. *A. N.*: Praca w Torokanach. Próbka pracy siostr. *Observator*: Po tamtej stronie. *Ks. J. Urban*: Co i jak piszą. Sprawy wschodnie w Rzymie. Z Seminarjum w Dubnie. Na różnych placówkach unijnych, etc.

Orientalia Christiana. Roma (Piazza Santa Maria Maggiore 7).

1933. Nr. 89. De Oriente: Documenta, studia et libri.

1933. Nr. 90. *Dr. S. Euringer*: Die äthiopischen Anaphoren des hl. Evangelisten Johannes des Donnersohnes und des hl. Jakobus von Sarug.

1934. Nr. 91. *Georg Stadtmüller*; Michael Choniates Metropolit von Athen.

1934. Nr. 92. *Hoffmann Giorgio S. J.*: Vescovadi cattolici della Grecia.

1934. Nr. 93. *G. De Jerphanion*: Bulletin d'archéologie chrétienne-IV-Rome-Orient-Pays Slaves-Lyon.

1934. Nr. 94. *N. de Baumgarten*: Généalogies des branches régnautes des Rurikides.

1934. Nr. 95. De Oriente. Documenta studia et libri.

1934. Nr. 96. *Zdislaus Obertyński*: Die Florentiner Union der polnischen Armenier und ihr Bischofskatalog.

Prąd. Lublin (Uniwersytet).

1934. Styczeń—luty. *X. Dr. K. Kowalski*: Chrystocentryczny charakter życia chrześcijańskiego. *Dr. K. Górski*: Dydaktyka historii w świetle encykliki „*Divini illius magistri*”. *L. Calka*: Książka o kolektywizmie. Uwagi o nowej konstytucji. Dokumenty, etc.

1934. Marzec. List pasterski Episkopatu Polski. *Dr. A. Deryng*: Kościół a zagadnienie pokoju. *Dr. H. Życzyński*: „Lalka” Prusa, etc.

1934. Kwiecień. *X. Dr. T. Wilczyński*: Bóstwo Jezusa Chrystusa. *Dr. H. Życzyński*: „Lalka” Prusa. *Z. Skwarczyńska*: Życie „wewnętrzne rodziny. Oceny książek, etc.

1934. Maj. Ojciec św. do Episkopatu Polskiego. Odezwa Rady Społecznej przy Prymasie Polski. *M. Manteuffel*: Człowiek gospodarczy. *Dr. H. Życzyński*: „Lalka” Prusa. Z kraju i ze świata, etc.

1934. Czerwiec. *Dziembowski K.*: Zagadnienia kartelowe w Polsce. *J. Siwecki*: Istota egoizmu i jego przejawy. *W. M.*: Religijno-moralne podstawy wychowania w dzisiejszej i jutrzejszej szkole polskiej. List pasterski J. Em. Ks. Kardynała Prymasa, etc.

1934. Lipiec—Sierpień. *Ks. Dr. J. Kruszyński*: Obraz Jezusa Chrystusa w literaturze pogańskiej. *J. Siwecki*: Istota egoizmu i jego przejawy. *Dr. K. Górski*: Korporacjonizm i syndykalizm w nowej konstytucji polskiej. *Mgr. K. Turowski*: Program społeczno-gospodarczy obozu narodowego w Polsce, etc.

Przegląd Historyczny. Warszawa (Rynek Starego Miasta 31).

1933. Z. 2. Rozprawy: *A. Kraushar* i *Oswald Balzer*. *O. Górka*: Zagadnienia czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza. *W. Tomkiewicz*: Polska polityka czarnomorska w dobie nowożytnej. Materiały, etc.

Przegląd Homiletyczny. Kielce (Seminarium Duchowne).

1934. Z. 2. *Ks. A. Tynczak*: Święte kazania św. Augustyna. *Ks. J. Piskorz*: Liturgia na ambonie. *Ks. J. Gr.*: Cała Ewangelja na ambonie. Sprawy rekolekcyjne. Ambona i życie. Materiały i szkice, etc.

1934. Z. 3. *Ks. dr. J. Piskorz*: Ambona o mistycznym cielem Chrystusa. *Ks. J. Cz. Matysiak*: Związek Księży Rekolekjonistów ostoja ruchu rekolekcyjnego w diecezji. *Ks. Ant. Sobczyński*: Rekolekcje zamknięte matek. *Ks. K. Bisztyga*: Rozkład nauk misyjnych lub rekolekcyjnych. Ambona i życie, etc.

1934. Z. 4. *Św. Franciszek Borgjass*: O sposobie głoszenia kazania. *Ks. J. Rostworowski T. J.*: Rekolekcje i misje jako czynnik wychowania chrześcijańskiego. *Ks. J. Matysiak*: O potrzebie urządzania rekolekcji zamkniętych w domach przygodnych, zwłaszcza zakonnych. Ambona i życie. Materiały i szkice, etc.

Recherches de Théologie ancienne et médiévale. Louvain (Abbaye du Mont César).

1933. No. 2. *D. B. Capelle*: L'introduction du catéchuménat à Rome. *D. B. Reynders*: Paradosis. *F. Stegmüller*: Die zwei Apologien des Jean de Mirecourt. *M. Schmaus*: Le commentaire des Sentences de Richard de Bromwich. *O. S. B.* Comptes rendus, etc.

1933. No. 3. *H. Weiweiler*: Le recueil des sentences „Deus de cuius principio et fine tacetur” et son remaniement. *F. Bliemetzrieder*: L'oeuvre d'Anselme de Laon et la littérature théologique contemporaine. *D. Lottin*: Le tutorisme du treizième siècle. *J. Koch*: Der Prozess gegen die Postille Olvis zur Apokalypse. Comptes rendus, etc.

1934. No. 1. *P. Glorieux*: Les polémiques „Contra Geraldinos”. *D. Ohlmeyer*: Der gedruckte Sentenzenkommentar Alberts des Grossen. *F. Stegmüller*: Les Questions du Commentaire des Sentences de Robert Kilwardby. Mediaevalia. Comptes rendus, etc.

1934. No. 2. *D. M. Cappuyns*: L'origine des „Capitula“ d'Orange 529. *H. Weisweiler S.*: La „Summa Sententiarum“ source de P. Lombard. *F. M. Henquinet*: Les écrits du Frère Gueric de Saint-Quentin. *F. Stegmüller*: Les Questions du commentaire des Sentences Robert Kilwarby. Comptes rendus, etc.

1934. No. 3. *D. B. Capelle*: Alcuin et l'histoire du symbole de la messe. *F. Blumetrieder*: L'oeuvre d'Anselme de Laon et la littérature théologique contemporaine II. Hugues de Rouen. *F. M. Henquinet*: Les écrits du Frère Gueric de Saint-Quentin. *D. M. Cappuyns*: L'argument de S. Anselme. Comptes rendus. Bulletin de Theologie ancienne et medievale.

1934. No. 4. *D. Reviere*: „Trois cent dix-huit“. *A. Ländgraf*: Quelques collectios de „Quaestiones“ de la seconde moitié du XIIe siècle. *F. M. Henquinet O. F. M.*: Les écrits du Frère Gueric de Saint-Quentin, O. P. Mediaevalia. Comptes rendus, etc.

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. Paris (Place de la Sorbonne 6).

1934. Nr. 1. *A. J. Festugiere*: Le tems et l'âme selon Aristote. *E. B. Allo*: Le défaut d'éloquence et le style oral de Saint Paul. *R. G. Renard*: Thomisme et droit social. *C. Spicq*: Potestas procurandi et dispensandi. *E. Hugueny*: Résurrection et indenté corporelle. Bulletins. Chronique, etc.

1934. Nr. 2. *H. D. Gardeil*: Le rationalisme de Platon. *J. Péghaire*: Le couple augustinien „Ratio superior et ratio inferior“. *L. Sturzo*: Méditation sur l'Absolu. *Th. Demau*: Sur l'organisation du savoir moral. *H.-D. Simonin*: A propos d'un texte eucharistique de S. Irénée. Bulletins. Chronique, etc.

1934. Nr. 3. *Th. Philippe*: Contemplation métaphysique et mystère de la création. *A. J. Festugiere*: Natures d'Exégèse. *M. J. Cougar*: Praedeterminare et Praedeterminatio, chez S. Thomas. Bulletins, Chronique, etc.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica. Milano (Piazza S. Ambrogio 9).

1933. Fasc. VI. *E. Chlocchetti*: Il pensiero del Vico di fronte alle correnti filosofiche. *F. Olgiati*: La „simplex apprehensio“ e l'intuizione artistica. *T. M. Bartolomei*: La teoria dell'esperienza di Antonio Aliotta. Note e discussioni, etc.

1934. Fasc. I. Cronaca della Facoltà di Filosofia dell'Università cattolica del Sacro Cuore. *P. Bartolomei*: „Esiste una filosofia cristiana?“ *A. Del Noce*: Nota sull'anticartesianismo di Malebranche. *A. Rossi*: Studio critico sulla gnoseologia di Giuseppe Zamboni. Note e discussioni, etc.

1934. Fasc. II. *M. Grabmann*: Il concetto di scienza secondo S. Tommaso d'Aquino e le relazioni della Fede e della teologia con la filosofia e le scienze profane. *F. Olgiati*: L'arte e la tecnica nella filosofia di San Tommaso. *L. Peloux*: I fondamenti del pensiero filosofico di Enrico Meyerson. *O. Charvat*: I Kratochvil e la Neoscolastica in Cecoslovacchia. *G. Revesberi*: I fondamenti biologici dell' immortalità somatica. Note e discussioni, etc.

1934. Fasc. III. *G. Bruri*: Egidio Romano e la sua polemica antimista. *J. Teicher*: Gundissalino e l'Agostinismo avicennizzante. *H. Goukier*: L'itinerario ontologico de Descartes. *A. Padoa*: Logica ideografica. *G. Ceriani*: La gnoseologia e l'intuizione artistica. Note e discussioni, etc.

Der Seelsorger. Wien (Stephansplatz 3).

1934. Nr. 4. *Dr. J. Liener*: Der Ruf nach der heldischen Religion und die Seelsorge. *E. Wiechula*: Zur Psychologie der Frauenseelsorge. *Dr. R. Bluml*: Der Pfarrausschuss. *A. Rossaint*: Von der passio zur actio — ein Vorschlag zur Katholischen Aktion. Wie unser theologischer Nachwuchs denkt. Liturgische Erneuerungsbewegung. Bücher und Zeitschriften. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 5. *Dr. P. Schmits*: Pastorale Probleme um Ehe und Familie. *Kaplan Georg Els*: Vereinsegoismus und Katholische Aktion. *J. Oesterreicher*: Die

Judenfrage. Wir erneuern unsere Pfarrkirche. *W. Hagen*: Anton Heinen. Hausmission in St. Elisabeth, Wien IV. Bücher und Zeitschriften. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 6. Priestertum und Katholische Aktion. *Schneider Oda*; Die Frau in der Katholischen Aktion. *F. Zimmermann*: Die Nachlassung lässlicher Sünden in der Andachtbeichte, *P. Schmitz*: Pastorale Probleme um Ehe und Familie. *G. Els*: Vereinsegoismus und Katholische Aktion. Liturgische Erneuerung. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 7. *Dr. K. Metzger*; Zielbewusste und absichtslose Seelsorge. *L. Hänsel*; Die Situation der Kirche und Der Brenner. *Dr. F. Zimmermann*: Die Andachtsbeichte zur Seelenführung. *O. Schneider*: Die Frau in der Katholischen Aktion. *W. Flammer*: Das Pfarrblatt. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 8. *R. Vitus*: Die moderne Erwerbslosigkeit als seelsorgliches Problem. *Dr. A. Stomer*: Was der heilige Don Bosco Erziehern und Seelsorgern zu sagen hat. *M. R*: Das Problem der religiösen Erfassung fernstehender Grosstadt-frauen. *W. Flammer*: Das Pfarrblatt. Aus der Praxis. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 9. *Dr. J. Liener*: Seelsorge im Lichte der Zukunft. *Dr. M. Pfliegler*: Die Verwurzelung des Arbeiters in der christlichen Gemeinschaft. *Dr. K. Metzger*: Seelsorgerbildung durch die schöne Literatur. Dokumente der Katholischen Aktion. *Dr. H. R.*: Christus und die Familie. Mitteilungen. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 10—11. *Dr. M. Pfliegler*: Das sittliche Erziehungsziel. *A. Schinder*: Christus und die Politik. *E. Wiechulla*: Seelsorge im Mütterverein. *Dr. K. Metzger*: Ein Jahresplan der Katholischen Aktion in der Grosstadt. *A. Stiefvater*: Schlagkräftige Armee oder Freikorps. *Dr. O. Meister*: Max Stirners Wesen und Werk. *W. Hagen*: Die Oxford-Gruppe. Aus der Praxis. Die Predigt der Zeit, etc.

The Catholic Historical Review. Washington.

1934. № 1. *J. Schrenks*: The Catholic Philosophy of History. *J. Brown-Mason*: The Concordat with the Third Reich. Miscellany, etc.

1934. № 2. *G. G. Walsh*: Dante's Philosophy of History. *J. Meng*: Abbé Baudol in America. *F. Fellner*: The „Two Cities“ of Otto of Freising and its Influence on the Catholic Philosophy of History, etc.

1934. № 3. *H. Hyvernat*: A Thesis on Heredity. *P. M. Dunne*: The Literature of the Jesuits New Spain. *P. J. Barry*: Bossuet's „Discourse on Universal History“. Miscellany, etc.

Theologie und Glaube. Paderborn.

1934. H. 2. *Dr. Otto Kuss*: Wiedererwachendes Heidentum. *Dr. J. Brögger* Ernst Bergmanns Deutsche Nationalkirche *Dr. E. Eichmann*: Die Dose der Klosterfrau. *Dr. P. Ramatschi*: Geilers von Kaysersberg. „Der Has im Pfeffer“. *K. Frins*: Moses ein Vorbild des Seelsorgers. *Dr. S. Euringer*: Ein orientalisches Kommunionlied. Kleine Beiträge, etc.

1934. H. 3. *Dr. B. Bartmann*: Maria, Mutter des Erlösers. *Dr. K. Algermissen*: Christentum und Germanentum. *Dr. W. Schöllgen*: Die Psychologie der Krankenhauseelsorge. *M. Bäuerle*: Ueber die ausserordentlichen Gnaden der Mystik. Kleine Beiträge. Praktische Seelsorgefragen. Erlasse und Entscheidungen, etc.

1934. H. 4. *J. Korbinian M.*: Die Seele der Weltkirche. *Dr. J. Feitzmeier*: Vom Sinn der Rasse. *Dr. A. Anwander*: Das Bist in religionsgeschichtlicher Schau. *P. Browe*: Der Beichtunterricht im Mittelalter. *Dr. E. Eichmann*: Zwei eherrichtige Streitfrage. *Dr. J. Dadžega*: Mt. 16, 16—19 in der neueren Literatur der Orthodoxen. Kleine Beiträge. Praktische Seelsorgefragen, etc.

Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz a. d. Donau.

1934. H. 2. *O. Cohauss*: Eifer. *Dr. A. Eberle*: Über das Verhältnis und Moral nach katholischer Auffassung. *P. Schmidt*: Astrologie, Wissenschaft und Glaube. *Dr. L. Kastner*: Die seelsorgliche Behandlung des abwegigen Charakters.

Dr. J. Grosam: Brandschäden und Moralfragen, die damit zusammenhängen. *Z. Fischer*: Lösungsversuche in der Judenfrage. *J. Lachmair*: Berufsständische Gesellschaftsordnung und Seelsorge. *M. Kurs*: Erfahrungen in Exerziten. *W. Sierp*: Über die öffentliche und private Krankenkommunion. *Rektor Tertilt*: Einfluss des Kinos auf die Sittlichkeit. Pastoralfälle, etc.

1934. Nr. 3. *O. Cohausz*: Eifer. *P. Gisbert Menge*: Einheit von Asketik und Mystik. *F. Waller*: Krise der Medizin und ärztliche Ethik. *Dr. L. Kasrner*: Die seelsorgliche Behandlung des abwegigen Charakters. *O. Schilling*: Politik und Seelsorge. *P. Burkhard Mathis*: Wo steht die heutige Rechtsauffassung. *Dr. J. Grosam*: Brandschäden und Moralfragen, die damit zusammenhängen. *Dr. B. Schütz*: Die Religionszugehörigkeit nach dem rumänischen Kultusgesetz. *A. Sleumer*: Die deutschsprechenden Gemeinden in Argentinien und ihre religiöse Betreuung. *O. Meister*: Was bedeuten uns heute Edda und Helland? Pastoralfälle. Mitteilungen, etc.

1934. H. 4. *O. Cohausz*: Priesterliche Einheitsfront. *K. Fruhstorfer*: Vierhundert Jahre Lutherbilder. *Dr. R. Gröhl*: Der gefallene Mensch. *J. Pickl*: Essigtränkung und Tod Jesu *wr. L. Kastner*: Die seelsorgliche Behandlung des abwegigen Charakters. *M. Kurs*: Die Höllenpredigt. *Dr. J. Grosam*: Brandschäden und Moralfragen, die damit zusammenhängen. *A. Sleumer*: Wann und inwiefern fallen die philosophischen Schriften unter das kirchliche Bücherverbot. *Dr. Heitweck*: Hat sich die Methode Smulders bewährt? Pastoralfälle. Mitteilungen, etc.

Tijdschrift voor Liturgie. Abdij Afflige m. Hekelgem.

1934. Nr. 2. *D. A. o. Roy*: Christus, de Verrezenen, ons Leven en onze Vreugde. *R. Ghesquiere*: Het Lof. Homilieën op de Epistels. *Dr. W. Lampen*: De liturgische boeken der abdij Egmond. Mededeelingen, etc.

1934. Nr. 3. *Kan A. Vander Heeren*: Epistels van den 4-en en 5-en Zondag an Pinksteren. *H. Vermeulen C. S. S. R.*: Acolieten of Misdiens. *Ir. H. von Oerle*: Over hedendagsche Kerkbouw. Mededeelingen, etc.

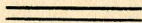
1934. Nr. 4. *Dr. P. Parsch*: De levende Kerkgemeente. *Mgr. K. Cruysberghs*: De leidende stand en het liturgisch leven. *Al. Janssens*: Het Subdiaconaat. *A. J. Kropholler*: Over de Grondlijnen voor de moderne Kerkbouwkunst. Mededeelingen, etc.

Wschód. Warszawa (Miodowa 7).

1934. Nr. 1. *Noe Żordania*: Problem światowy. *S. Glass*: Podstawy organizacji Partji Komunistycznej Z. S. S. R. *R. D*: Naprzekór prawom historii. Miscellanea, etc.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck.

1934. H. 2. *P. Gächter*: Der formale Aufbau der Abschiedsrede Jesu. *J. Reuss*: Die theologische Tugend der Liebe nach der Lehre des Johannes Duns Scotus. *L. Herling*: Die Zahl der Christen zu Beginn des vierten Jahrhunderts. Rezensionen, etc.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 102 П

В адміністрації „Богословії“ - In administratione „Bohoslovia“

(Львів, Коперника 36)

(Leopol, Kopernik 36)

можна набути :

veneunt libri :

I. Богословія том I—XII (Bohoslovia vol. I—XII)

II. Видання „Богословії“ (Editiones „Bohoslovia“)

1. Dr. Jos. Slipuj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. P. IV + 29. 8°.
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Ст. 61. 8°.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. P. 54. 8°.
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схолястика (Dr. Jos. Slipuj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). Ст. 76. 8°.
5. Dr. Theod. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. P. 22. 8°.
6. Dr. Jos. Slipuj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? P. 36. 8°.
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Службника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Ст. 34. 8°.
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Ст. 44. 8°.
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. P. 40. 8°.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV. florentis, Quaestio de cooperatione divina. P. 38. 8°.
- 11-12. Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, proto-historique et chrétienne). Ст. 94+XVII таблиць. 8°.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskij — La tour et la Maison De Cornacte a Leopol). Ст. 20 + VI таблиць, 8°.

14. Dr. L e o H l y n k a: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Ст. 74. 8°.
15. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 53. 8°.
-

III. Праці Богосл. Наук. Т-ва (Opera Theol. Societatis Ucrainorum)

від проводом о. проф. Дра Йос. Сліпого — sub directione Prof. Dr. Jos. Slipuj)

- Т. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич (S. Josaphat Kuncevyč) — матеріали і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. Ст. 261. 8°.
- Т. II. Dr. Jos. Slipuj: De principio spirationis in SS. Trinlitate. P. VIII + 120. 8°.
- Т. III. о. Др. Спирідон Кархут: Граматика української церковно-слов'янської мови (Grammatica linguae ecclesiasticoslavicae ucrainicae). Ст. XIX + 284. 8°.
- Т. IV—V. Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел. (Opera Ascetica S. Basilii Magni). — Пер. з грецького митроп. Андрей Шептицький. Ст. XIV + 490. 8°.
- Т. VI. Др. Володимир Січинський: Архітектура Катедрі Св. Юра у Львові. (L'architecture de la Cathedrale de St. Georges a Leopold). Ст. 97 + XXX. 8°.
- Т. VII. Др. Саломія Цьорох, ЧСВВ: Погляд на історію та виховну діяльність СС. Василянок (Conspectus historiae et operae paedagogicae Sororum Ordinis Sancti Basilii M.). (друкується).
-

о. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статuti. Ст. 19. 16°.

Богословське Наукове Товариство у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923—1933). Ст. 92. 8°.

0102

187

0,60

ИП-22.684

1934

12-1-4

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III 60985 / 1934

4